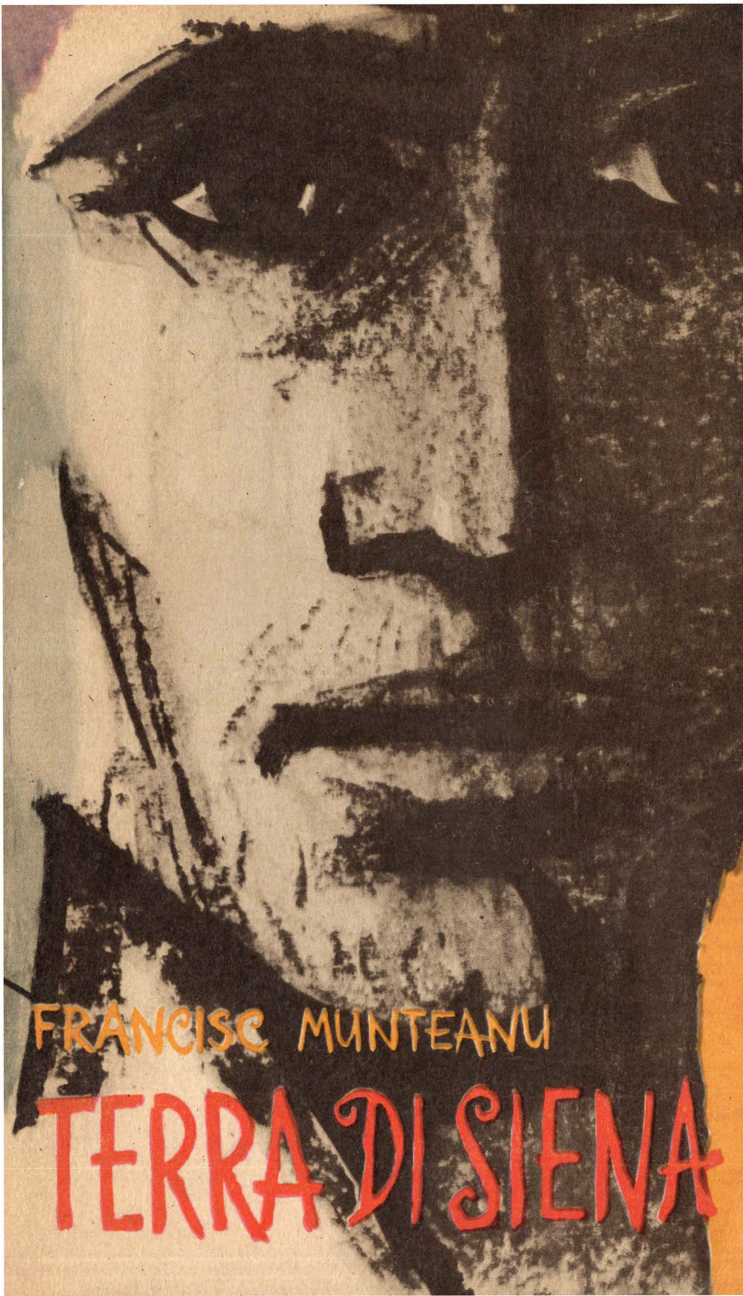
FRANCISC MUNTEANU
TERRA DI SIENA

FRANCISC MUNTEANU ● TERRA DI SIENA

FRANCISC MUNTEANU

TERRA DI SIENA

EDITURA TINERETULUI

Coperta de EUGEN MIHĂILESCU

Responsabil de carte : A. Bengescu
Tehnoredactor : C. Vulcănescu.

Dat la cules 10.08.1962. Bun de tipar 06.10.1962. Tiraj 23.100 broşate, 2060 legate. Hîrtie semivelină de 63 g/m². Ft. 840×1080/32. Coli editoriale 8. Coli de tipar 10. Comanda 5916. A. nr. 0619. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8(R).

Tiparul executat sub comanda nr. 20.871, la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

PROLOG

Tiberiu Voican avusese o tinereţe zbuciumată : la vîrsta de zece ani l-a lovit un cal şi de-atunci n-a fost bun de lucru. A trebuit să părăsească întreprinderile comunale şi să se înscrie la şcoală. În clasă, mobilată cu mesele şi scaunele de la restaurantul de vară al lui Klinger, se simţea bine ; în soba de tuci neagră şi burduhănoasă ardea tot timpul focul, iar pereţii albi şi curaţi îi dădeau un sentiment de linişte. Din cauza piciorului înţepenit nu putea să se joace cu ceilalţi copii ; iar colegii îl ocoleau. Cu timpul, Tiberiu Voican s-a obişnuit cu singurătatea : stătea ore întregi pe pietrele galbene de la marginea trotuarului şi privea cum se scurgea apa mocirloasă în rigolă. După multe luni de meditaţie ajunse la concluzia că în orăşel nu-i decît sărăcie şi nămol. Sărăcia nu i-a plăcut, aşa că s-a apropiat de nămol : l-a frămîntat, a făcut case din el, pe urmă cîini, chifle şi bile. Într-o zi, un vecin i-a călcat în picioare ceea ce modelase şi Voican, supărat, i-a făcut chipul din lut.

— Mă, ăsta e Sitaru, chiorul, i-au spus oamenii şi el era bucuros că lutul semăna cu Sitaru.

Duminică, din amvon, preotul a spus drept-credincioşilor că micul Voican e stăpînit de duhurile cele rele ; că face chipuri cioplite.

Părinții, ca să scape de gura orășelului, l-au trimis într-un internat gratuit, din partea cealaltă a imperiului austro-ungar, la Vihnie, în Slovacia. Dar Voican nu s-a mai despărțit de lut : îl frămînta și degetele lui firave și neobișnuit de lungi au început să-l domine. Lutul în mîinile lui se transforma, prindea viață. Chiar și în timpul celorlalte ore de studiu nu se gîndea decît la figurinele lui de pămînt, îi era dor de ele. Iar cînd era singur în atelierul de lucru, înșira obiectele pe masă : un Napoleon mai slab decît cel din pozele oficiale, ironic, cu niște zbîrcituri la colțul buzelor (așa cum și-l închipuia Voican pe marele împărat al Franței) ; un Liszt cu fața osoasă, cu păr lung ; un cerșetor, un pompier și portretul portarului internatului, un om gras, buhăit și cu fața rotundă, fără riduri, ca o băsică de porc umflată.

Voican privea lung busturile și cînd era sigur că e singur în atelier, le punea întrebări, le cerea sfaturi. Se întreba la ce s-or fi gîndind oamenii creați de el și, cum nici unul nu-i răspundea, se întrista. Pînă la urmă găsi un mijloc de a se înțelege cu chipurile cioplite : le punea întrebări în așa fel ca răspunsul să se mărginească numai la un „da" sau la un „nu", apoi privea fix, adesea ore întregi în ochii de lut ai statuilor. Cîteodată, după multă așteptare, avea impresia că Napoleon își lasă puțin pleoapele sau că portarul internatului clipește aprobativ.

Cînd nu avea cursuri, se ducea în atelierele pietrarilor de lîngă cimitirul comunal și învăța să mînuiască dalta, cum și încotro se ramifică vinele marmurei și cum se șlefuiesc cu apă și praf fețele îngerașilor ca să nu se tocească trăsăturile. Umil, stătea ore întregi în spatele cioplitorilor, se ducea să le cumpere țigări și-i asculta cînd îi înjurau pe cei care se încăpățînau să trăiască.

Unul dintre cioplitori, un ceh, Kropacec, avea un frate orb care le cînta muncitorilor din armonică. Uneori, dacă muncitorii îl îmbătau, cînta și cuplete în care se spunea că sfînta Maria ar fi fost

servitoare la Irod și acesta a necinstit-o chiar în sala tronului ; Maria, cu burta la gură, a fugit cu un dulgher, mințindu-l că a rămas grea de la sfîntul duh. Cioplitorii îl acompaniau și Tiberiu se mira că nu se temeau de mînia lui Dumnezeu. În zilele cînd cîntau asemenea cîntece, Tiberiu se refugia undeva într-o biserică, rugîndu-se ca Dumnezeu să-i ierte, să nu-i trăsnească din seninul cerului.

După terminarea liceului, profesorii nu l-au mai trimis acasă, ci, făcînd cereri peste cereri, au obținut pentru el un loc la Școala de Arte Frumoase din capitala monarhiei, la Viena.

Seara, după cursuri, se plimba pe Ring, privea imaginea răsturnată a caselor în apa cenușie a canalului și asculta „Amintirile din Herculane" ale lui Strauss, cîntate de o fanfară militară îmbrăcată în uniformă albastră. Cînd se întuneca și în apă nu se mai vedeau decît pătratele tremurate ale geamurilor, holba ochii la trecători : ar fi vrut să aibă și el un frac cenușiu în carouri, un hohțilindru de aceeași culoare și un baston subțire din lemn de cireș dat cu politur.

În clasă învăța să mînuiască o linie în chip de baston, ținînd în mînă un ziar mototolit, care închipuia o pereche de mănuși de piele de căprioară. Pe Corso, femeile îmbrăcate în rochii colorate de lamé își acopereau fața pînă peste ochi cu voaluri subțiri, transparente, ca să estompeze fardurile aplicate cu dărnicie. Prin ușile deschise ale cofetăriilor de vară, deschise pînă toamna tîrziu, răzbătea mirosul aromat al ciocolatei ; muzicanți subțiri cîntau ceardașuri din repertoriul lui Danko Pista.

Cel mai mult însă îi plăcea să stea în fața statuilor din Schönbrunn, să le privească cercetător, așa cum privești un prieten pe care nu l-ai mai văzut de multă vreme. Se bucura neașteptat de mult cînd descoperea cîte o greșeală și, deși știa că în aceste mici bucurii era foarte multă răutate, nu putea să se despartă de ele. Cele mai multe greșeli le descoperea la statuia Mariei Tereza. Statuia era așezată pe un postament înalt, înconjurată de

o mulțime de personaje decorative. Era prost rezolvat unghiul cotului la brațul cu care ținea bula ; poziția era nefirească, obositoare ; degetele nu erau încordate ca să simuleze greutatea bulei și la fel de naiv erau rezolvate și faldurile rochiei : toate erau paralele, aproape simetrice, ca la statuile vechi romane, făcute în serie, de sculptorii din provincie.

Lucrînd, descoperise că portretele reușite nu erau acelea care semănau perfect, ci acelea care reflectau caracterul bun sau rău al individului sculptat. Profesorii cercetau busturile lui, clătinau din cap, îl aprobau și-l invidiau totdeauna. Dar Voican nu vedea nimic din toate acestea. Lucra pasionat, orbește, fără să se intereseze de ceilalți colegi din clasă. Dar cu unul, cu un romîn de undeva din apropierea Brașovului, se înțelegea. Discuta cu el nopți întregi cum că sufletul nu este ascuns undeva în corpul omenesc, ci fiecare individ își afișează sufletul pe față, în priviri, în expresie. Chiar semnul lui Cain, explica el, nu trebuie înțeles mecanic ; nu era vorba de un semn, de o ștampilă aplicată pe frunte, asemănătoare cu cea pe care o aplicau poștașii pe timbre, ci de un semn ascuns în priviri, în felul de a ține bărbia.

Împreună cu prietenul din apropierea Brașovului a făcut curte unei studente de la conservator. Fata era unica fiică a unui funcționar de la Engerau. Era săracă, îmbrăcată modest și venise la Viena să studieze pianul. Iubea mult rochiile de lamé, mai mult decît exercițiile și pe husari mai mult decît contrapunctul. Asculta plictisită teoriile lui Voican, privea absorbită vitrinele încărcate cu pălării mari cu pene și-și întorcea capul după fiecare individ cu mustăcioara subțire, răsucită. Prietenul lui Voican își lăsase mustăți, le răsucea vîrfurile cu apă cu zahăr și învățase să valseze. Datorită ghetelor reușì să cucerească inima Barbarei. Voican se resemnă : nu se simțea bine decît atunci cînd degetele lui lungi, neverosimil de lungi, se înfigeau voluptuos în carnea rece, densă a lutului.

Modela femei pure, angelice. Ura urîtul, asimetricul. Nu se mai ducea la concertele date în grădina Prater decît atunci cînd se cînta Mozart. Pe Wagner şi pe Beethoven nu-i suporta : se temea de ei ; creaţiile lor îl obsedau : aveau ceva diabolic, brutal ca nişte patimi dezlănţuite.

Odată, colegii, ca să-şi bată joc de el, i-au trimis o prostituată în cameră. Femeia avea un chip de veneră şi o voce subţire, melodioasă ca un sunet de vioară. Voican i-a vorbit o jumătate de oră despre artă, despre statui şi multe ale nimicuri. Prostituata, plictisită de vorbărie, i se aşează pe genunchi şi-l rugă să se dezbrace. Voican începu să tremure, să transpire, apoi supărat o aruncă de pe genunchi :

— Eu îţi vorbesc despre artă, despre puritate, despre perfecţie şi tu, tu...

— Iartă-mă, dragul meu, eu nu mă pricep la artă. Eu nu sînt decît o curvă. Dă-mi cinci şilingi. Am pierdut o jumătate de oră cu tine. Nu ştiu cine eşti şi nici nu mă interesează ce faci. Perfecţiunea mă interesează şi mai puţin. Am fost trimisă de prietenii dumitale. Ori eşti impotent ori nebun. Dă-mi banii !

Pentru prima oară Voican nu s-a simţit bine în compania lutului. A îmbrăţişat o statuie neterminată şi a plîns. Pe urmă se simţi vinovat faţă de lut şi începu să lucreze. Scobi faţa statuii cu unghiile, lucră cu zece degete, cu palmele, cu braţele, cu bărbia. Lutul gemea : liniile se modificau : faţa statuii se schimonosi, deveni stranie. Semăna cu un om obosit, obsedat de ceva rău. Cînd ceilalţi colegi i-au văzut lucrarea s-au speriat. S-au adunat şi profesorii şi l-au întrebat ce face. În loc de răspuns, Voican zdrobi faţa statuii cu un pumn.

— Nimic. Mă joc. Apoi se aşează şi-şi lăsă capul în palme.

Ca prin vis auzi comentariile profesorilor :

— Mare talent... Păcat de el...

Nici unul dintre colegi nu-l întrecea în dibăcie. Lutul cu care lucra aici era bun şi preparat cu ulei :

nu se fărîmița. La sfîrșitul celor patru ani de studii a făcut o Fecioară Marie cu chipul și asemănarea maică-si. Dacă își închidea ochii, o vedea vag, tristă și obosită. Ultima imagine a ei i-a rămas bine întipărită în minte : stătea rezemată de gardul din fața casei și-și frămînta șorțul cu amîndouă mîinile. Plîngea fără lacrimi. Colegiul profesoral i-a premiat lucrarea cu medalia de aur a școlii. Fotografia statuii a fost reprodusă de toate ziarele și un episcop cu voce blîndă de la catedrala din Kaiserstadt i-a comandat o copie mare din marmură. Voican a terminat statuia într-un an și cu banii primiți s-a întors acasă. Nu-l mai cunoștea nimeni. Părinții muriseră, frații săi se însuraseră și se risipiseră prin țară. Cu bani în buzunar, cu un iz amărui în gură, Voican se trezi singur pe lume. Cam tot pe vremea aceea au început să scrie ziarele despre omorîrea lui Frantz Ferdinand la Sarajevo. Nimeni nu vorbea decît despre principe și despre război. Oamenii cîntau marșuri soldățești, deveniseră patrioți și împăratul ordonă mobilizarea generală. Din cauza piciorului înțepenit, pe Voican nu l-au luat pe front. S-a mutat la Oradea, a intrat în învățămînt și a predat desenul. Își îndemna elevii să-și rotunjească liniile, să fie puri.

Școlarii își băteau joc de el ; îl desenau pe tablă, îi agățau o coadă de iepure de pardesiu, îi mînjeau scaunul de la catedră cu vopsele. Deși nu era gras, pe Voican îl obosea cel mai mic efort : noaptea nu avea somn, respira greu și cînd atipea avea coșmaruri. Cînd la sfatul medicilor și-a măsurat tensiunea a aflat că are 19. Din cauza abstinenței — i-au spus doctorii.

Războiul l-a învățat să gîndească altfel decît înainte. Toate valorile cunoscute de el pînă atunci se răsturnaseră. Viața unui om nu valora mai mult decît un sîmbure de bostan, iar frumosul avea o nouă unitate de măsură necunoscută de el. Revistele franțuzești de artă, sosite încă înainte de izbucnirea războiului, reproduceau niște gnomi lipsiți de puritate. Articolele însoțitoare explicau toate porcăriile,

argumentînd totul prin imensa distanță dintre artiști și masa de apreciatori ai frumosului. În prelegerile lui, la cursuri, apăra clasicismul pe care în singurătatea lui îl refuza aproape organic. Totuși, în clasă, explica totul, logic, fără drept de apel, spunînd că marile opere de artă nu trebuiau explicate. Nu era nevoie ca un estetician să explice de ce e frumoasă Venus, sau în ce constă vigoarea lui Moise. Și pentru că în sinea lui se contrazicea și nu pricepea nimic, deveni steril și trist. A început să lucreze la o sumedenie de statui, dar nu isprăvi nici una, toate i se păreau banale : Venus fusese sculptată. Moise la fel. Lui nu-i mai rămăsese nimic din temele majore. Ar fi trebuit să dăltuiască ceva original, dar nu găsi nimic demn de modelat.

În timpul acela, un an întreg n-a mai intrat în atelier : citea ziarele, stătea pe băncile de pe malul Crișului și privea jocul mărunt al valurilor.

Știrile de pe front erau din ce în ce mai neclare, iar într-o zi izbucni revoluția sovietică din Ungaria. Cîțiva comisari, cu banderole roșii la braț, i-au comandat statuia lui Marx. Pînă atunci Voican auzise foarte puține lucruri despre marele gînditor revoluționar german. Ceru cîteva poze ale acestuia și operele lui. Citi nopți de-a rîndul „Capitalul", dar nu pricepu nimic. Încăpățînat, îl citi și-l reciti pînă ce, ca și cum i s-ar fi luat ceața de pe ochi, descoperi lucruri nebănuite pînă atunci. Prin Marx, istoria întregii omeniri nu i se mai păru o înșirare de povestiri fără noimă despre regi și războaie, ci o știință concretă ca fizica sau matematica. Se apucă de statuie cu un elan necunoscut pînă atunci.

În mai puțin de două luni modelă bustul filozofului, așezat pe un postament sferic, închipuind pămîntul. Dar bustul n-a mai putut fi instalat : gărzile albe ale lui Horty, apoi armatele românești au ocupat orașul și Voican fu nevoit să se refugieze. Se stabili la Salonta. Datorită faptului că studiase atîta timp „Capitalul" a rămas socialist, un socialist utopic însă ; visa orașe mari, cu case pătrate, cu oameni politicoși și buni.

În cafenele se angaja în discuții cu orișicine, dar nu considera pe nici unul dintre cunoscuți un adversar serios. Doar unul dintre ei, un doctor, i se păru mai răsărit. Acesta îl puse într-o zi în încurcătură, spunîndu-i :

— Uite, domnule, Freud a explicat evoluția omenirii psihic-sexual, alții prin evoluția științelor concrete sau a artelor. Fiecare dintre aceste puncte de vedere e just sau poate fi just. Dar numai parțial. Luate în parte, nici unul din aceste puncte de vedere nu valorează mai mult decît ca o părticică dintr-un întreg. Ar trebui găsită calea prin care să se poată însuma toate explicațiile sau, să zicem, adevărurile acestea, să le unească într-o viziune unitară totală. Ca să fiu mai clar, ar trebui împăcată fizica cu metafizica, economia cu artele, știința cu credința. Vorbesc de credință, nu față de cine știe ce divinitate, ci față de noi înșine, de Eul nostru, pe care nu-l cunoaștem și ni-e teamă să-l explicăm.

Tot doctorul îl convinsese să studieze matematicile care îi deschiseră poarta unei lumi noi : dincolo de această poartă eternitatea căpăta alte dimensiuni, paralelele se întîlneau și, în lumea părelnică, hactică a cifrelor se conturau tot mai clar punctele de reper statice, cu sprijinul cărora pîrghiile gîndurilor răsturnau universul, sistemele polare. Privită prin noua prismă a cifrelor, întreaga armonie a lumii părea grotescă, lipsită de rafinament. Nimic nu mai era nou, totul putea fi prevăzut, calculat dinainte. Această descoperire a lumii abstracte îi zdruncină încrederea în propriile sale posibilități. Aruncă cărțile de matematică în foc. Era însă prea tîrziu. Orice crea în atelier i se părea vulgar. Era convins că perfecțiunea nu poate exista decît teoretic, abstract, iar în realitate și în special în artă, căutarea acestei perfecțiuni e un nonsens. Începu să bea. Și cînd era beat nu se gîndea la forme, la lut, la integrale, nu avea probleme. Neavînd probleme, avu senzația că își găsise libertatea. Odată mahmur, așternu pe un petic de hîrtie și definiția acestei libertăți. Dincolo

de obligații, căutări și curiozități, e libertatea absolută.

Pe atunci încă nu-și dădea seama că tocmai lipsa de obligații, căutări și curiozitate l-au împins spre ratare.

În nopțile de insomnii se întreba de ce nu învățase o meserie cinstită, croitoria sau ceaprăzăria, să fi fost opt ore ocupat, cu salariu fix, lipsit de orice răspundere. Era ferm convins că dacă va avea copii, n-o să-i lase niciodată să se joace cu lutul, cu creioanele sau să asculte prea multă muzică.

Veșnica singurătate îl sugruma ; fugea din închisoarea celor patru pereți, dorea să fie printre cît mai mulți oameni.

Într-o noapte se trezi speriat la gîndul că dacă s-ar îmbolnăvi n-ar veni nimeni să-l vadă, să-l îngrijească. Ieși în stradă să se răcorească puțin.

Deasupra Crișului se legăna un nor pîntecos. Vîntul clătina brațele moi ale sălciilor, purta hîrtii și miros de canal desfundat de curînd. Pe stradă nu se mai zăreau decît cîțiva trecători grăbiți. La picioarele metalice ale felinarelor de gaz erau cercuțe galbene de lumină. De undeva, de la o fereastră se auzea un patefon răgușit :

...Adieu, mein kleiner Garde-Offizier, adieu...

— Uite, iar sînt singur.

Toamna îl goni din atelier și-l îndemnă să se apuce de lucru. Voia încă în noaptea aceea să-și sculpteze o tovarășă de viață, o femeie care să-l înțeleagă întru totul. O adevărată amantă, o Evă.

Ajuns însă în atelier, se simți obosit și se culcă. Lutul rămas dezvelit se uscă. A doua zi, supărat, pregăti pămîntul pentru lucru și dădu un anunț pentru angajarea unui model. Se prezentă o singură fată, o tînără de vreo 18—19 ani.

Voican uitase de anunț.

— Pe cine cauți, domnișoară ?

— Am citit ziarul de dimineață, răspunse ea rușinată.

Își lăsă capul în pămînt ca să nu fie nevoită să privească în ochi pe omul din fața ei.

Voican o cercetă prelung : era îmbrăcată în uniforma elevelor de la Notre Dame. Ori e o fată săracă şi are nevoie de bani, ori a fugit de la şcoală.

— Ştii ce ai de făcut ?

— Bănuiesc.

— Atunci e bine. Trebuie să îndeplineşti unele condiţii. Lucrez o statuie şi...

— Înţeleg. Fac orice, numai să mă angajaţi.

— Poftim.

O conduse în atelier. Emoţia ei trecu şi asupra lui. Căută să-i ghicească liniile trupului prin uniformă. Abia putu îngăima :

— Du-te după paravan şi dezbracă-te.

Îndată ce fata dispăru după paravanul din colţul atelierului, Voican aprinse toate lumînările. De pe vremea şcolii nu mai lucrase după model. Dar şi atunci de cele mai multe ori avusese de-a face cu bărbaţi.

Fata apăru pe neaşteptate. Trupul ei musculos strălucea în bătaia becurilor. De teamă să nu se bîlbîie, Voican nu scoase nici un cuvînt. O privi încordat : fata avea sîni mici, nedezvoltaţi. Totuşi, Voican n-avu curaj să-i obiecteze acest lucru.

— Îmbracă-te.

Fata alergă după paravan. Voican îşi murdări mîinile cu lut ca să-şi justifice sieşi necesitatea de a se spăla. Apa rece îl calmă.

— Mă angajaţi ? întrebă fata cînd reapăru.

Voican clătină din cap.

În atelier se lăsă o linişte ciudată, grea. Numai de la robinetul lăsat deschis se auzeau picăturile de apă, bătînd sec pe fundul de metal al chiuvetei.

— Cum te cheamă, domnişoară ?

— Livia. Dar spuneţi-mi, chiar mă angajaţi ?

Ca s-o liniştească, Voican îi dădu un avans şi-i fixă oră pentru a doua zi.

A doua zi, modelul mărturisi lui Voican că n-are unde să doarmă. El îi oferi atelierul...

După două săptămîni au luat masa împreună într-o grădină de vară. În chioşc cînta o orchestră zgomotoasă, o melodie anunţată cu multă emfază :

Charleston. Era un dans nou, american. Zeci de articole povesteau cu lux de amănunte viața fericită de peste ocean, carierele strălucite ale emigranților. Puțini erau oamenii aceia care nu știau că din fiecare vînzător de ziare de pe Broadway a ieșit cîte un rege neîncoronat al aurului, al petrolului, al gumei de mestecat, al bretelelor. Se vorbea mai mult despre Pola Negri și despre Ramon Novaro decît despre Papa de la Roma și calfele de frizeri purtau mustăți a la Ivan Petrovici, modistele frizură scurtă, gen Clara Bow.

Voican nu dansa din cauza piciorului înțepenit: de altfel el prefera să asculte, în loc de Charleston și step, valsurile lui Johan Strauss, poate și pentru că aceste melodii îi aduceau aminte de Kaiserstadt, de Prater, de Marianhilferstrasse.

În seara aceea, Livia i-a povestit viața ei. A doua zi cînd s-a dezbrăcat în spatele paravanului s-a simțit umilită. Ca niciodată pînă atunci, Voican s-a așezat în fața ei, a privit-o îndelung, dar n-a scos nici un cuvînt.

— Mi-e rușine, mărturisi Livia.

— Atunci îmbracă-te.

Livia se îmbrăcă și se așeză lîngă el.

— V-ați supărat pe mine?

Voican nu-i răspunse, dus pe gînduri.

— Dacă v-ați supărat, pot să mă dezbrac din nou.

— Nu, nu te dezbrăca, Livia. Vreau să te întreb ceva.

— Poftim, domnule Voican.

El tăcu multă vreme. În atelier era liniște, nu se auzeau decît aceleași picături de apă, care cădeau din același robinet stricat. În cele din urmă, Voican începu să vorbească cu voce groasă, străină:

— Tu ai observat că eu sînt șchiop?

— Da, domnule Voican.

— Sînt șchiop. Am piciorul înțepenit. Uite, ăsta, dreptul. Nu-l pot mișca. Cînd am avut zece ani m-a lovit un cal. Îl chema Zefir. Era orb. Spune, Livia, vrei să fii nevasta mea?

Nunta au făcut-o în doi, în atelier. Voican s-a îmbrăcat în negru și în timpul cinei și-a povestit copilăria, pe urmă a început să plîngă. Livia nu știa cum trebuie să se poarte o fată în noaptea nunții : plînse și ea.

După un an s-a născut Avram, apoi Toma. Livia n-a știut să-i educe. Experiența ei de viață era atît de mică, încît n-a avut ce-i învăța nici pe ei. S-a ferit să-i învețe, să-i educe așa cum a fost educată ea : copiii au crescut liberi, pe stradă. Nu semănau nici cu ea și nici cu Voican. Pe Toma l-a iubit mai mult. Dar nu i-a mărturisit niciodată această dragoste. Dimpotrivă, ca să nu pară părtinitoare, s-a ținut mai departe de el. Îl mîngîia numai cu privirile și tăcea. Știa să tacă și să rabde, ca nimeni altul. În fiecare după-amiază stătea pe scaun, cu mîinile în poală, privea în gol și tăcea.

Capitolul I

Toma, cel de al doilea copil al lui Voican, se dovedise precoce : punea părinților fel de fel de întrebări :

— De ce zboară păsările, mamă ?

— Pentru că au aripi.

— Și oamenii de ce n-au aripi ?

— Pentru că n-au.

Acest „pentru că n-au", „pentru că nu este" era un răspuns foarte frecvent în casa lui Voican. În serile cînd nu se așezau la masă, Toma întreba :

— În seara asta nu mîncăm ?

— Nu.

— De ce ?

— Uite așa !

Cunoștințele lui Toma despre lumea înconjurătoare se mărgineau la cîteva adevăruri absolute, afirmate, poruncite. Oamenii îmbătrîneau pentru că trebuiau să îmbătrînească și mureau pentru că trebuiau să moară. Încă nu împlinise cinci ani cînd i se zdruncinase încrederea în acest „așa trebuie să fie". Maică-sa îl trimisese la băcănie după zahăr.

— De ce tocmai eu, mamă ?

— Pentru că tu trebuie să te duci.

Pe drum se întrebase : „Și ce ar fi dacă nu m-aș duce ?" S-a întors acasă fără zahăr și cu prețul unei palme descoperi că lucrurile nu trebuiau să fie toc-

mai așa cum spuneau părinții. Descoperirea aceasta îl făcuse să se gîndească și la alte lucruri și în special la noțiunile abstracte care pînă atunci pentru el nu însemnau nimic sau aproape nimic. Cînd auzise pentru prima oară cuvîntul „moarte" i se păruse asemănător cu altele, cum ar fi „masă", „vînt", „mîncare" sau orice altceva. Pe urmă, înțelegîndu-i sensul, în mintea lui moartea prinse contururi concrete, aproape pipăibile. Ca s-o înțeleagă și mai bine, seara, înainte de culcare, stătea întins, cu ochii închiși, și avea impresia că simte imensa singurătate, liniștea și chiar mai mult, răceala și întunericul mormîntului.

Cea mai mare descoperire a vîrstei preșcolare fusese creionul. Îi plăcea să vadă urmele grafitului pe hîrtie și rîdea prostește cînd liniile închipuiau ceva concret : un om, un cap, un măr sau un scaun.

Cînd taică-su dădea peste hîrtiile mîzgălite, îl lua la rost :

— Tu ai desenat asta ?

— Da, tată.

Bătrînul mototolea hîrtia și o arunca :

— Dacă te mai prind că-mi iei creionul, te bat. Ai înțeles ?

— Da, tată.

Poate de aceea continua Toma să deseneze : la început din încăpățînare, mai tîrziu din plăcere.

De altfel, tot ce vedea sau își închipuia vedea în linii și culori. Ar fi fost în stare să stea ore întregi la geam să privească grădina, verdele crud al ierburilor, primăvara, și frunzele ruginite, toamna. Iarna chiar, în stratul de zăpadă descoperea nuanțe de alb, umbre, lumini. Dacă nu putea să explice ceva, lua creionul și desena :

— Uite, așa e biserica din Bujac.

— Ca toate bisericile, îl întrerupea Avram.

— Nu chiar ca toate !

— Ba da. Toate bisericile au turn, cruce, ferestre mari și uși mari.

Toma era supărat că ceilalți nu vedeau deosebirile dintre biserica din Bujac și celelalte biserici din ma-

hala. Cu creionul în mînă pînă şi el se minuna cît de bine îşi memorase biserica din Bujac. Turnul bisericii din Bujac era puţin mai scund, ca şi cum l-ar fi turtit cineva ; straturi succesive de var îi astupaseră toate ornamentaţiile ; acum părea ca tencuit de nişte meseriaşi proşti, neîndemînatici.

Liniile pe care le trăgea Toma erau sigure, nu trădau mari greşeli de proporţie şi nici de perspectivă. Cînd era singur în casă stătea ore întregi cu ochii întredeschişi şi privea mobilele sărăcăcioase, murdare. Seara cînd contururile lucrurilor se pierdeau în penumbre şi obiectele se confundau cu întunericul, în imaginaţia lui creşteau alte mobile, drepte, lustruite. Atunci şi peisajul care se vedea prin geamul de către stradă, nişte case cenuşii cu garduri şi mai cenuşii, prindea culori. Cu oarecare îngăduinţă puteai descoperi albastrul cerului, ţinoberul pe ţiglele caselor şi orice nuanţă de verde în coroanele oţetarilor.

Calendarele, cărţile cu poze îl fascinau ; privea litografiile cu o stăruinţă de vită, încerca să despartă punctele fine ale rastelului. Cu lupa unei lanterne vechi, punctele se măreau şi era supărat că toate erau aşezate la aceeaşi distanţă. Nu ştia că rastelul se făcea cu maşina. Încercă să-l deseneze şi el numai cu puncte, folosind un creion ascuţit cu lama. Se chinui cîteva ore pînă reuşi să deseneze un portret de mărimea unui bănuţ. Ochii îl dureau, dar jocul erau nou, ciudat, pasionant.

Curăţenie generală se făcea în casă de obicei sîmbăta, cînd bătrînul se îmbăta la băcănia lui Glass. Atunci mama dădea copiilor cîte o felie de pîine cu untură, îi scotea în curte şi începea să frece podelele cu leşie. După munca asta, degetele i se înroşeau, parcă ar fi fost însîngerate. Cu toate astea, sîmbetele erau cele mai frumoase zile în casa lui Voican. După terminarea curăţeniei, mama aşternea pe podea o pătură, copiii se aşezau pe ea şi, învăluiţi aşa în mirosul cartofilor fierţi, zîmbeau şi parcă deveneau frumoşi.

Într-una din aceste după-mese de sîmbătă cînd Voican se întoarse acasă fără să fi băut, Toma îl întîmpină în prag și-i îmbrățișă picioarele.

— E atît de frumos la noi, tată.

Voican, supărat, îl îmbrînci :

— Neghiobule !

În seara aceea, Toma se duse la maică-sa, își ascunse fața în poala ei și începu să plîngă. Ea îl lăsă să plîngă în hohote, apoi cînd se liniști îl mîngîie pe cap.

— Ai dreptate, Toma. E frumos la noi și sînt fericită că tu ai văzut frumusețea asta.

— Știi, mamă, mobilele nu sînt frumoase și nici pereții... Altceva mi-a plăcut. Poate mirosul cartofilor fierți sau poate că eram toți împreună și era cald.

Noaptea, Toma a auzit discuția părinților.

— Băiatul a fost impresionat de atmosferă, de mirosul familiei.

— Prostii... La noi nu miroase a familie, miroase a sărăcie.

Cînd Avram împlini paisprezece ani, Voican îl scoase de la școală și-l dădu ucenic la un tinichigiu. Înainte de a-l trimite la meșter, îi ținu o cuvîntare :

— Ai să fii meseriaș și ai să ajungi fericit. Nu te gîndi niciodată mai mult decît trebuie și fii supus. A fi supus înseamnă a fi înțelept.

„Înțelept", Avram lucra pe niște construcții la acoperișuri ; în fiecare seară venea acasă cu degetele și urechile degerate și se plîngea că dacă nu-l scot de la tinichigerie o să se arunce de pe acoperiș, să nu mai sufere. Voican îl bătea sau, dacă era bine dispus, îl lămurea că munca înnobilează pe om, iar mama îi punea comprese pe urechile învinețite. Amețit de frig și de bătaie, Avram abia mai putea înghiți ceva : se cățăra pe patul cu etaj și, cu gîndul că a doua zi la șase va trebui să plece din nou la lucru, adormea. Toma îl asculta cum vorbea în somn și-i era necaz pe el că nu

sfîrșea niciodată frazele începute. Odată n-a mai putut răbda și l-a trezit din somn :

— Măi, Avrame, ce ai vrut să spui cu : „Ia coșul patru, zincul n-a prins și florile sînt calde pentru că"... spune, de ce sînt calde florile ?

Avram n-a putut spune de ce sînt calde florile. Era supărat fiindcă îl trezise și începu să plîngă fiindcă nu mai izbutea să adoarmă. Duminica, atunci cînd nu lucra, îl lua pe Toma și-i arăta acoperișurile de tinichea pe care le zincuise el.

— Și nu ți-e teamă că o dată ai să cazi ?

— Nu. Sînt legat cu frînghie de grinda podului.

Toma se întreba dacă ar fi avut și el curajul să atîrne așa între cer și pămînt. Îl socotea pe Avram un erou și pe ascuns îl admira chiar.

Primele zile de școală l-au impresionat profund pe Toma. Stătea ghemuit în bancă, cu mîinile încrucișate pe piept și privea clasa, pereții, hainele celorlalți elevi. S-a simțit pentru prima oară prost că avea haine sărăcăcioase. Acasă a plîns și a cerut să i se cumpere haine noi cenușii, cum avea și colegul lui de bancă.

— N-avem bani pentru haine.

— De ce n-avem bani ?

— Pentru că tata nu lucrează.

— De ce nu lucrează tata ?

— Pentru că nu se găsește de lucru.

— De ce nu se găsește de lucru ?

În cele din urmă, după ce-l bătu, înțelese că nu se găsește de lucru, pentru că nu se găsește. N-a mai avut curaj să ceară ca maică-sa să-i împacheteze pîine cu unt în șervețel alb. Lua cîte o felie de pîine cu el și, dacă ploua, o punea în cartea de citire. Pînă cădea prima zăpadă umbla desculț. Pe urmă nu se mai interesa de haine noi, ci se minuna de cîte știa învățătorul.

Învățătorul avea vocea răgușită de răchie, dar povestea frumos despre dobitoacele Domnului care pînă și ele au învățat cîteva litere, măgarul două, i și a, cîinele mai deștept, trei, h, a, u, și uite, blăstămatul ăsta, Toma Voican, nu reușea să lege două

litere una de alta. Mai spunea povești despre omul sărac și frumos și despre omul bogat, urît și hapsîn, lucruri pe care Domnul, care trăiește peste tot, în bancă, în aer, în ziduri, le vede și le pedepsește pînă la urmă cu raiul și cu iadul. Toma îl diviniza pe învățător pînă cînd într-o zi acesta îl trimise acasă să-i taie lemne. Acolo descoperi că învățătorul e un om ca toți oamenii : nevastă-sa merge la piață, face de mîncare, spală rufe, iar el are ciorapi cîrpiți și hainele pătate de grăsime. A doua zi, în clasă, Toma îl cercetă mai atent și descoperi că învățătorul nu are nimic deosebit. Era neras de două zile, se scobea cu un băț de chibrit în urechi, își ștergea dinții cu degetul arătător și avea ochii înroșiți de nesomn.

După terminarea celor patru clase primare, Livia insistă ca Toma să fie dat la liceu :

— Învață bine, ar fi păcat să se facă și el tinichigiu.

— Tinichigeria e o meserie nobilă... Și ce să facem diferență între el și Avram ? Uite, Avram peste un an va ieși calfă, o să cîștige, și va putea să ne ajute și pe noi...

— Nu de aceea se nasc copiii, să-și ajute părinții... Și Toma are talent...

— Talent... prostii...

Atît de mult insistă Livia, încît pînă la urmă Voican admise ca Toma să fie trimis la Orșova, la o rubedenie a Liviei, care se angajase să-l țină la școală.

Toma aflase decizia cu o oră înainte de plecarea trenului : nu știa dacă trebuie să se bucure sau să se întristeze. Îi era totuna. E drept, nici n-a avut timp să se gîndească prea mult la despărțire ; forfota din gară, vagonul de clasa a treia plin de oameni, gălăgia, țăcănitul roților de tren, lumea aceasta necunoscută, nouă, l-au absorbit cu totul. Abia tîrziu, cînd trecuse de Caransebeș, se gîndi pentru prima oară la cei de acasă. Pe urmă peisajul, pădurile, cîmpiile, munții, cerul îl vrăjiră din

nou. Hotărîse ca din banii pe care îi avea legaţi în batistă şi pe care ar fi trebuit să-i dea bătrînei la care mergea, să cumpere creioane colorate. O să arate el părinţilor ; o să devină cel mai mare desenator din ţară. Se şi vedea într-o casă plină cu caiete de desen, cu mii de creioane colorate.

La Orşova nu-l certa nimeni dacă desena, aşa că hotărî să se facă mecanic de locomotivă sau controlor de bilete, ca să călătorească toată viaţa. Un lucru mai plăcut decît acesta nici nu-şi putea închipui.

Ceea ce nu-i plăcea în casa nouă era că pînă şi vecinii vorbeau nemţeşte. Ruda, o şvăboaică de undeva din Timiş Torontal, era o femeie pedantă şi severă ; îl punea să se spele de trei ori pe zi chiar şi pe dinţi şi îl certa dacă îşi murdărea cămăşile.

În al patrulea an de gimnaziu fugea în fiecare zi, după ce îşi termina lecţiile, în cartierul gării, la Barbu, la cel mai bun zugrav şi pictor de firme din oraş. Atelierul acestuia era într-o clădire mare şi veche, instalat la subsol. Toma se oprea în faţa ferestrelor stropite cu var, se lăsa pe vine şi se uita cum lucrează cei din atelier. La început, după ce i-au dat voie să coboare în atelier, Barbu şi calfele îl trimiteau după ţigări şi jumere. Mai tîrziu, cînd s-au obişnuit cu el, îl lăsau să frămînte culori, să cureţe placa de pisat cu şpahlu. În curînd, Toma învăţă că albastrul parizian absoarbe mai mult ulei de in decît albul de zinc, că galbenul şi verdele de crom trebuiau frecate mai mult decît negrul de fum sau kindrusul cum îi spuneau pictorii. Într-un fel era un ucenic neangajat şi Barbu, meşterul, veşnic murdar şi cu părul zburlit, îl certa dacă nu venea o zi.

— Uite, stau pensulele nespălate... Ştii cît costă un marder ?... Nu, desigur că nu ştii, altminteri ai fi venit să le speli. Hai, repede...

Toma freca pensulele în palmă, întîi cu terebentină apoi cu săpun de spălat rufe, le clătea în apă de ploaie şi le împacheta în hîrtie de ziar. Punea culori în cutiuţe, subţia secativul, mătura atelie-

rul, apoi rînduia gresiile și cuțitele și lustruia paletele. Din cauza atelierului începuse să urască școala. Ar fi vrut să stea toată ziua în atelierul din subsol, să îndrepte șleperele cu lama, să dea firmele cu grund. Dacă, întîmplător, Barbu avea o comandă pentru o firmă cu „pictură", un cap de bou pentru un măcelar, sau sticle și halbe spumoase pentru un cîrciumar, Toma lipsea de la școală. Stătea toată ziua în spatele meșterului și-l privea cum picta transparența sticlelor, sau umiditatea și tristețea din ochii viteilor.

Cînd, din lipsă de lucru, atelierul era gol și pictorii jucau cărți sau povesteau întîmplări fantastice despre vreun coleg de-al lor care acum făcea expoziții de tablouri la Paris, Toma se apropia de ei, plin de admirație. Mult ar fi dat să fie și el pictor, să stea fără griji în atelierul încălzit, să poată să rîdă în hohote de istorioarele lor hazlii. Pe calfa care plecase cu vreo zece ani în urmă la Paris și care devenise celebru îl invidia din toată inima. Era convins că n-o să treacă mult și pictorii de firme din țară vor vorbi și despre el cu aceeași admirație, ca și despre celălalt, al cărui nume nimeni nu-l mai știa.

După un an i-au dat voie să picteze și el cu vopselele rămase pe palete. Toma n-a mai încăput în piele de bucurie. Era emoționat și, așezat în fața unui cartonaș, folosit pînă atunci ca făraș, îi tremurau genunchii. O calfă, un sîrb venit de la Cladova, știrb și cu ochi apoși, îl ajută. Îl învață să țină pensula în mînă, să amestece culorile pe paleta de zinc, să folosească secativul, asfaltul pentru clazur. Botul vițelului pe care îl pictase Toma era la fel de trandafiriu ca boturile de viței făcute de Barbu, dar nu părea umed. Totuși lui Toma i se păru că nu mai e nimeni în atelier de la care ar putea învăța ceva. Acasă spuse bătrînei că nu mai vrea să meargă la școală. Fu lămurit cu o bătaie zdravănă și i se interzise să mai calce în atelierul pictorului.

La școală tot la desen s-a evidențiat. La celelalte materii nu era nici strălucit, nici prost. Profesorul de desen, Crăciun, îi dădea planșele ca exemplu chiar și în clasele superioare. Făcuse odată un castravete după un model de butaforie, în acuarelă și Crăciun a fost foarte mulțumit. L-a sfătuit să deseneze, că are talent și s-a oferit să-i fie profesor particular, cu două sute de lei pe lună. Toma se învoi, fără să se gîndească prea mult și numai cînd ajunse acasă și spuse bătrînei că va trebui să dea o taxă suplimentară de două sute de lei își dădu seama că nu aveau de unde să ia acești bani. Dar nu se lăsă. Se prezentă la prima oră, acasă la profesor. Acesta îi așeză pe masă, ca model, o cană de lut.

Trei săptămîni la rînd Toma desenă cana de lut ; din față, din spate, trîntită într-o parte, așezată cu fundul în sus, cu gura spre el și luminată din toate părțile. La început i se păru o muncă prea ușoară, neserioasă chiar, dar cînd profesorul îi arătă greșelile își dădu seama că pînă atunci nu lucrase decît superficial. Învăță să schițeze, să tragă linii foarte subțiri, să corecteze greșelile de proporție, să folosească umbrele pentru scoaterea obiectului desenat în relief.

Se apropia sfîrșitul lunii și banii încă nu îi avea strînși. Noaptea se zvîrcolea în așternut, se vedea mergînd pe stradă, găsind un portofel doldora de bani și dimineața se scula obosit cu cearcăne la ochi. În ziua sorocului, fură un pardesiu demodat al bătrînei și-l vîndu cu două sute de lei.

Luna următoare, Toma scrise acasă că are nevoie de două sute de lei pentru lecții de desen. Răspunsul lui Voican sosi repede : să-și bage mințile în cap, că ei acasă n-au cu ce trăi, că lumea e săracă și nimeni nu-și mai comandă cruci de marmoră sau monumente funerare, așa că el stă cu mîinile încrucișate, cu dălțile ruginite în sertar și veșnic flă-

mînd. Şi să se gîndească la Avram care munceşte cinstit, nu cere niciodată nimic, ci, dimpotrivă, îi şi ajută uneori.

Pe urmă, după cîteva zile sosi şi răspunsul Liviei : un mandat cu două sute de lei. Toma nu ştia că maică-sa vînduse lănţişorul de aur de la gît, şi-i trimisese banii pe ascuns.

În cea de a treia lună, profesorul Crăciun aduse ca model o ţigancă. În afară de Toma mai erau încă patru elevi : unul mai în vîrstă, cu liceul terminat, care se pregătea pentru examenul de admitere la Belle-Arte şi alţi doi liceeni.

Ţiganca, obişnuită cu lucrul pe care avea să-l facă, se dezbrăcă pînă la brîu şi se aşeză în apropierea ferestrei mari. Toma era atît de emoţionat, încît abia reuşea să ţină creionul în mînă. Crăciun trecea în spatele fiecărui elev şi dădea indicaţii cu voce tare să-l audă nevastă-sa care era geloasă şi stătea ascunsă după uşă. Vorbind tot timpul, profesorul trecea din cînd în cînd pe la model, o aranja după lumina geamurilor, o pipăia. Ţiganca rîdea încet, sîsîind. Pe urmă brusc spuse tare :

— Nu mă ciupi, domnule profesor. Rîse şi-şi pipăi sînul ciupit.

Uşa de alături se deschise şi în prag apăru nevasta profesorului. Era o femeie voluminoasă, înaltă ca o halterofilă. Ţiganca se sperie, sări de pe scaun, îşi adună boarfele risipite şi se trase spre ieşire.

— Rămîneţi aici ! ordonă doamna. Lui Crăciun îi sîsîi un : „Ne socotim noi", apoi se aşeză pe scaunul unde stătuse ţiganca, îşi luă o poziţie gravă şi începu să desfacă nasturii bluzei.

— Iozefina !

— Nici o Iozefină, răspunse nevasta lui Crăciun. N-am nevoie de păduchioasă în casa mea. Desenaţi, băieţi !

Era un fel de ordin militar şi elevii ruşinaţi se ascunseră în spatele planşelor.

Ea își descheie bluza și rămase într-un sutien roz, confecționat din material gros ca o foaie de cort. Stătea țeapănă, cu privirile ațintite spre elevi și pe fața ei, rotundă ca un pepene verde, nu se putea distinge nici o tresărire. Crăciun, înspăimîntat, privea absent planșele elevilor.

Toma începu să deseneze. Îi părea rău de țigancă : era prima femeie pe care o văzuse dezbrăcată pînă la brîu. Doamna Crăciun nu-i dădu nici o emoție : lucra liniștit și liniile deveniră sigure. Singur, desenul lui avu adîncime : se simțeau rotunjimile umerilor, relieful mușchilor. Înainte de plecare, Crăciun îl lăudă.

La ora următoare, profesorul aduse ca model un hamal din port și lecțiile de desen se înviorară. Toma începuse să lucreze cu cărbune, apoi cu tuș. Tușul nu se mai putea șterge, trebuia să fii sigur pe peniță și din cauza asta schițele deveniră mai mature, mai interesante.

Duminicile cînd nu avea ce face, trecea la Ada-Kaleh și făcea portretele turcilor înșirați pe băncile debarcaderului. Fețele bătrînilor, cu multe riduri, cu ochii lipicioși, cu privirile pierdute undeva în gol, spre Anatolia, erau interesante. Obosit, cu o satisfacție lăuntrică de împlinire, mergea acasă ca un om beat, fără griji.

După mesele cînd nu avea cursuri stătea în atelierul domnului Barbu, freca cu piatră spumoasă firmele de tablă, le vopsea cu grund și umplea cu vopsea literele mari conturate de cîte o calfă. Mai tîrziu începuse să scrie și de unul singur. Știa cît de mult putea să încarce un șleper, cum să tragă linii drepte sau de ce era nevoie ca literele ascuțite sau rotunde să depășească înălțimea celorlalte litere. Capetele de viței, pe care le făcea acum în orele libere, semănau din ce în ce mai mult cu cele făcute de Barbu. Învățase de la Crăciun, practic nu teoretic, să nu folosească niciodată negrul curat și unele taine ale perspectivei. Lecțiile primite în atelierul lui Barbu erau primitive, dar foarte folositoare.

— Uită-te aici, măi, spunea de obicei Barbu cînd voia să-i arate ceva. Întinde mîna și ai să vezi că palma ta acoperă fereastra casei de peste drum. Înseamnă că palma e mai mare decît fereastra ? Nu ! Și totuși pare. Ei, această părelnică răsturnare a proporțiilor se numește perspectivă.

Multă vreme, după ce cunoscu tainele perspectivei, Toma admira întîlnirea liniilor de fier la orizont, descreșterea miraculoasă a plopilor îndepărtați sau subțierea potecilor la cotituri.

Capitolul II

După terminarea liceului, părinții lui Toma și-au vîndut verighetele și i-au trimis bani, să plece la București, să dea admiterea la Belle-Arte. Cum și în ce fel fusese convins Voican pentru acest gest, Toma n-a aflat niciodată. I-au lipsit niște acte însă și n-a putut intra la examen.

Buimăcit de insucces, Toma se trezi în București fără casă, fără bani. Și ce era și mai grav, nu știa cum să se justifice față de părinți, mai ales față de taică-su. Știa precis că acasă nu se va duce : n-ar fi putut suporta discursurile lui Voican despre înțelepciune, despre supunere, despre fericire și despre breasla tinichigiilor. Cea mai bună soluție i se păru să se ducă la Orșova, la Barbu, să se angajeze la el chiar și numai pentru mîncare și casă.

Porni spre Orșova pe jos. La Chitila s-a cățărat pe un mărfar și a călătorit clandestin pînă aproape de Pitești. Acolo l-au descoperit niște frînari. Ca să scape de ei, a sărit din tren în plin mers. S-a rostogolit de pe dolma înaltă și, cînd s-a ridicat, s-a uitat lung după tren, pînă nu l-a mai văzut. Pe urmă s-a culcat în iarba mare de lîngă linia ferată. Cerul străveziu părea sus de tot. Norii fugari, albi și mulți.

„Oare s-ar putea picta un tablou care să reprezinte doar cerul ?" Un petic de cer azuriu, atît cît

poți cuprinde cu ochii și nimic mai mult. „Oare s-ar putea crea aceeași senzație de liniște și de depărtare?" Va trebui să încerce o dată. Puțin alb de zinc și o picătură de albastru parizian. Atît. Alb de zinc și albastru parizian. Simți o dorință aproape fizică să picteze. Era convins că senzația pe care o simte acum e ceea ce se numește inspirație. Descoperirea acestei clipe îl învioră. Se ridică din iarbă, privi cîmpul întins, fără hotar. Strigă din toate puterile :

— Am să mă fac pictor !

Strigătul se pierdu în vînt. Toma fu bucuros că nu-l auzise nimeni. S-ar fi rușinat cumplit. Porni de-a lungul liniei ferate.

Îi trebuiră două săptămîni ca să ajungă la Orșova.

Într-un sat stătu două zile, ajută la adunarea fînului, pentru mîncare, în altul stătu mai multe : se învoi pentru o sută douăzeci de lei să lucreze la înfigerea pilonilor unui pod peste un pîrîiaș. Pilonii se băteau ca pe vremea sclavilor cu niște berbeci uriași, ridicați pe scripeți cu ajutorul unor frînghii și se slobozeau la semnal. Stînd în apă, dezbrăcat pînă la brîu, trăgînd sforile toată ziua, seara se culca obosit, frămîntîndu-se într-un somn greu, fără vise.

— Ești puternic, băiatule, îl lăuda omul care trăgea la frînghie, un țăran bătrîn, osos, cu părul căzut din cauza unei boli. Cu ce te ocupi ?

— Cu nimic.

— Nu muncești nimic ?

— Numai la nevoie.

— Atunci multă nevoie ai avut. Că fără lucru nu se lățește spatele.

Noaptea se odihnea în șura primăriei alături de grăjdar. Grăjdarul era un om subțirel și foarte vorbăreț. Stătea în fîn cu genunchii adunați la bărbie și privea stelele prin spărturile acoperișului.

— E tare departe, nu-i așa ?

Toma, culcat pe burtă, răspunse într-o doară :

— Departe.

— Mă gîndesc dacă cei de acolo ne văd și ei. Oare s-o fi gîndind cineva pe-acolo că este aici un grăjdar sărac și bătut de Dumnezeu ? !... Ce zici, s-o fi gîndind ?

— Cred că da. Dar de ce nu taci, unchiule ?

— E greu să taci, tinere... E cel mai greu lucru. Io-s trecut de cincizeci de ani, da' o casă a mea încă n-am avut. Aici am crescut. În fînul ăsta. Cum să tac ? Cînd sînt singur, vorbesc cu stelele. Multe or auzit alea de sus. Să nu crezi că sînt singurul care stau de vorbă cu ele. Sau crezi că-s singurul ?

— Nu știu, unchiule.

Dimineața îl cercetă pe grăjdar mai amănunțit. Omul era palid, cu pielea uscată, zbîrcită și cu niște ochi mici, răi. La tîmple avea o cicatrice lăsată de o lovitură de copită.

În ziua aceea, la lucru, Toma hotărî să-l deseneze pe grăjdar. Să-l deseneze stînd cu genunchii la bărbie, discutînd cu stelele. Seara, cînd se întoarse de la lucru, era însă frînt de oboseală și nu-i mai ardea de portret. Adormi ascultînd ca prin vis discuția grăjdarului cu stelele. Vorbea cu una mai lucioasă, care i se părea că-l privește sfidător.

Barbu îl primi bucuros. Se oferi să-i aranjeze un pat în atelier și să-i dea și mîncare pentru lucru.

— Nu e rea meseria de pictor, Toma. Fie și de firme. Nu-i om care să nu-și încerce norocul. Deschide o prăvălie, dă faliment, deschide alta. Încercarea fiecăruia e o bucată de pîine pentru pictorul de firme.

Barbu era un om ciudat, caracteriza oamenii după felul cum își comandau firmele, după cum îi cereau să le scrie numele pe portaluri.

Toamna, în timpul sezonului mort, Toma îl pictă de cîteva ori. Barbu era entuziasmat de fiecare portret. Unele semănau cu el, altele nu ; dar Barbu găsea justificări pentru fiecare.

— Ăsta nu seamănă, dar exprimă caracterul meu. Spune cîți Cristoși pictați ai văzut pînă acum ? De semănat, ca figură, foarte puține seamănă între ele. Și nici nu e important asta. E important ceea ce

exprimă aceste figuri : bunătate, milă, căinţă sau alte lucruri din astea...

Toma era nemulţumit : era convins că timpul pierdut cu pictarea reclamelor i-a stricat mîna.

Învăţase însă să facă firme. Îi ajungeau nişte schiţe sumare ale literelor şi încheia firmele fără cusur. Învăţase să deseneze litere cursive, blocuri, lapidare, gotice şi ştia care dintre liniile înclinate trebuiau îngropate şi ce reguli trebuiau respectate pentru păstrarea armoniei.

În primăvară, prin intermediul lui Barbu se angajă ca ajutor de pictor pe lîngă un iconar care luase în antrepriză decorarea unei capele de pe muntele Alion. În numai cîteva zile de probă, iconarul îşi dădu seama de talentul şi de puterea de muncă a lui Toma. Îl lăsa să lucreze de unul singur. Văzîndu-se părăsit pe schelele din mînăstire, Toma fu profund emoţionat : i se părea că fiecare linie trasă de el e greşită. Cînd termină însă prima icoană, un arhanghel tînăr cu păr buclat ca un actor de cinema, îşi recăpătă încrederea în sine. Şi-acum parcă şi tonurile, culorile se năşteau mai vii şi feţele palide, lunguieţe, ale sfinţilor bizantini, copiaţi după nişte reproduceri, erau mai omeneşti. Un călugăr, Gherasim, care supraveghea lucrarea din partea episcopatului Timiş Torontal, îl admira cel mai mult. Uneori îl blagoslovea :

— Domnul te va ajuta pe patul de suferinţă şi-n timpul bolii îţi va primeni aşternutul.

— N-ar putea mai bine să-mi dea bani ?

Călugărul nu se supăra pentru vorba lui spurcată.

— Pururea a zis Domnul : să fie fără iubire de arginţi, îndestulîndu-vă cu cele ce aveţi. Căci el însuşi a zis : Nu te voi lăsa şi nici nu te voi părăsi.

Toma nu-l necăjea decît cînd era plictisit. Atunci îl contrazicea, îi mărturisea că pictează pentru bani şi nu din dragoste întru Domnul. Călugărul îl dăscălea în termeni biblici, şi pe Toma îl distra acest fel de a vorbi.

Îi plăcea lucrul din capelă : în timpul prînzului se culca pe spate, pe cea mai înaltă schelă şi privea

tavanul, jocul ciudat al luminii în mărgelele de cristal ale candelabrelor. După cîteva săptămîni, cînd înaintase bine cu lucrul și sfinții începură să trăiască pe fundalul albăstrui de cer al frescelor, Toma se uita lung la tavan, se uita la ei cu ochii întredeschiși și uneori descoperea pe fețele lor cîte un petic care i se părea că e viu. Odată pictase un înger cu sabie de foc în mînă și fața acestuia, de la nas în sus, trăia. Avea ochii vii, inteligenți, cu o urmă de tristețe în ei și din orice direcție te uitai la el aveai impresia că te urmărește cu privirile. În ziua aceea a fost emoționat. A încercat să repicteze și partea de jos a feței îngerului, dar nu i-a reușit. De ciudă, a dat cu grund peste tot tabloul. Iconarul, care tocmai atunci venise în control, urlă de furie : el nu voia sfinți vii, ci sfinți mulți, cît mai mulți.

Sfinții se plăteau cu bucata.

Pe urmă, Toma a mai fost mulțumit de un portret. De Iuda din „Cina cea de taină". Îl pictase pe iconar cu gura căscată, așa cum era el de obicei, cînd era furios.

Tot sezonul a lucrat alături de iconar. Deși era plătit prost pentru ceea ce făcea, cîștiga destul de mult. Odată trimise părinților două mii de lei fără să fi trecut pe mandat numele expeditorului. Îi părea rău însă că nu putea fi de față cînd își vor încasa părinții banii.

În semiîntunericul capelei, Toma nu și-a dat multă vreme seama că tot ceea ce făcea nu era altceva decît niște desene pe care le colora cu vopsele țipătoare. Se obișnuise atît de mult cu acest fel de a lucra, încît într-o duminică, cînd încercă să picteze un peisaj, se sperie : în tablou, contururile copacilor trădau stîngăcie și lipsă de nuanțe ; aducea a vulgar, a pictură de bîlci. Mai încercă să prindă peisajul pe partea cealaltă a cartonului, dar și acesta semăna cu primul. Își dădu seama că pictura făcută pe întuneric, fără lumină, nu e pictură. Desigur că da — își spuse — trăind în întuneric, cîrtița n-are nevoie de ochi. Dar un pictor nu poate trăi fără ochi. Și ochii nu se folosesc decît ziua, la lumină.

Din duminica aceea, Toma deveni morocănos, tăcut. Vorbea foarte rar și nu mai era mulțumit de nimic. Încercă să fixeze de schelă o făclie, dar făclia afumă tavanul și trebui să lucreze cîteva zile la refacerea lui. În timpul prînzului nu mai stătea culcat pe schele, ci ieșea la lumină, privea cerul, ramurile copacilor, desișul ierburilor, zecile de nuanțe de verde, culoarea mîinilor și se mira singur că nu se plictisește.

Seara după lucru umplea zeci de coli cu schițe : desena tot ce îi ieșea în cale : oameni, vite. Cînd era bine dispus, își propunea teme : să deseneze un peisaj și să se simtă seara, ziua, noaptea, în aceste desene. Era un joc plăcut și cu foarte mult folos se sili să privească marginea satului ziua, seara, noaptea. Descoperi un lucru ciudat : spre seară, aceleași case, care în timpul zilei aveau liniile foarte distincte, drept conturate, se înmuiau, deveneau dulci, mai rotunjite, înnobilate parcă de o liniște, de o pace grea, odihnitoare.

Descoperirea aceasta îl înflăcără pentru un timp : ziua lucra pe schele, fără chef, abia aștepta să vină seara, să se apuce cu adevărat de lucru. Lucrul lui era să stea să privească un fir de iarbă, un copac, o frunză. În caietele lui de schițe au apărut în locul desenelor și al compozițiilor desene simple pe care le ignorase multă vreme. Un fir de iarbă văzut din diferite unghiuri, o frunză îl bucurau mai mult decît cîte un portret reușit. Își dădea seama că cel mai important lucru în munca unui pictor este să-și formeze ochiul, să știe să privească, să știe să aleagă unghiul lucrului pe care voia să-l facă. Pînă și fețele oamenilor privite cu atenție se îmbogățeau. Iconarul nu avea numai fruntea lată și două riduri, nas lung și coroiat și buze nefiresc de groase, ci și un fel deosebit de a ține gura căscată, fără motiv, lucru pe care pînă atunci Toma nu-l observase. Dar nu numai atît ; iconarul zîmbea într-un anumit fel : colțurile buzelor, în loc să se ridice, coborau și zîmbetul lui aducea a rînjet. Ochii, deși erau verzi, jucau în penumbra capelei în galben murdar și

acest galben murdar dădea viață omului, îi schița caracterul. Dacă l-ar fi pictat vreodată, nu i-ar fi făcut ochii verzi, ci galbeni. După vreo două săptămîni de studiere a fizionomiei iconarului, Toma își dădu seama că abia acum începuse să-l cunoască. Privindu-l atent îi putea citi gîndurile. Avu impresia că descoperise ceva formidabil și-i ardeau palmele după lucru. Devenise exagerat de exigent pînă și cu sfinții pe care îi făcea.

2

Într-o după masă caldă, cu zăpușeală, prevestitoare de ploaie, sosiră niște vizitatori cu o limuzină cu număr de ordine din București. Doi domni și o doamnă foarte elegantă. Călugărul Gherasim îi binecuvîntă, apoi îi aduse în capelă. Unul din domni ceru să i se deschidă toate ușile, să poată vedea mai bine pereții. În fața cîte unui sfînt se dădea un pas îndărăt, apoi mai punea un rînd de ochelari peste cei pe care îi avea pe nas și cerceta îndelung fiecare pictură. În cele din urmă exclamă :

— E formidabil ! Nu e nici bizantin și nici obișnuita pictură murală slavă. Ceva din vechea noastră pictură bisericească autohtonă. Se întoarse spre călugăr : Cine e maestrul ?

— Maestrul e plecat în oraș, dar de pictat pictează dumnealui.

Arătă spre Toma.

Vizitatorii abia acum îl văzură pe Toma cățărat pe schelă. Domnul cu două rînduri de ochelari se apropie de el.

— Vă rog să ne scuzați de deranj. Dar am auzit că se restaurează această capelă și eram în trecere... Cum vă numiți dumneavoastră ?

— Toma Voican.

Domnul cu două rînduri de ochelari își încreți fruntea ; se vedea cît de colo că n-auzise pînă acum acest nume.

— Unde ați studiat ?

— Acasă.

Vizitatorului parcă nu-i venea să creadă. Începu să cerceteze din nou pereții, apoi îl chemă lîngă el pe tovarășul său.

— Uită-te aici, la aceste armonii de culori... Spune, ai mai văzut tu vreodată îmbinîndu-se albastrul cu verdele ?... Așa-i că nu ? Numai în covoarele oltenești... Și vezi fețele astea ?... Pentru prima oară văd sfinți cu fețe asimetrice...

Toma era convins că aceștia voiau să-și bată joc de el. Își aprinse o țigară și aștepta cel mai mic gest care să trădeze ironia : era gata să le răspundă vulgar și chiar să-i dea afară din capelă.

— Cîți ani aveți dumneavoastră ?

— Douăzeci.

— Și de cînd pictați ?

— De cînd eram mic.

Individul îl rugă pe prietenul său să facă cîteva fotografii, apoi se întoarse din nou spre Toma.

— Aș vrea să vă întreb, intenționat n-ați folosit perspectiva ?

Toma mărturisi sincer :

— Niciodată nu m-am gîndit aici, la perspectivă... Mai mult, m-am distrat numai.

— E așa cum m-am gîndit și eu, spuse satisfăcut cel cu ochelari. Instinctiv... Pentru că perspectiva aici nu joacă rol. Aici e important ca figurile și culorile privite din unghiul credincioșilor să coplesească... În Occident, continuă din ce în ce mai aprins, catedralele copleșesc prin proporții... Astea ale noastre, prin culoare... Culoarea creează feeria...

Prietenul vorbitorului tocmai termina ultima fotografie.

— Ești încălzit de parcă ai fi la cursuri... Și crezi că un asemenea efect al culorilor ar fi scăpat papilor ?

— Nu, desigur că nu... Vezi vitraliile.... Păcat de dumneata, tinere, că nu studiezi... Cu talentul dumitale ai putea deveni un adevărat pictor. Vreau să spun un pictor conştient de arta lui. Se adresă nevesti-si : Ce spui, Grette ?

Femeia pînă acum părea străină de tot ce se întîmpla în capelă. Fuma liniştită, privea sutana murdară a călugărului.

— Da, ar fi păcat să nu vină la Bucureşti... Tu ai putea să-l protejezi, să intre la Belle-Arte.

Lui Toma nu-i venea să creadă urechilor. Individul cu două rînduri de ochelari îi întinse o carte de vizită.

— Mă numesc Eduard Mănescu şi sînt critic de artă... Îmi pare bine că v-am cunoscut... Dacă vă răzgîndiţi odată şi veniţi la Bucureşti, vă stau la dispoziţie... La revedere, domnule pictor.

Toma rămase multă vreme nemişcat, chiar după plecarea lor. Numai cînd auzi clacsonul maşinii, tresări. Privi cartea de vizită, sfinţii idioţi de pe pereţi şi i se făcu lehamite. În ziua aceea nu mai lucră nimic.

Cu iconarul se certă chiar a doua zi. Lucra la portretul arhanghelului Mihail şi nu era mulţumit. Iconarul îl surprinse tocmai cînd dădea cu vopsea albă peste tablou.

— Ce faci ?

— Îl refac pe Mihai ăsta.

— Dacă te mai prind că refaci o icoană, te bag în mă-ta. Ai auzit ?

— Da.

Îşi aruncă sculele şi coborî de pe schelă. Iconarul îi ieşi înainte. S-au oprit faţă în faţă. Erau de aceeaşi înălţime. Toma îi cercetă ochii galbeni şi murdari.

— De ce ai coborît de pe schele ?

— Pentru că m-am plictisit. Vreau să plec.

— Să pleci, zici ?

Iconarul îi dădu o palmă. Toma se aşteptase la acest lucru. Îl şi dorise întrucîtva. Avea nevoie de o justificare. Totuşi, palma fusese peste măsură de grea. Se dădu cîţiva paşi îndărăt, se lovi de perete.

Își șterse sîngele de pe față și porni amenințător spre iconar. Acesta la început nu-l luă în serios. Îl aștepta neclintit, puțin mirat. Toma îl prinse de reverul hainei, îl trînti la pămînt și, înainte ca iconarul să se fi putut dezmetici, sări pe el și-l ținu neclintit sub genunchi.

— Ascultă, meștere. Dacă mai ridici mîna asupra mea, te omor !

Vocea suna grav în încăperea boltită a capelei și iconarul se sperie. Se eliberă din strînsoare : încet, cu mișcări lente, își scutură hainele, apoi demn, ieși din capelă.

Toma părăsi Herculanele încă în ziua aceea. Drumul pînă la Orșova, 26 de kilometri, îl străbătu pe jos.

Era iulie și era cald ; copacii se lăbărțau în lumină, iar iarba, obosită, arsă de soare, îl îmbia să se tăvălească în ea ca și atunci, în apropierea Piteștiului. La Topleț, fumul coșurilor fabricii de mașini de gătit „Zenith" se amesteca cu niște nori resfirați și cenușii. Timpul petrecut pe schelele capelei cu cupola închisă, fără orizont, i se părea timp pierdut. Aici, cerul era o cupolă fără de sfîrșit.

Își închipuise tot viitorul clădit pe cartea de vizită a criticului din București. Acum putea merge acasă cu capul sus, să înfrunte privirile aspre ale lui taică-său.

La Orșova își scoase bilet pentru Oradea.

Capitolul III

Cînd părăsi clădirea gării, își simți mai puternic bătăile inimii ; îi era cald și ar fi vrut să fugă, să ajungă cît mai devreme acasă. Totuși se stăpîni și merse încet, privind casele, străzile, ca pe niște vechi cunoscuți. Cînd coti în strada Teleajen avu impresia că strada se îngustase de la plecarea lui, că înseși casele se piperniciseră și mai toate se rezemau, ca niște invalizi, în cîrji.

Biserica din Bujac, cu turla turtită, cu geamurile clopotniței sparte, părea mai degrabă un han decît un lăcaș de rugăciune. Gardul, spart pe alocuri, lăsa să se vadă în curte, unde, sub umbra unui dud cu frunzele culese pentru viermi de mătase, se odihnea ctitorul bisericii : supusul Domnului, Alfred Mărgineanu, maior în retragere, fost deputat. Toma se opri pentru o clipă în fața bisericii : căuta camionul cu numărul 801, proprietatea părintelui, dar nu mai găsi decît butucii și cărămizile pe care zăcuse. Popa, venit de undeva din Moldova, era tovarăș cu un camionagiu, chiar ginerele său, și transformase curtea bisericii în garaj. Toți copiii din cartier se cățărau pe mașină și nu o dată, în timpul slujbei, se auzea clacsonul mașinii : atunci părintele cădelnița mai repede și făcea semn cantorului să dea o raită prin curte să alunge copiii.

În fața casei se opri din nou : dacă ar fi întins mîna, ar fi ajuns la streașină. Oare totdeauna a fost casa atît de scundă ? Trecu pe lîngă cuștile de iepuri ale domnului Adam și bătu la ușă. Îi deschise Voican ; părea îmbătrînit și mirosea a țuică ieftină, puturoasă. Taică-său îl privi lung, cercetător și un timp Toma avu impresia că bătrînul nu-l recunoaște.

— Am auzit că te-ai făcut vagabond.

— Da, tată.

Era bucuros că taică-său îl primise așa : singur n-ar fi găsit tonul discuției și poate ar fi fost în stare să se înduioșeze, să plîngă. Îl privi pe bătrîn în față : acesta ținea ochii întredeschiși. Crețurile de la marginea ochilor erau adînci și lungi, șerpuite pînă sub perciunii argintii. Barba cenușie, nerasă de cîteva zile, părea murdară.

— Avram e la meserie. Cîștigă. Numai tu nu faci nimic. Ce vrei să devii ?

— Nu știu, tată.

Prin deschizătura ușii, Toma o zări pe maică-sa. Stătea lîngă cuptor și-și mototolea șorțul. Avea gura întredeschisă de parcă ar fi vrut să spună ceva. Voican îl mai privi o dată, apoi intră în bucătărie, tîrîndu-și piciorul bolnav. Livia îl strînse pe Toma la piept și începu să plîngă, încet, ca și cum s-ar fi temut să nu fie auzită de Voican. Acesta, nehotărît, mormăi ceva, mai mult pentru sine, apoi se așeză lîngă fereastră și privi pe geamul murdar.

— Cum o duceți, mamă ?

— Bine, Toma. O ducem foarte bine.

— Mă minți, mamă ?

Ea nu-i răspunse. Își făcu de lucru. Începu să pregătească ceva de mîncare apoi ieși din casă și Toma avu impresia că se duce în vecini să ceară ceva cu împrumut. Se așeză la masă, în fața lui taică-său.

— Dumneata, tată, lucrezi ?

— Vrei să-mi ceri socoteală ?

— Nu, tată. Am întrebat numai. Știi, eu m-am făcut pictor.

Bătrînul începu să rîdă. Rîdea cu amărăciune, cu răutate, cu gura pe jumătate deschisă.

— De ce rîzi, tată ?

— Pentru că spui că te-ai făcut pictor. Pictorii se nasc, nu se fac. Crezi că e totuna să te faci frizer sau pictor ?

— Poate că ai dreptate, tată. Dar eu am trăit din pictură.

— Prostituatele trăiesc din dragoste și nici nu știu ce-i aia. Ai fost vreodată mulțumit de ceea ce ai făcut ?

— O dată da. De o jumătate de față. Am făcut un arhanghel și partea de sus a feței, ochii, mi-au plăcut.

— Adică ai făcut o jumătate de față într-un an.

— Nu într-un an. Un timp am fost angajat la un pictor de firme.

— Tot ca artist ? Rîse.

— Nu. Un fel de om la toate.

— Adică servitor. Păcat că ai plecat de acolo. Era o meserie pentru tine. Servitorii nu trebuie să gîndească. Ei execută ceea ce li se spune și asta e tot. Cu cît ai orizont mai mic, cu atît ești mai mulțumit.

— Am impresia că-mi dai sfaturi proaste, tată.

— Dacă nu-ți plac, nu le asculta. Ai bani ?

— Da.

— Dă-mi patruzeci de lei, să nu vadă maică-ta.

— Patruzeci de lei costă un kilogram de țuică.

— Văd că ești bine informat. Îmi dai ?

— Da.

Bătrînul luă banii și plecă. Nu părea de loc umilit. Dimpotrivă, îl privi pe Toma cu dispreț și cu oarecare compătimire. Rămas singur în încăpere, Toma privi în jur : mobilele erau aceleași ca atunci cînd plecase de acasă. Erau doar mai uzate și mai murdare.

Maică-sa se întoarse cu un pachețel ascuns sub șorț. Era îmbujorată, probabil fusese pe la băcanul din colț. Toma se prefăcu că nu observă nimic.

— Taică-tău ţi-a cerut bani ?

— Da.

— Aşa e în ultimul timp. Ştie că are bani în sertar şi mereu cere cu împrumut, de parcă el n-ar avea.

— O duci greu, mamă ?

— Nu, Toma. Slavă Domnului, sînt mulţumită. Mai ales în ultimul timp. Tata a început să lucreze şi cîştigă destul de bine. Apoi şi Avram ne mai trimite cîte ceva. El e băiat foarte bun. Şi ţie-ţi mulţumesc, Toma. Ţi-am recunoscut scrisul de pe mandat. N-ar fi trebuit să ne trimiţi bani. Desigur că şi tu ai nevoie. Ai crescut mult. Eşti un adevărat bărbat. Ia să te privesc puţin. Îi luă faţa în palme. Da, da, eşti un adevărat bărbat. Puternic şi frumos.

— Nu plînge, mamă.

— De bucurie plîng, Toma, de bucurie.

Bătrînul se întoarse noaptea tîrziu. Era beat şi înjura ; cînd îl văzu pe Toma, se înfurie şi mai tare.

— Dacă nu lucrezi şi nu cîştigi bani, n-ai ce căuta aici.

— Nici nu vreau să stau, tată. Am vrut să vă văd numai.

— Aaaa, s-a întors artistul acasă, ca să culeagă laurii. Matematică ştii ?

— Nu, tată.

— Foarte rău. Ar trebui să înveţi. Ar trebui să înveţi, dar tu n-o să fii niciodată în stare. Tu eşti prost. Şi omul prost nu poate fi artist. Cînd pleci ?

— Mîine, tată.

— Foarte bine. Ştii că nu-mi plac trîntorii.

După ce bătrînul se culcă, Toma se aşeză lîngă maică-sa. Îi cuprinse mîinile şi o privi lung. Stătu mult timp aşa, nemişcat, fără să scoată un cuvînt. Privind-o, la un moment dat a avut senzaţia că imaginea ei, ridurile, tăietura lunguiaţă a ochilor, nasul drept, încă frumos, înconjurat de cute, buzele ei subţiri, roşii, desenate timid, i se întipăresc undeva, pe un ecran ascuns. O cercetă atît de îndelung, încît pentru prima oară îşi descoperi pro-

priile linii ale sprîncenelor. Pictor ciudat e natura asta.

— De ce te uiți atît de lung la mine ?

— Vreau să te păstrez, mamă. Pe urmă, adăugă repede : Știi, mamă, că noi nu ne-am vorbit aproape niciodată.

— Pentru că n-am avut niciodată timp.

— Crezi că ăsta e motivul ?

— Nu știu. Poate că da. Dar cred că între noi cuvintele au fost totdeauna de prisos. Atît de multe ori te-am mîngîiat cu privirile. Atît de multe ori te-am încurajat fără glas, și atît de multe ori te-am certat fără glas.

— Știu, într-o duminică dimineața cînd am spart borcanul acela cu marmeladă de prune. Așa-i ?

— Și atunci. Eu te-am iubit și tu... Da. Și tu tot pe tine te-ai iubit. Aproape la fiecare cuvînt rostit de tine eu am mai presupus unul.

— Ce cuvînt, mamă ?

— Cuvîntul „vreau". Tu totdeauna ai vrut. Iar eu am renunțat totdeauna. Cînd spuneai vreau, voiam și eu. Cred că voința care mi-a lipsit mie, voința, puterea, toate s-au adunat în tine. Poate e bine așa. Nu știu.

— Aș fi fost mult mai bucuros să mă certi, mamă.

— De ce să te cert ? E ca și cum aș certa iarba pentru că e verde. Du-te și te culcă, ești obosit.

Fără să fi fost nevoie, Toma se cățără în patul cu etaj, la vechiul lui loc. De aci, din acest unghi, camera recăpătă ceva din ceea ce fusese altă dată. Se vedea întunericul adunat în colțul de lîngă fereastră, acolo unde trebuia să fie lada pentru cărbuni. Se vedea și colțul mesei, carourile galbene ale pînzei ceruite, luciul luminat de felinarul din stradă, mașina de gătit cu cercurile arse, crăpate.

Prin geam, dacă s-ar fi ridicat în coate, ar fi putut descoperi cuștile iepurilor de casă ale domnului Adam. Oare unde o fi acum ? Încă de pe atunci se vorbea despre el ca despre un om mort sau, în orice caz, ca despre un om care-i pe moarte. În fiecare dimineață scuipa sînge, tușea de nu putea nimeni

să doarmă din cauza lui. Pe urmă i-au murit toți copiii, cumnații, nevastă-sa. Numai el continua să o ducă de pe o zi pe alta. Probabil și acum e aici pe undeva, prin curte, sau la bodega de peste drum și bea sirop amestecat cu untdelemn.

Toma nu adormi decît spre dimineață și, cînd se trezi, auzi tusea zgomotoasă a lui Adam.

La plecare, cînd își luă rămas bun, maică-sa începu să plîngă.

— Nu plînge, mamă.

— Nu plîng, Toma. Acum unde te duci?

— La Orșova să-mi iau lucrurile din atelierul unde am lucrat, apoi la București... Mă înscriu la Belle-Arte. Atunci n-am reușit. Nu din vina mea... Dar acum nu mai are nici o importanță...

— Dacă te înscrii la școală, nimic nu mai are importanță. Eu știu că tu ai talent... Să fii cuminte și silitor, mamă... Și să-mi scrii din cînd în cînd...

— Am să-ți scriu, mamă.

În curte se întîlni cu Adam. Era mai slab și mai palid decît oricînd; avea pielea aproape transparentă; ochii lui mici, de viezure, îi avea ascunși în fundul orbitelor.

— Bună dimineața, domnule Adam.

— Bună, Toma. Îi răspunse de parcă s-ar fi despărțit numai de ieri. Asta, Marița, o să facă pui. Opt sau zece, uite ce burtă are. O apucă pe Marița de urechi; iepuroaica avea burta mare și era bleagă de parcă ar fi fost bolnavă.

În tren avu senzația că simte încă mirosul de țuică ieftină care se îmbibase în haine, în mobile. Altfel își închipuise revederea. Credea că va regăsi atmosfera din trecut, mirosul magiunului de prună, ochii vioi ai mamei și profilul ei feminin proiectat pe ferestrele puțin întunecate de cenușiul amurgului. Numai dimineața, la despărțire, își dădu seama că îmbătrînise și ea; părul ei își pierduse luciul de altădată, devenise nisipiu, uscat.

Capitolul IV

În tren, în drum spre Orşova, a aflat că nemţii au dat un fel de ultimatum în legătură cu „coridorul Danzig". Un vecin din compartiment începu să-i explice situaţia politică. Omul îl scutură de braţ şi-l întrebă dacă e de acord cu „ordinea nouă". Toma nu ştia despre ce ordine nouă era vorba, dar aprobă din cap, ca să fie lăsat în pace.

— Trebuie o ordine nouă, insistă tovarăşul de drum. Trăim în secolul electricităţii. Tot globul scîrţîie din ţîţîni, orînduielile vechi sînt putrede, trebuie ceva nou, bărbătesc, care să ţină pas cu cadenţa mereu mai accelerată a timpului.

Vorbea în termeni bombastici, îşi agita braţele în aer, desena corpuri geometrice, hărţi şi arăta în palmă poziţia geografică a Danzigului :

— Un oraş ca oricare altul. Un rahat de port la Marea Baltică, plin de pescari, de croitori şi de vatmani şi va intra în istorie ca Sedanul sau Verdunul.

Toma, prefăcîndu-se că doarme, aţipi cu adevărat. Îl auzi ca prin vis cum îl preamărea pe unul Rudolf Hess, care-l va „păpa" pe Hitler pentru că, oricît, zugravul e doar zugrav, iar celălalt politician de carieră.

Cînd coborî din tren, se simţi înfiorător de singur : peronul gol, cu iedera uscată căţărată pe fe-

linarele vopsite cu minium, colonia ceferiștilor, cenușie, dezolantă, din spatele stației și oțetarii prăfuiți de dincolo de linii reflectau exact simțămintele lui.

Pe podul Cernei se opri să privească apa străvezie a rîului, dunele de nisip și scorburile sălciilor uscate.

Se duse la atelierul lui Barbu și, spre surprinderea lui, rulourile erau trase. Intră în curte, în locuința lui și află de la nevastă-sa că meșterul orbise ; i se vărsase un bidon de terebentină pe față.

— Și acum unde e ?

— În atelier.

Toma intră prin ușa din dos.

În atelier, în penumbra zidurilor boltite, îl găsi pe Barbu. Stătea pe un scaun, cu fața ațintită spre scările de la intrare, la fel cum stătea pe vremuri, cînd aștepta mușterii.

— Mă, tu ești Toma ?

— Da, meștere.

— N-ai fost de mult pe aici... Toate pensulele sînt nespălate... Unde ai fost pînă acum ?

— Am lucrat la iconar...

— Da, da. La iconar... Vrei să cauți paletele și să le agăți în cui ? Întinse mîna spre cuiul paletelor. Îmi place să știu lucrurile la loc.

Toma agață cele două palete în cui. Meșterul pipăi paleta și fața i se lumină de un zîmbet...

— Stai jos, Toma.

Toma se așează pe un scaun. Nu știa ce să spună. Meșterul tăcea și el și rămaseră multă vreme în liniște, nemișcați.

Atelierul nu se schimbase de la plecarea lui : toate erau la locul lor, de parcă lucrul, viața nu s-ar fi întrerupt în el...

— Am venit să-mi iau lucrurile, meștere... Și trebuie să mă duc.

— Desigur, fiecare om se duce undeva... Mai treci pe aici, nu-i așa ?

— Am să trec, meștere.

— Îți dau un sfat, Toma... Tu ai fost băiat bun... De cînd nu mai văd, văd mult mai multe... Chiar și lucrurile pe care nu le-am văzut cînd am avut ochi. Dar nu despre asta e vorba. Ascultă ce-ți spun: caută să stai de vorbă cu tine... Închide ochii și cercetează-te... Împacă-te cu tine însuți... Asta e ceea ce am cîștigat eu prin orbire. M-am împăcat cu mine... Tu știi cum țineam eu vopselele... Pe cele scumpe și rare în cutii de tinichea... Toate cromurile erau înșirate pe etajeră... Ocrul și Terra di Siena erau în ladă. Se murdăreau de praf, dar n-avea importanță... Află că am cîștigat și am existat datorită Terrei di Siena... Toate grundurile care nu se văd din cauza lacurilor sînt făcute cu Terra di Siena... Și oamenii sînt ca și vopselele. Mulțimea valoroasă e formată din Terra di Siena. Dacă pictezi vreodată, pictează pentru ei... Pe cei din cutiile de tinichea, în frac, ocolește-i... Du-te, Toma.

În fața liceului era o mulțime de elevi. Lui Toma i se păru că generația asta era mai pipernicită; colegii lui erau parcă mai înalți, mai frumoși. Pe scara rezervată profesorilor apăru directorul Laitin și profesoara de chimie. Cinci ani la rînd fusese îndrăgostit de ea. O visa pe stradă, acasă, și i se părea cea mai frumoasă, cea mai deșteaptă femeie din lume. Profesoara se îngrășase, avea părul vopsit proaspăt, ruginiu și de dedesubtul rochiei înflorate i se vedeau cataramele corsetelor.

În așteptarea trenului de București, Toma se duse în port. Lîngă debarcaderul principal îl salută un fost coleg de școală.

— Am auzit, Toma, că te-ai făcut pictor.

— M-am lăsat.

— Și ce faci acum?

— Nimic.

— Asta-i meserie bună.

— Tu ce meserie ai?

— Sînt marinar. Uite, pe *Brîncoveanu.* Arătă spre vaporul de pasageri ancorat lîngă debarcader.

Vaporul era frumos, alb, cu două etaje.

— Știi că eu niciodată n-am fost cu vaporul ?... Unde mergeți ?

— La Brăila. Plecăm peste o oră. Nu vii ?

— Nu. Peste cîteva ore plec la București...

— Vino cu vaporul pînă la Brăila... Și iei trenul de acolo. Tot spuneai că n-ai mai fost cu vaporul... E foarte frumos drumul. Tu, ca fost pictor, ai putea să-l apreciezi...

Fără să se gîndească prea mult, Toma se duse la agenție și-și scoase bilet pînă la Brăila.

2

Brîncoveanu ridică ancora fix la două. Malul se îndepărtă încet. Căpitănia portului se micșoră, apoi trupul burduhănos al vasului se întoarse cu prova spre celălalt mal al Dunării, spre Tekia, un sătuleț de pescari de pe malul sîrbesc. Pe urmă se răsuci din nou și începu să alunece spre Ada-Kaleh. Încă de departe Toma recunoscu Mecetul, cu balconașul muezinului, vilele lui Ali și Mehmet Kadri, fabrica de tutun Bafra, plopii și gheretele grănicerilor și zidurile groase, din cărămidă spălată de apă, ale vechii cetăți. După insulă apărură primele stînci ale Porților de fier, canalul. Apa învolburată, spumoasă, balansa vasul în stînga și în dreapta, apoi îl aruncă în cotul larg al fluviului ; aici Dunărea era netedă de parcă ar fi fost nivelată cu mistria.

De sus, de pe coverta întîia unde stătea Toma, marinarii care erau îngrămădiți la proră, îmbrăcați în uniformele lor albe păreau și ei călători. „Nu e rea viața de marinar" — constată Toma și-și căută prietenul să se informeze dacă n-ar fi cu putință să se angajeze și el pe vas. Prietenul era de serviciu în sala de mașini și nu-i putu vorbi. Urcă din nou pe covertă, se așeză într-un șezlong și privi copacii de pe mal. Îi păru bine că se hotărîse să

facă acest drum ; pe vas era liniște, nu se auzeau decît zbaturile vasului călcînd oglinda fluidă a apei. Noaptea, vasul fu însoțit de luminile mici, galbene, ale ferestrelor cabinelor proiectate pe valuri. Zgomotul monoton al mașinilor și susurul valurilor se contopeau în liniștea generală la fel ca și tic-tacul unui ceasornic cunoscut și nebăgat în seamă dintr-o cameră în care te-ai obișnuit să fii singur.

Numai a doua zi observă Toma și pe ceilalți pasageri : un comerciant din Turnu-Severin, cîțiva excursioniști și o doamnă onorabilă, voluminoasă, cu două fete gemene de patrusprezece, cincisprezece ani. Fetele stăteau tot timpul rezemate de balustrada albă a punții și vîntul, îmbrățișîndu-le, le lipea rochițele de stambă azurie de corp. Privite de departe, trupurile lor aveau ceva pur, feciorelnic. „Dacă ar putea cineva să le picteze în acest cadru, în așa fel încît ele să nu piardă nimic din tinerețea, din puritatea lor, încît omul care ar privi tabloul să fie la fel de emoționat, cum sînt eu acum, atunci... La dracu ! Poate că tata are dreptate. „Pictorii se nasc, nu se fac." Goni acest gînd. Ar fi vrut să aibă hîrtie și creion la el. „Aș intitula desenul „Tinerețe". Două trupuri tinere, două minți tinere, bucurîndu-se de călătorie. Oare unde se duc ? În fond, pentru desenul pe care l-aș face, asta n-ar avea nici o importanță. Și lor, la fel ca și mie, totul li se pare nou, interesant : apa, peisajul, oamenii."

Un marinar politicos îl întrebă dacă are nevoie de un pled.

— Nu, domnule. Mulțumesc. E foarte plăcut fără pled. Nu știți cumva cînd ajungem la Brăila ?

— Ba da. Mîine seară.

Restul călătoriei, Toma îl petrecu pe punte, întins în șezlongul colorat țipător, dar foarte comod. Sătulețele de pe mal și în special orășelele bulgărești de pe malul drept și cartierele lor turcești cu minaretele lungi și subțiri, ca niște creioane ascu-

țite, înfipte în albastrul cerului, păreau niște cărți poștale colorate.

Brăila, cu izul ei ciudat, oriental, îi plăcu din prima clipă cînd coborî de pe vas. Forfota din portul luminat de reflectoarele debarcaderelor aducea cu un furnicar apocaliptic, ireal. Oamenii păreau că se îmbulzeau și vorbeau fără motiv: negustori greci și evrei își ofereau zgomotos marfa nedefinită, iar femeile, parcă prea multe, toate fardate ostentativ ca nu cumva să treacă nebăgate în seamă, umblau de colo pînă colo fără nici un rost.

Toma se înecă în mulțime, cineva îl întrebă ceva în idiș, altul îl îmbrînci, îi oferi țigări turcești și cînd, în sfîrșit, reuși să părăsească portul, se simți obosit de parcă ar fi muncit toată ziua. Ultimul tren spre București plecase și următorul pleca abia a doua zi la 6 și 42.

Căută un hotel în apropierea gării și constată, spre mirarea lui, că aici nu se închiriau camere decît pentru o oră, două. Fu nevoit să se ducă în centru și, după multe tocmeli, primi o cameră cu așternuturile neschimbate de o săptămînă, la „Imperial". Încă de la poartă mirosea a latrină și cum înaintă pe coridorul pe care erau înșiruite camerele, mirosul crescu. Dacă servitoarea care îl însoți n-ar fi neutralizat mirosul cu parfumul ei înțepător, ar fi fost greu de suportat. La capătul coridorului, femeia îi deschise o ușă vopsită verde și, după ce îi înșiră inventarul încăperii, îl întrebă dacă dorește să rămînă pentru mai mult timp.

— O singură noapte, doamnă.

Fără nici un motiv, femeia începu să chicotească.

— Vreți să rămîn aici?

— Nu.

Jignită, femeia își legănă șoldurile prin cameră, îl măsură cu dispreț, apoi ieși trîntind ușa. De pe coridor i se mai auzi glasul:

— Mucosul!

Toma zîmbi, deschise larg ferestrele și se culcă.

Fu trezit pe la ora două noaptea de un comisar îmbrăcat în uniformă neagră.

— Singur, domnule ?

— Da, îi răspunse Toma.

Nevrînd să creadă, comisarul își roti privirile prin cameră, se uită în dulap, pe sub pat și plecă vădit nemulțumit.

Camerista care îl însoțise îi dădu explicații lui Toma :

— Știți, e sfîrșit de lună și domnul Oproiu nu mai are bani. Face razii pe cont propriu, să ciupească ceva lovele.

— Și de ce-mi spuneți toate astea ? o întrebă Toma somnoros, după ce văzu că femeia nu mai avea de gînd să plece.

— Pentru că acum n-o să mai vină și poate... doriți să rămîn aici. Doi poli și stau pînă dimineața. Vă garantez că o să fiți mulțumit.

— Îți dau un pol, dacă nu mă deranjezi.

Femeia luă polul, îl scuipă în palmă.

— Saftea, domnule. Știți, sînt timpuri foarte grele.

Frecă moneda de genunchi, o mai scuipă de cîteva ori, apoi plecă legănîndu-și șoldurile.

3

Dimineața îl trezi vuietul unei sirene din port. Se îmbrăcă și plecă grăbit la gară. Mai avea cîteva minute pînă la plecarea trenului. La ghișeu, cînd vru să scoată bilet, descoperi că nu avea nici un ban la el. Îl buzunăriseră noaptea la hotel. Alergă la hotel, dar nu avu cu cine sta de vorbă decît pe la ora zece cînd sosi directorul. Acesta, un om mucalit, îi zîmbi îngăduitor.

— Cu aceeași tărie, ai putea, tinere, să spui că ai avut un milion de lei... Nu ține. De altfel citește acest aviz. Arătă spre un carton tipărit, de pe coridorul care ducea la etaj : „Direcțiunea nu răspunde decît de valorile depuse la direcție".

Neavînd încotro, Toma se resemnă ; îi era ciudă că se împotmolise aproape de mal. Nu putea merge la București fără nici un ban, chiar dacă Mănescu se va arăta dornic să-l protejeze. Și acolo trebuie să doarmă, să mănînce ceva. Singura soluție era să facă rost de bani și, pentru asta, deocamdată trebuia să se angajeze oriunde, să facă cea mai strictă economie, ca să se aleagă cu ceva. Plecă în oraș să-și caute de lucru.

Cutreierînd străzile înguste, murdare, gălăgioase, le găsi ademenitoare : erau pline de culoare, aveau un iz aparte și se cereau parcă fixate pe pînză. „Ar trebui făcut cunoscut acest oraș la fel cum l-a făcut cunoscut și Istrati în literatură. De creat o lume nouă din aceste case aruncate de-a valma. Așa cum Gauguin a creat o lume nouă, proprie, dintr-o insulă banalizată din cauza cărților poștale de prost gust." Se sperie de comparație și se uită repede în jur, să vadă dacă nu-i citise cineva gîndurile.

Noaptea, orașul, slab luminat, deveni mai pitoresc : vitrinele cafenelelor aburite și poleite de lumina becurilor electrice, trotuarele cenușii, lustruite parcă de pași, casele mici și strîmbe, cu ochii astupați cu hîrtie albastră de învelit caiete, împrumutau ceva straniu, nefiresc, îngrămădirii de piatră.

După ce colindă toate cartierele, pînă și Brăiliță, se instală într-un birt economic și intră în vorbă cu un chelner. Află că mai sînt vreo mie de șomeri la Brăila, că de lucru nu se prea găsește : nemții care dominau tot tranzitul mărfurilor din port aduseseră de la Regensburg macarale electrice, docherii cei vechi, care au fost în sindicat, lucrează acum patru zile pe săptămînă și numai uneori cinci, cînd se găsește ceva ocazional pe la C.F.R.

— Și din ce trăiesc șomerii, pentru că de trăit, trăiesc ?

— Nu știu. La asta nu m-am gîndit niciodată. Dumneata ești deștept, constată el. Mai tîrziu, Toma află că tuturor care spuneau un lucru la care el nu se gîndise pînă atunci le atribuia acest calificativ. Chelnerul era grec, mic de statură, cu fața negri-

cioasă și avea dinți mari, îngălbeniți de nicotină. Avea și o cameră undeva în apropierea portului și-l invitase pe Toma să locuiască la el pînă-și va găsi ceva de lucru. Toma primi invitația.

După ora de închidere porniră împreună la locuința grecului. Chelnerul locuia departe de centru, pe strada Pensionatului, aproape de malul Dunării, într-o hrubă veche. Podeaua era putredă, mirosea a mucegai și pereții erau plini de cuie mari.

— Te-am invitat la mine pentru că ești deștept, domnule. Și mie nu-mi plac decît oamenii deștepți.

Cînd mărturisi că se socoate și el deștept, își lăsă capul în jos, rușinat.

Pe noptieră avea cîteva broșuri subțiri, în limba greacă, făcute ferfeniță de prea mult răsfoit.

— Aștia, spuse el, deși au trăit cu două mii de ani în urmă, sînt mai deștepți decît deștepții de astăzi. Luă o cărticică în mînă, o deschise la întîmplare și începu să citească : „Ființa e ca masa unei sfere perfect rotunde, egală în toate direcțiile față de centru. Fiindcă ființa, privi cu subînțeles spre Toma, înțelege prin asta Dumnezeu, nu poate fi aici sau colo mai mare sau mai mică..." Ce zici de Parmenide ?

Toma nu știu ce să-i răspundă.

— Eu aș da o altă denumire lui Dumnezeu. Și anume : Echilibru. Domnul Echilibru.

Toma îl privi cu îngăduință. Să fie smintit ? Grecul continuă :

— Știi ce înseamnă echilibru ? Egal și liber. E formidabil, măi. Egal înseamnă și infinitul. Sau poate chiar mai mult. Egal la dimensiuni, în valori, în perfecțiune și liber. Tu, Toma, crezi în Dumnezeu ?

— Nu.

— De ce ?

— Hai să ne culcăm, Ioanis.

Îndemnat de grec, Toma se angajă spălător de vase la același birt economic unde lucra și el. În bucătărie mirosea urît a leșie, iar dacă se deschidea ușa, răzbătea din curte duhoarea acidulată a

closetelor. Geamurile aburite, punctate de muște, erau mici și întunecoase.

La început, cînd sta aplecat asupra căldărilor mari de aramă, zincate de țigani, cu apa neschimbată de săptămîni, Toma avea amețeli și i se întorcea stomacul pe dos. Nemîncat, n-avea ce să verse : se strîmba numai la față, lăcrima și cu ochii împăienjeniți privea jocul absurd și grațios al perlelor de grăsime înșirate în cerc la marginea vasului.

Știa că nu va rezista mult printre mirosurile acrite. În timpul liber bătea orașul în căutarea unei alte slujbe și noaptea se întorcea acasă obosit, nădăjduind că n-o să-l găsească pe grec treaz, să fie obligat să-i asculte teoriile despre relațiile oamenilor cu Dumnezeu.

După vreo zece zile de lungi căutări descoperi o slujbă chiar în branșă : desenator la o litografie. I se ceru să dea o probă, să deseneze un cap de femeie cu păr bogat, despletit, pe un plic de șampon medical : „contra căderii părului".

Proprietarul litografiei „Polizu", acționar al magaziilor „Vămii tranzit" și al ghețăriilor „Pescarul", îl îndrăgi : îl invită chiar la el acasă să-i facă portretele copiilor. Avea două fetițe : una de opt ani și cealaltă de zece ani. Toma le făcu portretele în acuarelă și șeful se arătă foarte mulțumit. Voia cu tot dinadinsul să se împrietenească. Îl invita duminica la prînz și, amețit după două pahare de vin slăbit cu mult sifon, îi povesti despre viața grea pe care a petrecut-o în internatul „Colegiul Carol" din Craiova, unde educatorul îi făcea mizerii punîndu-l să spele coridoarele dormitoarelor. Asta era de altfel singurul lucru de care își mai amintea din anii de școală. Alte amintiri nu avea.

Omul era fericit.

Într-un carnețel mic își nota sumele încasate, iar pe reversul fiecărei pagini își trecea cheltuielile efectuate de nevasta sa, cu voia lui.

Toma stătea cu coatele pe masă, ascultînd înșiruirile de cifre :

— Două perechi de ciorapi „Flora" a 34 lei. Joi 12 martie. Total 68 de lei.

— Trei metri barchet maro cu flori mari a 72 lei metrul. Luni 19 mai. Total 216 lei.

— Cincizeci de kilograme de roșii pentru bulion a lei 25 bani kilogramul... Patru caiete dictando, două creioane Hardmuth...

Toma îi admira mediocritatea și totodată îl invidia puțin. Nevasta sa zîmbea tot timpul, își amintea că, odată, într-o vară a fost cu Mircea (așa se numea soțul) în grădina restaurantului „Spic de grîu" și a auzit-o (cu urechile ei) pe Maria Tănase.

— A cîntat aia cu Leordeni... Foarte frumos cîntec... Nu mai doriți un șpriț, domnule Voican?

— Nu, doamnă... Mi-e teamă că am să mă îmbăt...

După fiecare vizită de duminică se întorcea acasă indispus.

Avea senzația că o pornise pe panta ratării. De multe ori, înainte de a adormi, făcea planuri: a doua zi se va apuca serios de lucru. Uneori dorința de a lucra dura și în timpul zilei, dar îndată ce părăsea atelierul și ieșea în stradă, uita de hîrtie, de pensule, de culori. Hoinărea pe străzi, de-a lungul cheiului, se uita la docherii care se speteau muncind pînă noaptea tîrziu, călcînd atenți pe pasarele, să nu cadă în apă. Cînd se întorcea acasă, avea remușcări, se vîra în pat și făcea planuri pentru a doua zi. A doua zi era din nou invitat la familia Polizu. Le asculta văicărelile și ajungea la el și mai obosit și mai plictisit decît dacă ar fi înconjurat orașul de două ori.

Cu grecul se certă pentru un fleac: dacă Dumnezeu vede și aude tot sau, dimpotrivă, dacă nu vede și nu știe nimic din tot ce se petrece în lume. Grecul ar fi vrut ca Toma să ia atitudine ori pro ori contra, ca să poată discuta cu el. Toma însă era plictisit, nu-l interesa problema, adormi și grecul descoperi abia dimineață că vorbise toată noaptea de unul singur. Jignit, făcu cîteva aluzii la recunoștință.

— Oricît, locuieşti la mine. Eşti oaspete. Şi oaspeţii au unele îndatoriri. Locuieşti gratis, te-am învăţat să şlefuieşti zaruri din oase de vită, şi ţi-am dat totdeauna aşternuturi curate.

— Mă mut, îl întrerupse nervos Toma. Îmi pare rău că nu m-am mutat mai demult. Îmi pare rău că am pierdut atîtea ore în şir ascultîndu-ţi prostiile despre dumnezei şi cristoşi. Pentru chirie şi aşternuturile curate îţi datorez ceva?

— Pleacă!

Toma pierdu o jumătate de zi pînă găsi o cameră de închiriat.

Fu mulţumit că se mutase de la grec. Aici, în noua sa locuinţă, avea mai mult spaţiu şi era hotărît ca în orele libere să se ocupe foarte serios de desen. Gazda, o văduvă de război, mucalită şi arţăgoasă, îi ceru plata înainte şi-i interzise să treacă în camera alăturată, unde locuia o funcţionară de la şantierele navale.

— Nu aduci în cameră nici femei şi nici prieteni. La mine nu se fac beţii. Locatara (arătă spre camera în care Toma n-avea voie să intre) lucrează toată ziua, aşa că noaptea are nevoie de linişte.

După încasarea primului salariu, Toma plăti chiria, datoria de la băcănia din colţ de unde lua mezeluri pentru cină şi, spre surprinderea lui, constată că nu-i mai rămînea nici un ban. Trebuia să trăiască altfel, trebuia să împartă banii altfel, altminteri risca să rămîie o viaţă întreagă la Brăila. Oare unde greşise calculul: trăise bine, cheltuise necugetat? Nu... Singurele cheltuieli de prisos au fost creioanele, hîrtiile şi cărbunii de desen.

Indispus se culcă pe divan: era sîmbătă seară şi era zăpuşeală. De peste drum se auzea un aparat de radio — cînta o fanfară militară. În semiîntunericul din cameră, siluetele creioanelor din pahar se profilau pe geam. Le privi şi-l cuprinse o tristeţe ciudată, obositoare. Ar fi vrut să fie acasă, pe strada Teleajen, la maică-sa. Încercă să asemene odaia de aici cu locuinţa de acasă, de la Oradea, şi cea din urmă i se păru mai primitoare.

Cineva bătu la ușă. Strigă un „intră" de pe divan și nu se osteni să se întoarcă : era convins că venise gazda să-l întrebe dacă n-are nevoie de apă caldă.

— N-am nevoie de apă. M-am spălat. Nu te teme, doamnă, n-am să-ți murdăresc așternuturile. Vorbise cu răutate și-i păru rău imediat. Îi răspunse o altă voce, necunoscută pînă atunci :

— N-am venit pentru apă. Am venit pentru chibrituri.

Toma sări de pe divan. În prag stătea o femeie tînără, cu părul tuns scurt. Din cauza semiîntunericului din încăpere, fața nu i se vedea bine : i se bănuiau doar ochii mari, lucioși.

— Chibrituri, da, desigur, cu multă plăcere.

În timp ce căuta chibriturile, ea se scuză :

— Locuiesc alături... Am rămas fără chibrituri... Vă rog să mă iertați.

Toma îi dădu chibriturile, ea mulțumi scurt și ieși. Rămas singur, Toma stătu un timp nemișcat lîngă ușă, așteptă ca ea să se întoarcă, să-i aducă chibriturile, dar ea nu mai apăru. Pe urmă fu bucuros că fata nu s-a mai întors. Cel puțin avea motiv să se ducă în oraș ; să cumpere chibrituri.

Era seara tîrziu, pe străzi era aglomerație și de undeva, dintr-un restaurant, răzbea vocea unei cîntărețe ; cînta, languros, un tangou la modă : „S-a stins pe drum un felinar".

Poate tocmai din cauza mulțimii se simți și mai singur. Se plimbă fără țintă vreo jumătate de oră, apoi intră în localul unde cînta diseuza. Se putea vedea imediat ce deschideai ușa ; era cocoțată pe o estradă și era îmbrăcată într-o rochie verde, decoltată, tăiată în două, de sus pînă jos, de un fermoar nichelat.

Toma se așeză la o masă de lîngă intrare, unde mai stăteau doi domni care discutau despre nemți și despre Codreanu. Amîndoi susțineau același punct de vedere ; se certau numai pentru că fiecare voia s-o ia înaintea celuilalt.

După miezul nopții, localul se goli, rămaseră numai cîțiva clienți de bază și orchestra. Diseuza stătea pe genunchii unui ofițer de la căpitănia portului, cînta piano, cu ochii închiși, în timp ce ofițerul se juca cu fermoarul nichelat. Cînd îl deschidea peste limită, dincolo de șold, diseuza rîdea : rîdea și toboșarul din orchestră, soțul cîntăreței ; ofițerul de la căpitănia portului avea bani mulți și era socotit galant.

Lui Toma i se făcu lehamite : plăti și se duse în port, la malul apei. Privind jocul mărunt al valurilor, se întrebă ce caută la Brăila cînd de fapt el pornise la București, la criticul acela cu două rînduri de ochelari. În sinea lui era convins că Mănescu l-a uitat de mult și acum, în clipa asta, i-ar fi fost foarte greu să se umilească.

Luminată de lună, Dunărea părea un șarpe cu solzi.

Toma stătu toată noaptea pe malul apei, rezemat de niște lăzi umede, care miroseau urît a pește putred. Dimineața, apa era tulbure, aproape galbenă. De-a lungul cheiului, înșirate una după alta, stăteau ancorate șlepurile. Dintr-o cabină apăru o femeie și începu să întindă rufe spălate.

— Nomazi, mormăi Toma și se uită cu invidie la femeie.

Un timp rămase nemișcat lîngă lăzi, pe urmă, cuprins de o tristețe ciudată, porni spre casă. Bătrîna îl privi supărată :

— V-a căutat ieri seară domnu' Polizu. Ați fost invitat la ei și nu v-ați dus. Nu e frumos.

După ce se spălă, Toma se învioră și plecă la Polizu. Era așteptat.

— Te-ai supărat pe noi, domnule Voican ?

— Nu, domnule Polizu, nu m-am supărat...

— Ieri, după ce am văzut că nu vii, am avut o discuție cu nevastă-mea. Eu am crezut că te-a jignit cu ceva. Ne-am certat... Îmi pare bine că nu ești supărat pe noi.

Radia de fericire și-i spuse nevestei să le aducă două șprițuri. Puțin amețit mai povesti o dată pă-

ţaniile de la internatul Carol şi-şi arătă carneţelul de încasări şi cheltuieli.

Toma, mahmur încă, îl întrebă fără nici o introducere :

— Spuneţi-mi, voi sînteţi fericiţi ?

— Foarte fericiţi, răspunse gazda radiind, uitîndu-se spre nevastă-sa, cerîndu-i parcă aprobarea. Şi de ce n-am fi ? Casă avem, slavă Domnului... Şi, slavă Domnului, nu sîntem certaţi cu dumneata. Ştii, pînă acum, cînd nu te-am cunoscut, nici nu ştiam că ne lipseşti. Şi pînă acum am trăit noi bine şi în bună înţelegere... Dar de cînd ne-ai obişnuit să vii pe la noi, ne-ai dezmorţit din hibernarea în care eram... Uneori mă trezesc noaptea, mă gîndesc ce aş fi făcut eu în locul dumitale în capitală şi atunci o trezesc şi pe Emilia... Îi spun şi ei pe unde călătoresc cu gîndul... Şi, slavă Domnului, am şi doi copii, amîndoi sănătoşi.

— Da, da, înţeleg, le răspunse Toma... Aveţi dreptate, de ce n-aţi fi fericiţi ?

— Dumneata nu eşti ? îl întrebă doamna Polizu.

— Întrebi şi tu prostii, o întrerupse soţul. Cum să nu fie... Doar e tînăr, cîştigă destul de bine, e talentat şi sănătos, slavă Domnului... Nu e aşa ?

— Da, da, aşa este, îi dădu dreptate Toma şi se ridică de la masă. Vă mulţumesc pentru ospitalitate, acum aṁ să mă duc să mă culc, că sînt foarte obosit şi mîine va trebui să fac etichetele acelea pentru sticluţele cu tinctură de iod...

4

Restul zilei rămase tot timpul în casă, cu scopul, fără să şi-l mărturisească, de a se întîlni cu vecina. Abia pe la prînz, cînd constată că din odaia alăturată nu răzbate nici cel mai mic zgomot, se interesă

la gazdă și află că vecina era la teatru și nu avea să se întoarcă acasă decît tîrziu.

N-avea chef să iasă în oraș ; cotrobăi printre cartoanele înșirate pe masă, luă un creion, numai așa în joacă. Rămase mult timp cu privirile pierdute în albul cartonului pînă ce i se păru că vede ghemuit lîngă o șură un om cu genunchii strînși sub bărbie. Începu să schițeze. După o oră termină un bruion, lăsă creionul și începu să se plimbe prin cameră. «Ar trebui să intitulez compoziția „Dialogul cu stelele".» Cînd vru să reia lucrul, schița i se păru penibil de stîngace, puerilă. Și ce titlu pompos a vrut să-i dea. Dialogul cu stelele.

Figura din desen avea fața inexpresivă, iar felul în care-și ținea brațele în jurul picioarelor era fals. Nemulțumit se culcă pe divan. „Poate că nici n-am talent și mi s-a părut numai." Poate chiar Mănescu s-a înșelat, sfinții din capelă erau doar copii după niște ilustrații la un studiu despre pictura bizantină. E drept, nu s-a ținut după ele, dar, oricît, nu puteau avea nimic original.

Privi lung dîrele abia perceptibile lăsate de bidinea pe tavan și, fără să fi vrut, își aduse aminte de Barbu. Ce o fi făcînd meșterul ? Mai controlează oare dacă paletele sînt agățate în cui ? Probabil că a închis atelierul sau l-a închiriat unui alt pictor. Poate ar fi fost mai bine să mă angajez lucrător la el. S-ar fi bucurat.

Așa cum se așteptase, vecina îi aduse chibriturile. Dar Toma nu găsi nici măcar un cuvînt cu care s-o rețină. O privi numai lung, puțin profesional ; avea ochii ușor încercănați și cearcănele completate cu arcurile sprîncenelor dădeau impresia unor urme lăsate de niște ochelari. Din cauza luminii de pe stradă, părul răsfirat părea străveziu...

— Vă uitați foarte ciudat la mine, căută prin cameră după oglindă, să se controleze.

— Ciudat ? Nu... Mă gîndesc numai că locuim sub același acoperiș mai bine de o lună și abia

acum vă văd pentru a doua oară... Nici nu știu cum vă cheamă.

— Irina. Irina Prodan... Sînt funcționară la șantierele navale. Și dumneavoastră ?

Toma îi întinse mîna :

— Toma Voican... Fără profesie... Lucrez la o litografie ca desenator... N-avea ce să-i mai spună. Rămaseră tăcuți față în față și, cînd tăcerea li se păru prea lungă, ea spuse :

— Mă duc... Vă mulțumesc pentru chibrituri... Pornise spre ușă încet și lui Toma i se păru că aștepta să fie reținută. Totuși nu găsi nimic ce ar fi putut să-i spună. Ea închise ușa fără zgomot. Lui Toma îi era ciudă că nu știa să se poarte cu femeile. În fond ar fi fost foarte ușor să-i spună să rămînă. Ar fi discutat puțin... Dar ce-ar fi discutat ? Desigur n-ar fi avut ce discuta... Poate i-ar fi propus să-i fie model, ca să-i facă portretul... Da, asta ar fi fost o soluție... Cel puțin și-ar fi omorît timpul. Deschise ușa. Irina era încă pe coridor în fața oglinzii ; își aranja părul.

— Dacă n-aveți ce face și nu sînteți obosită, aș putea să vă desenez.

Îndată ce rosti fraza, îi păru rău. Dacă ea nu acceptă ? Se roși la față și se sili să rămînă liniștit, să nu răspundă cu bădărănie la un eventual refuz. Ea îl privi lung. Tot Toma continuă :

— Dar să nu vă așteptați la cine știe ce grozăvie... Sînt un diletant. Poftim...

Deschise larg ușa și Irina se apropie încet.

Toma îi aranjă un scaun lîngă fereastră, apoi căută un unghi potrivit și se așeză și el. Era emoționat. Lucră mult, dar nu fu mulțumit de desen. Voia să se scuze că n-a ținut de multă vreme un creion în mînă, dar scuza i se păru banală, stupidă. Mai tîrziu intră și gazda, probabil să întrebe dacă n-are nevoie de apă caldă, dar văzînd ce se petrece în cameră se duse în spatele lui Toma, privi planșa și-și pocni palmele.

— Leit, ea... Ca o fotografie.

Se ridică și Irina. Era mulțumită de portret. Numai Toma tăcea, trist, rușinat. Desenul semăna, însă n-avea nimic comun cu arta. Fu bucuros cînd în sfîrșit rămase singur. Se duse la geam, privi în stradă. Era o seară mohorîtă, întunecată, cu un cer fără stele. Trecătorii de pe stradă, priviți de sus, de la etaj, păreau niște gîndaci grăbiți, care mișunau fără rost și fără țintă. În cameră plutea încă parfumul Irinei și Toma deschise grăbit fereastra, să aerisească încăperea.

Capitolul V

La sfîrșitul lunii următoare, cînd încasă salariul, avea o mie două sute de lei în mînă. Cu banii aceștia ar fi putut pleca liniștit la București și-n caz că Mănescu nu s-ar fi ținut de făgăduială, ar fi putut trăi două sau trei săptămîni, pînă și-ar fi aranjat ceva. Dar salariul nu mai era în întregime al lui. Chiria, datoria la băcănie, spălătoreasa. Și dacă n-ar plăti nimic din toate astea ?... Oare ar fi chiar o crimă atît de mare ca, în interesul carierii, să fie necinstit cu niște oameni străini ?... Ce ar pierde ei în fond ? Bătrîna n-a investit nimic în plus în cameră de cînd locuia acolo. Dar băcanul... Acela îl înșela destul de mult. Și săptămîna trecută l-a încărcat cu două sute de grame mai mult la mezeluri.

Ca să economisească altfel atîția bani, i-ar trebui vreo patru sau cinci luni. În acest timp ar începe cursurile și Mănescu l-ar uita definitiv.

Plecă la gară. În sinea lui se angajase ca din primii bani pe care îi avea de luat de pe urma picturii să-i trimită bătrînei.

Mănescu era plecat la Călimănești și, după spusele servitoarei, nu se întorcea acasă decît după vreo zece zile. Toma porni atunci să-și caute de lucru. Colindă pe la toți pictorii de firme și-n cele din urmă se angajă la Silvian & Comp. de pe strada

Cîmpineanu. Picta în serie reclamele fabricilor Nivea din Braşov şi ale întreprinderilor de săpunuri Flora. Îşi reînnoise şi cunoştinţele în pictarea literelor. Locuia în atelierul pictorului. Uneori, noaptea, cînd nu putea dormi, aprindea luminile şi picta pe dosul firmelor. Odată, făcînd din memorie portretul maică-si, cu un joc de umbre reuşi să-i imprime zîmbetul acela ciudat, trist. Toată noaptea nu se mai culcă. Îi mai făcu o dată portretul şi reuşi şi a doua oară. Era atît de bine dispus, că se îmbrăcă şi porni în oraş. Ar fi vrut să vadă oameni veseli, femei frumoase, să găsească un prieten cu care să bea şi căruia să-i fi putut face destăinuiri.

Se simţea bun. Făcea loc trecătorilor, era extrem de politicos ; în tramvai cedă locul unei doamne în vîrstă şi fu fericit cînd ea acceptă. Avu senzaţia că toţi cei din tramvai se uită la el. Coborî la Brătianu şi porni spre Scala. Literele luminoase de pe frontispiciul Carltonului anunţau un film italian cu Gino Cervi şi Alida Vali. Traversă, vru să vadă spectacolul, dar ultima reprezentaţie începuse de mult. Renunţă şi, în sinea lui, fu convins că a făcut o mare favoare celor de la cinematograf.

În atelierul lui Silvian nu se discuta decît despre războiul fulger, despre geniul lui Hitler, despre conjunctura favorabilă care se va crea pentru pictorii de firme.

Singurul care nu făcea comentarii, la fel ca şi Toma, era Pandele, o calfă de vreo 32 de ani, bolnăvicios, cu coşuri pe frunte. Acesta se socotea un fel de artist ; în timpul lui liber făcea peisaje şi acuarele, pe care le vindea cu duzina unui misit de la Obor.

— Spune, Pandele, ai auzit tu de unul Petru Mănescu ?

— Da, e un mare critic de artă. Odată i-am trimis şi eu nişte acuarele şi mi le-a trimis înapoi îndoite în patru. E un bandit.

— De ce e bandit, măi Pandele ?

— Pentru că mi-a scris că dacă m-aș lăsa de pictură, aș putea economisi cîte patru lei din jumătate în jumătate de oră.

— Nu înțeleg !

— Cum nu înțelegi ? Adică, după el, o pictură de-a mea se poate face în jumătate de oră și cartonul costă patru lei.

Toma rîse.

Nemulțumit, Pandele mormăi ceva, apoi adăugă, mai mult pentru sine :

— Eu lucrez două ore la o acuarelă.

2

Cînd află de întoarcerea lui Mănescu, Toma se duse acasă la el. Îi deschise o femeie în vîrstă și-l întrebă dacă a fost anunțat. Toma spuse un „da" abia perceptibil și femeia îl conduse într-o anticameră mare, plină cu picturi : Luchian, Iser, Verona, Palladi. Toma nu stătu acolo decît cîteva clipe și în pragul salonului alăturat apăru nevasta criticului. Era îmbrăcată într-un costum din stofă subțire, verde, croit pe trup, prea strîns. Fuma dintr-un portțigaret lung, din os și era fardată ostentativ, să nu i se vadă ridurile. Îl privi lung pe Toma, i se păru cunoscut, apoi și-l reaminti ; începu să zîmbească.

— Nu ești dumneata pictorul acela din capelă ?

— Ba da, doamnă... Eu sînt. Sărută lung mîna întinsă spre el și izul greu al unei glicerine îi umplu nările.

— Ești mult mai înalt decît mi s-a părut acolo în capelă. Ești un adevărat bărbat... Rîse. Lui Toma rîsul i se păru nejustificat, dar zîmbi și el, forțat, cu gura strîmbă... Ești foarte nostim... Toma continuă să zîmbească prostește.

— Îl caut pe domnul Mănescu.

— Știu, știu... Îmi pare bine că ai venit la București. Probabil ai venit pentru institut... Mai pictezi ?

— Da, doamnă...

— Odată va trebui să-mi faci și mie un portret... Unul frumos... Nu cum sînt eu...

— Dar, doamnă...

— E frumos din partea ta... E un compliment drăguț... Suflă fumul în fața lui Toma și chicoti. Nud ai făcut vreodată ?

— Nu, doamnă. Niciodată n-am făcut nud.

Fu bucuros cînd din salonul alăturat apăru criticul. Era îmbrăcat într-un halat gros de diftină cu guler mare, vișiniu.

Spre mirarea lui Toma, acesta îl recunoscu imediat.

— Poftește, tînărul meu prieten, poftește.

În salon mai erau patru oameni ; un individ în vîrstă așezat într-un fotoliu mare de piele, care ținea între genunchi un baston lustruit, cu o măciulie de argint. Își proptise bărbia în mîinile sprijinite pe baston și nu-și sălta capul nici cînd vorbea. Avea pielea stafidită și un păr lung, alb, adunat coc sub o beretă mare, franțuzească. Ceilalți îi spuneau maestrul. Lîngă el, așezat pe o pernă brodată, voit neglijent, își rotea capul în toate părțile, ca și cum s-ar fi mirat că se află în încăpere, un tinerel cu mustăți rare și cu o barbă roșcată, cu ochi mari, mirați, fără culoare. Vorbea despre el ca despre o altă persoană.

— Părerea lui Marcian despre timiditate este foarte categorică. Timiditatea este o infirmitate. În materie de artă, timiditatea ar trebui trecută în cazierul artistic. Dacă Marcian ar fi trăit cu două secole în urmă, ar fi propus și o pedeapsă pentru ea. Și anume una foarte aspră : tăierea mîinii. Rîse de unul singur.

Ceilalți doi din salon, un om cu spatele încovoiat, îmbrăcat într-un loden ponosit ca un caftan, privea tot timpul spre maestru ; celălalt, slab, cu ochii inflamați, era chel și semăna cu un chelner ;

purta o redingotă pătată și-o lavalieră mare vîrîtă sub veston.

Criticul așteptă sfîrșitul pledoariei despre timiditate, apoi îl prezentă pe Toma :

— Iată-l pe prietenul meu de la Herculane... Toma Voican, dacă nu mă înșel ? E pictorul acela din capelă despre care v-am vorbit.

Numai maestrul nu privi spre el. Era preocupat de cercetarea galoșilor. Tînărul cu barba roșcată se aplecă ceremonios, așteptă o clipă de liniște, apoi continuă :

— Dar dacă Marcian ar trăi peste două secole, ar decreta timiditatea o infirmitate fizică. Dumneavoastră, maestre, ce părere aveți ?

Maestrul tuși de două ori.

— Mulțumesc, maestre...

Mănescu îl întrerupse :

— Scuză-mă, dragă Marcian... Îmi pare rău că n-au reușit fotografiile pe care le-am făcut la capelă... E un lucru frumos și foarte promițător... Multă culoare și multă ingeniozitate... Ceva din rafinamentul popular. În orice caz asta îți sugerează stilul. Tînărul nostru prieten folosește un verde ciudat, catifelat și totuși rece. Parcă ar privi culoarea prin sticlă sau apă. Eu am propus tînărului nostru prieten să se înscrie la Belle-Arte... Bineînțeles, dacă maestrul ar sprijini cererea dumitale...

Maestrul tuși din nou.

— Deci totul depinde de dumneata. Ia loc, te rog. Din clipa aceea, Toma nu mai există pentru ei. Mănescu se întoarse spre tînărul cu mustăți rare și barbă roșcată. Ce spuneam adineauri ?

— În legătură cu timiditatea ?

— Nu, nu... Despre Monet... Acum știu... Dumneavoastră, maestre, ce credeți, femeia din „Portretul doamnei G" nu este aceeași cu „Japoneza" ?

— Nu cred. „Doamna G" a fost pictată, dacă îmi aduc bine aminte în '68... Da, în 1868, iar „Japoneza" după opt sau zece ani... Domnule Mănescu ?

— Da, răspunse prompt criticul. După opt ani, în 1876. Și sînt de acord cu maestrul. „Japoneza" este blondă, iar „Doamna G", brunetă sau șatenă.

— Poate invers, intră în vorbă tînărul cu barba roșcată. Japoneză blondă ?!

Maestrul aruncă o privire plină de dispreț spre tînăr, dar nu-i răspunse el, ci tot criticul :

— Tocmai aici cred că e secretul sau cheia tabloului. O japoneză blondă și, fie vorba între noi, numai japoneză nu este. Vorbesc de figură. Numai decorul, covorul și chimonoul. Dar și chimonoul e prea greu față de chimonourile japoneze. E drept, broderia era orientală, clasic japoneză. Poate chiar exagerată. Mă refer la brațul și fața acelui samurai brodat pe chimono. Totuși ceva leagă cele două tablouri. Poate atmosfera. Cred că Monet a fixat pe pînza „Japonezei" o stare sufletească veche. Dacă vreți, ecoul „Doamnei G" se simte și pe pînza făcută cu opt ani mai tîrziu.

Toma rămase uimit. Cei din salon vorbeau despre tablouri și nume ca și cum ar fi vorbit el despre litere lapidare sau bloc. Comparau verdele din „Palmierii" lui Bonnard cu verdele fustei „Femeii cu anemonele" a lui Matisse, felul de a lucra al lui Holbein sau Watteau. Se simți îngrozitor de prost și vru să plece. Criticul îl opri la o cafea neagră și astfel Toma fu nevoit să audă un discurs despre pictura murală a fraților Grigorescu, o conversație contradictorie între profesorul de la Belle-Arte și tînărul acela cu barbă, despre hîrtiile decupate ale lui Picasso și perioada moale a lui Salvador Dali...

Tot timpul Toma rămase încremenit pe scaun. Nu tresări decît cînd Mănescu îl întrebă unde locuiește.

— Încă n-am locuință...

— Da, mormăi Mănescu... E bine că te-am întrebat. Va trebui să rezolvăm să intri la cămin... Pînă atunci însă...

Toma tocmai vru să-i spună că problema locuinței nu era chiar atît de gravă, cînd Mănescu îl țintui pe Marcian cu degetul :

— N-ar putea să locuiască la tine ?

— La mine ? rămase surprins pictorul. Cum adică ?

— În atelier... Cîteva zile, pînă i se va rezolva căminul...

— În atelier, da... Se întoarse spre Toma : Strada Timiș 2. De altfel vin și eu îndată.

3

Casa din strada Timiș 2 era o hardughie veche, pătrată, care aducea a hambar părăsit, bun pentru demolare. Poarta înaltă, din lemn putred, prinsă în chingi de fier, să nu se dărîme, era deschisă și nu se mai ținea decît într-o singură țîțînă. Toma vru să rămînă în stradă să-l aștepte pe Marcian. Se răzgîndi însă și urcă scările, care erau la fel de putrede ca și poarta. La primul etaj fu nevoit să aprindă un chibrit să nu se lovească de ceva. Îl izbi un anunț bătut în cuie pe o ușă vopsită în toate culorile : „NU BATE. NE DERANJEAZĂ ZGOMOTUL". Toma apăsă pe clanță. Ușa cedă. Se pomeni într-un coridor lung, plin de mobile date la reformă, scaune fără picioare, bidoane, șipci pentru rame. Aprinse un alt chibrit și pe ușa din fundul coridorului descoperi al doilea anunț : „DACĂ INTRI LASĂ-ȚI PĂRERILE ÎN GANG".

Toma deschise și cea de a doua ușă și se pomeni într-un atelier mare, cu tavanul de sticlă mată. Chiar lîngă intrare, în apropierea chiuvetei, o fată tînără, cu codițe despletite, călca lut. Era murdară pînă la genunchi, lutul clefăia ca aluatul dospit. Fata nu-i răspunse la salut și nici cea de-a doua femeie îmbrăcată în halat alb, care stătea cu spatele spre intrare.

Toma mai salută o dată și atunci femeia cu halatul alb, fără să se întoarcă, întrebă :

— Cine-i ?

Înainte ca Toma să fi putut răspunde, fata cu codițe strigă :

— Un domn tînăr.

— Ce vrea ?

Toma abia atunci observă că femeia cu halatul alb sculpta. Modela lutul din fața ei, fixat pe un suport de lemn. Era legată la ochi cu o bandă lată de catifea neagră.

— Ce vrei, domnule ? întrebă fata cu codițe.

— M-a trimis domnul Marcian.

— L-a trimis domnul Marcian, strigă fata.

Lui Toma totul i se părea ciudat în atelier ; pereții erau plini cu picturi.

— Cum arată ? întrebă sculptorița.

— E înalt, cred că e bun, aprecie fata cu codițe.

— Să se dezbrace, porunci sculptorița.

Toma nu vru să-și creadă urechilor.

Fata cu codițe se opri din lucru și se răsti la el:

— N-ai auzit ? Dezbracă-te !

Toma își scoase haina, o plimbă dintr-o mînă în cealaltă, apoi o aruncă pe o sofa de lîngă perete.

— Și cămașa.

Toma stătu o clipă pe gînduri, apoi ridică din umeri. Cine știe ce vor. Își scoase și cămașa.

— Cum e, Ana ?

— Are corp frumos.

Sculptorița își întrerupse lucrul, se dezlegă la ochi și se apropie de Toma. Era frumoasă ; avea ochi mari, verzi și buze cărnoase, date cu un ruj aproape violet.

— Întoarce-te, îi spuse ea lui Toma.

Toma se întoarse cu spatele spre ele.

— Ridică brațele... Da, cred că e bun, constată și sculptorița. Unde te-a găsit domnul Marcian ?

— La domnul Mănescu... Am venit din provincie, vreau să mă înscriu la institut.

— A, nu ești model ? De ce n-ai spus imediat ? Îmbracă-te...

Toma zîmbi și se îmbrăcă. Sculptorița se spălă pe mîini și nu-i mai acordă nici o importanță. Nu-

mai înainte de a pleca, în timp ce-şi îmbrăca pardesiul, îl întrebă :

— Va să zică eşti un nou protejat al lui Mănescu... Unde te-a „descoperit" ? Rosti ultimul cuvînt cu multă ironie.

— La Herculane, într-o capelă.

— Aaa, acum ştiu... Dumneata eşti acela care ai pictat cimpanzei... Mi-a spus Marcian...

— Sfinţi, doamnă, nu cimpanzei...

Sculptoriţa îl privi cu dispreţ :

— Şi de ce te-a trimis domnul Marcian aici ?

— Pentru că n-am locuinţă...

Din uşă, sculptoriţa se mai întoarse o dată.

— Ana, dacă vine domnul Marcian, îi spui că am plecat la club... Nu uita să pui cîrpele ude.

Ieşi fără să salute.

Toma rămase lîngă uşă, se uită la fata cu codiţe cum îşi spală picioarele în chiuvetă, apoi cercetă picturile de pe pereţi. Nu pricepu nimic din ele. Una mare, cu ramă lată, neagră, scoasă în evidenţă prin spaţiul gol din stînga şi dreapta ei, reprezenta un glob roşu din care ţîşneau două dîre portocalii, nedefinite, cu nuanţe albăstrii şi cu cîteva pete galbene risipite pe ele. Încercă să privească tabloul cu ochii întredeschişi, printre gene, dar nici aşa nu pricepu nimic. Se apropie de suportul de lemn cu lutul modelat proaspăt.

— Ce reprezintă asta ?

Fata rîse cu şiretenie.

— Ghiceşte !

— Un ou de struţ ?

— Nu.

— Ai dreptate. E un... ba nu... E o ghiulea de tun din secolul trecut.

— Nu.

— Atunci nu ştiu ce e.

— E „gîndul". Arătă spre un alt suport, cu un obiect tot sferic. Şi acela e „şoapta".

— Şi picturile sînt tot ale doamnei care a plecat ?

— Să nu-i spui niciodată doamnă, că se supără. E domnișoara Tia. Picturile sînt ale domnului Marcian.

Toma arătă un tablou la întîmplare. Pînza reprezenta o bilă galbenă, cu niște smocuri verzi, parcă niște plante acvatice, care mascau un ochi imens, cu niște pene sub formă de raze.

— Asta ce e ?

— Ghicește.

— E tot pe ghicite ?

— Aici, totul e pe ghicite.

— Atunci nu știu.

— Sînt eu, spuse fata rîzînd. Și se numește „Fata de după masă cu față galbenă". Nu seamănă ? Își ridică fața.

Toma o privi lung : avea o față oarecare, cu pometii obrajilor proeminenți, o față de țărancă. Ochii erau alungiți, dar asta poate și din pricina luminii care cădea de sus.

— Poate că seamănă, dar eu nu mă pricep.

Fata luă niște cîrpe, le udă și înveli bilele de lut ale domnișoarei Tia.

— Cît o să locuiești aici ?

— Încă nu știu... Pînă intru la cămin.

Hotărî să se ducă la Silvian și să-i spună că se mută din atelierul de pe Cîmpineanu. Poate o să-i ceară și cîteva zile concediu, pînă se vor așeza lucrurile.

O întrebă pe Ana :

— Aici la ce oră se închide atelierul ?

— Atelierul nu se închide niciodată... Și eu locuiesc aici...

Arătă spre un colț al sălii, despărțit printr-o perdea groasă de pluș.

Se auziră pași pe coridor și amîndoi priviră spre ușă. Intră Marcian.

— Domnișoara Tia ?

— A plecat la club. Cred că nu se mai întoarce.

Marcian se apropie de Toma.

— Ei, ce spui de acest colț de rai ?

— E frumos.

— Prea puțin spus. Atelierul acesta va intra în istoria plasticii românești. Aici se creează în contul mileniului următor... Și cînd te gîndești că totul s-a născut dintr-o insomnie. M-a întrebat Tia: „Oare cum arată șoapta ca formă ? Dar gîndul ?..." Era o întrebare istorică... Acum Marcian nu are timp să-ți spună mai multe... Dar ne mai întîlnim noi... Simte-te ca acasă... Pa...

4

Anul școlar începuse de vreo două săptămîni cînd Toma se prezentă la cursuri. Era tocmai o oră de anatomie. Profesorul, un individ mic, cu un accent ostentativ franțuzesc, vorbea plictisit despre femur, consultîndu-și tot timpul ceasul, să nu depășească cumva ora. Toma se opri în ușă, așteptă un timp ca profesorul să termine fraza, dar acesta vorbea într-una fără întrerupere, fără punctuație. Din cînd în cînd arăta cu brațul spre un schelet îngălbenit, prins în niște sîrme groase de aramă.

— Ai întîrziat, domnule student. Și, fără să dea vreo importanță obiecției, continuă: Fără cunoașterea perfectă a femurului, a poziției lui, nu există desen.

Toma nu-i răspunse. Își căută un loc și se lăsă privit de colegii din jur. Fetele, vreo șase, stăteau la primele mese și notau lacome, fiecare cuvînt rostit de profesor. Acesta privea peste capetele elevilor, peste pereții clasei, graseia și, în scurtele pauze cînd căuta cîte o nouă caracteristică a femurului, își curăța măselele cu limba.

Mai tîrziu, Toma descoperi lîngă fete pe liceanul cu care învățase desenul la profesorul Crăciun, la Orșova. Trecuseră de atunci mai bine de patru ani, constată în gînd Toma, și ăsta abia acum reușise la examenul de admitere. Îl privi mai atent. Tînă-

rul era adîncit în studierea unui ziar. Rar de tot ridica privirea, își aranja cravata, apoi continua să citească, urmărind rîndurile cu degetul.

În pauză, Toma rămase în clasă, privi planșele de pe pereți, apoi — prin geam — peisajul citadin. În stradă, un oltean gîrbovit de povara zarzavaturilor se furișa printre trecători, călcînd cu piciorul drept pe trotuar, iar cu celălalt în apa ce se scurgea în rigolă.

Urmă ora de istoria artelor. Profesorul sosi tîrziu ; scoase din buzunarul de sus al vestonului o hîrtiuță, apoi începu să se plimbe prin clasă. Spre deosebire de profesorul de anatomie, vorbea rar, tărăgănat, cîntînd vocalele, fără cel mai mic interes. Nu era preocupat dacă era ascultat sau nu. Vorbea pompos despre renașterea italiană, referindu-se mereu la persoana lui. Am fost, am văzut, am constatat, am verificat, am comparat — se repeta des și, explicînd condițiile generatoare ale renașterii, se entuziasma de unul singur. Nu-l interesa că studenții își curățau unghiile sau citeau ziarele. Trăia în urmă cu cîteva secole, era entuziasmat de fuziunea creștinismului cu mitologia păgînă, de artiștii monumentali, de multilateralitatea lor.

Toma încercă să-l plaseze în mediul familiar, lîngă o nevastă incultă, proastă și bogată, cu copii blegi și cu o soacră sîcîitoare, și-l compătimi. Îl compătimi și pentru entuziasmul cheltuit în zadar pentru niște studenți indiferenți și îngîmfați.

Dintre fete, una singură părea mai răsărită ; era îmbrăcată într-un costum de gabardină de culoare cenușie. Zveltă, cu părul adunat coc pe un cap bine modelat, cu ochi albaștri mari, aducea a nemțoaică. Venea și pleca de la cursuri cu mașina condusă de un șofer îmbrăcat în uniformă kaki. Nu se împrietenise cu nimeni, desena prost, ștergea tot timpul cu guma. Era nevasta unui consilier de la externe, cu un nume terminat în „oglu".

Capitolul VI

Toma se deprinse repede cu programul institutului și nu se plictisea decît la orele de anatomie: încurca parietalul cu occipitalul și nu reușea să învețe pe de rost numirile latinești ale mușchilor. În schimb, era în stare să stea ore întregi în fața unor reproduceri de dubioasă calitate sau să admire falsa simetrie a gravurilor lui Dürer. În clasa lui era socotit cel mai înzestrat, mai ales în ceea ce privește coloritul. De obicei folosea culori tari, curate: îmbina cu îndrăzneală în același loc ultramarin cu verde și, ca nimeni altul în școală, folosea negrul. Pentru niște capete de zei pe care din plictiseală le făcuse lunguiețe, ca niște castraveți, a fost declarat bizantin. De atunci fiecare planșă ieșită din mîna lui era analizată ca atare: se demonstra, după înclinarea cărbunelui, după liniile tari, sigure ale contururilor, stilul bizantin. Lui Toma îi venea să rîdă: era convins că dacă atunci, la ora aceea de desen, ar fi insistat asupra mușchilor feței, desigur i s-ar fi atribuit un alt titlu.

Dacă ar fi fost măgulit de calificativul pe care îl primise, ar fi încercat să devină bizantin. Mai ales că rutina cîștigată pe schelele capelei i-ar fi înlesnit acest drum. Dar poate tocmai pentru că lucrase pe lîngă iconar, figurile lunguiețe, cu capete

și mai lunguiețe, îl scoteau din sărite. Odată, cînd un coleg îi admiră o planșă, Toma izbucni :

— Sînteți toți niște idioți ! Voi credeți că bizantinismul nu-i altceva decît alungirea chipurilor ! Așa a fost modelul, nu ți-l amintești... Cît o coadă de bidinea. L-am copiat aidoma. Asta e tot. Crezi că dacă desenezi un scaun cu un picior ca o cîrpă faci „perioada moale" ca Dali ? !... Pe dracu ! Devii caraghios, pueril ! Uită-te la desenele copiilor ! De obicei cînd vor să deseneze un chinez schimbă doar înclinația ochilor și a sprîncenelor, cînd colo, plastica nasului sau plasamentul maxilarelor pe aceeași linie cu umerii obrajilor sînt mult mai elocvente pentru ilustrarea rasei galbene.

Toma nu se avea bine cu nici un profesor. Asta și pentru că nu-și făcea niciodată temele date și pentru că era socotit obraznic. Numai unul singur, Bercescu, îl aprecia și ca om. Totul a pornit de la o planșă. La o oră de desen după model (se adusese de pe stradă un cerșetor bărbos), Toma, în loc să-l creioneze așezat pe scaun, așa cum îl aranjase profesorul, i-a desenat numai mîinile întinse, slabe și noduroase. Deși a fost criticat, desenul a făcut mare vîlvă în institut. Bercescu i-a cerut voie să-i reproducă desenul în „Gîndul Liber". După apariția desenului, profesorul l-a chemat pe Toma în cancelarie și i-a cerut mapa cu planșe. După un timp destul de lung a închis mapa și lui Toma i se păru că Bercescu e nemulțumit. L-a întrebat :

— Vreți să-mi spuneți ceva, domnule profesor ?

— Da. E păcat de dumneata, domnule Voican.

Numai la asta nu se așteptase Toma. Privi curios fața profesorului : era rotundă, puțin buhăită, cu riduri la colțurile ochilor.

— De ce e păcat, domnule profesor ?

— Pentru că ai talent și ai să ajungi un ratat. Am impresia că ești superficial și ignorant. Pînă la urmă o să ajungi un desenator din cei care fac portrete prin cafenele.

— De ce credeți asta ?

— Pentru că ți-am văzut planșele. Dumneata nu desenezi, ci te joci. Nici una din compozițiile dumitale nu e studiată. Pictura nu se face numai cu talent, ci și cu trudă. Bagatelizezi desenul pur, anatomia.

— Nici Picasso nu strălucește în corectitudinea desenului.

— Vorbești prostii. Picasso dărîmă formele exacte, perfecte, el simplifică, vrea să ajungă la esență. Dar ca să poți simplifica ceva, acel ceva trebuie, în primul rînd, să existe. Picasso caută un drum nou. El se reîntoarce la desenul primar. El se reîntoarce, ceea ce înseamnă că a făcut un drum spre perfecțiune. Ține minte : n-ai dreptul să negi ceva înainte de a cunoaște ceea ce vrei să negi. Poți să urmezi calea lui Picasso. Dar asta nu înseamnă a-l imita, ci a merge pe drumul lui. Adică înveți întîi desenul și, după ce cunoști bine omul, liniile lui, atunci le simplifici. Atunci te apuci să cauți !

— E extraordinară și unică această căutare, izbucni Toma.

— Extraordinară, da. Unică nu. Același lucru se face în mii de alte domenii. În fizică se caută esența materiei, în biologie se încearcă refacerea celulei primare ca să se explice geneza, în filozofie se studiază relațiile dintre om și om, om și natură și nu mai știu în cîte domenii. Și în toate aceste căutări, e ceva ciudat ; o legătură a contrastelor. Ca să poți înțelege relații. Ca să înțelegi complexitatea materiei, te reîntorci la materia pură. Adică pentru a merge înainte, cercetătorii se întorc îndărăt. Nu e interesant acest lucru ?

Toma, deși era atent, nu pricepea mare lucru din cele spuse. Ca să nu pară prost, puse o întrebare, chipurile, ajutătoare :

— Și credeți că și Picasso, ca să dezvolte pictura, o simplifică ?

— Da ! Te-ai uitat vreodată la desenele copiilor ?

Toma crezu că profesorul a auzit cumva pledoaria lui despre ilustrarea rasei galbene și acum vrea să i-o vîndă și lui și de aceea îl privi cu un ușor dispreț.

— Da, am văzut.

— Ei, aceste desene într-un fel seamănă foarte mult cu desenele lui Picasso. Copiii nu desenează pentru că vor să deseneze, ci pentru că vor să transmită ceva. La desenul copiilor, descifrarea mesajului este mai ușoară decît la desenele pictorilor, deși copiii nu cunosc nici perspectivă, nici proporții și nici anatomia. Să presupunem că un copil vrea să deseneze o persoană care ascultă la gaura cheii. Vei vedea că urechea persoanei respective va fi croită mai mare decît s-ar cuveni și gaura cheii la fel. Pentru că asta e esențialul, ceea ce vrea să comunice prin desen. Desigur, Picasso vrea să transmită alte lucruri mai subtile și mult mai complicate. Să-ți dau un exemplu : tragedia existenței umane. Mesajul acesta e prea abstract ca să-l poți transmite concret. Atunci cînd transmiți un mesaj abstract, care poate fi descifrat în mii de feluri, îl transmiți în mod abstract.

— Cum ?

— Ești caraghios, domnule Voican ! Nu știu cum. Asta caută și Picasso. Încearcă în toate felurile. E înjurat, e luat în rîs, e batjocorit, și el totuși caută. Poate a găsit ceva pe care noi încă nu-l înțelegem. Nu știu. Poate să fie și un farsor și să-și bată joc de omenire. În știință, totul se poate controla. În artă invers. Totul se poate presupune numai. Dar acum nu asta e important, ci drumul dumitale. Îți spun : dacă n-o să muncești conștiincios, n-o să devii artist niciodată. Asta am vrut să-ți spun. Poți să mă iei în serios și poți să mă înjuri. Te privește personal. Dacă te interesează cele ce ți-am spus, vino să mai stăm de vorbă. În fiecare după-amiază mă găsești la redacția ziarului „Gîndul Liber".

Toma se întoarse cu mapa în clasă, ros de un sentiment ciudat, plăcut : „Sînt oameni care se

preocupă de soarta mea". Căută în memorie, dar în afară de Barbu nu găsi pe nimeni care să se fi interesat de viitorul lui. În fond, Bercescu putea să tacă, să-şi păstreze părerile. „Faptul că e preocupat de ceea ce fac e un semn că are încredere în talentul meu."

În timpul orei de Istoria artelor, rezemat în coate, cu privirile pierdute în fibrele catedrei de stejar, visă un tablou excepţional lucrat în ulei, cu care să-l uimească pe Bercescu.

Profesorul vorbea monoton despre filigranişti, despre decoratorii cărţilor bisericeşti, despre caligrafi, dar Toma nu-l auzea ; se vedea în faţa şevaletului, în faţa unei pînze imense, cu pensulele în mînă.

La începutul unei ore de practică după model, înainte de sosirea profesorului, doi studenţi mutară catedra din loc, puseră un scaun pe ea, ca să fixeze un portret pe perete. Portretul executat în cărbune îl reprezenta pe Codreanu idealizat, cu ochii încercănaţi, obosit, cu un rictus abia sesizabil la capătul buzelor. Un al treilea student, mic, negricios, cu pleoapele roşii, săltă capacul pianinei din colţul sălii şi începu să bată clapele cu un singur deget. Cu îngăduinţă se putea recunoaşte un marş legionar. Colegul de pupitru al lui Toma, Comşa, tot mărunt, privi spre studentul de la pianină apoi căută privirile lui Toma, ca şi cum ar fi vrut să obţină o adeziune.

— Ce zici ?

Întrebarea veni pe neaşteptate. Toma nu ştiu ce să răspundă. Comşa se ridică şi, cu paşi măsuraţi, se apropie de pianină, apoi la un moment dat trînti capacul peste degetele celui care cînta. Acesta ţipă din toate puterile. Incidentul n-avu urmări din cauză că tocmai intra profesorul Bercescu. El intră în clasă, grav, zări portretul fixat de perete, îl cercetă cu atenţie.

— A cui e opera asta ?

Un student înalt, cel care se chinuia să fixeze portretul, se ridică în picioare.

— A mea.

Stătea rezemat cu brațele pe pupitru, provocator.

Bercescu se mai uită o dată la portret și spuse în treacăt :

— Dumneata, domnule student, n-ai talent... Apoi mai privi o dată la portret și adăugă : Și nici gust.

Comșa începu să mîrîie ceva.

Bercescu continuă :

— Portretul, e drept, seamănă, dar artă nu e decît în porțiunea de la frunte. Acolo ai reușit întocmai... Ai făcut-o de două degete.

Comșa îngăimă din nou ceva. Toma îl întrebă iritat :

— De ce ai trîntit capacul pe degetele lui Truță ?

Comșa răspunse cu o frază pompoasă :

— Ghearele fascismului trebuiesc retezate din timp. Nu cumva ești și tu înscris în frățiile de cruce ?

— Nu, eu nu fac politică. Dar văd că tu faci !

— Da. Tatăl meu a murit la Madrid.

— Fiecare om moare undeva.

— Ești cinic.

— Mai bine cinic decît politician. Nu crezi că un artist...

— Nu cred, i-o reteză Comșa... Ca un artist să poată crea, în primul rînd trebuie să aibă un climat sau opere de artă...

— De ce separi aceste lucruri ? Nu există una fără cealaltă...

— Liniște, se auzi vocea lui Bercescu... Azi vom studia perspectiva...

— Tu crezi, întrebă Toma în șoaptă, că ai făcut un mare act eroic ?

— Nu. Desigur trîntirea capacului pianinei nu înseamnă nimic. Poate doar un avertisment că mai sînt și din aceia cărora nu le place „garda". Înțelegi ?

2

În drum spre atelierul lui Marcian, Toma își făcu reproșuri fiindcă se angajase într-o discuție cu Comșa. Acesta vru să-l însoțească acasă, să-i explice de ce ar trebui creată în clasă o atmosferă potrivnică legionarilor.

Se despărțise de el cu greu, cu un refuz categoric.

— Nu vreau să mă amestec în politică... Și nu pentru că n-am convingeri, ci pentru că nu mă interesează.

Își puse singur întrebarea dacă într-adevăr avea sau nu convingeri. Înainte de a intra în atelier, citi din nou avizul lui Marcian: „Dacă intri lasă-ți părerile în gang". Asta i se păru cea mai bună soluție.

Cînd deschise ușa atelierului, îl izbiră acordurile grave ale Simfoniei a V-a a lui Beethoven. Marcian picta. Stătea așezat pe un scăunel scund, cu ochii legați, la fel ca și domnișoara Tia, cînd o văzuse pentru prima oară. Alături, pe o măsuță, era patefonul.

Ana, cocoțată pe o scară, spăla ferestrele. Cînd îl văzu, îi făcu semn să tacă. Toma închise ușa după el și se uită la pînza lui Marcian. Nu se vedea nimic definit, doar ultimele urme ale unei pensule late trasă în dușmănie în ritmul simfoniei. Ana îi făcu semn să intre în ungherul ei de după perdea. Toma traversă sala în vîrful picioarelor. De două săptămîni, de cînd locuia în atelier, intra pentru prima oară în cămăruța ei: era întocmai așa cum și-o închipuise, cu aspect rural: un pat de fier, acoperit cu un pled de lînă colorată, un covoraș, probabil adus de ea de acasă și o cruciuliță de argint țintuită sub o candelă. În serile cînd nu reușea să adoarmă, o auzea trebăluind după perdea, apoi rugîndu-se. Spunea Tatăl nostru cu voce tare, se vîra în pat și striga de acolo un noapte bună, de se auzea pînă în stradă.

Veni și Ana după el. Ținea degetul arătător pe gură :

— Sssst... Mi-a spus să nu-l deranjăm... E inspirat...

— Ce face ?

— Stai ! Mi-a și spus : transpune pe pînză Simfonia a V-a. Stai jos.

Toma se așeză. Prin perdea răzbăteau acordurile simfoniei.

— Tu, Ana, cum ai ajuns aici ?

— Am citit în ziare că se caută un model. Nu știam ce-i aia. Am venit și, cînd domnul Marcian mi-a spus să mă dezbrac, am vrut să fug.

— Dar acum știi ce-i un model ?

— Știu... Au fost multe femei aici... Și au fost și bărbați. Îmi venea să intru în pămînt de rușine. Acum m-am obișnuit cu ei.

De afară se auzi vocea lui Marcian.

— Ana. Unde ești, Ana ?

Ana trase perdeaua.

— Aici, domnule Marcian... N-am vrut să vă deranjez...

Marcian fu bucuros că era și Toma de față. Îl chemă în fața pînzei :

— Îmi pare bine că ești aici... Uită-te la acest tablou... Cred că e cel mai bun lucru ce a făcut pînă acum Marcian... Văzînd că Toma nu era entuziasmat adăugă : Ești insensibil și balcanic...

— Asta, domnule Marcian, sună a insultă, dar trebuie să mă resemnez... De altfel ca și dumneavoastră... Sîntem balcanici prin forța împrejurărilor...

— Marcian e balcanic numai din punct de vedere geografic... Prin concepție el este un occidental...

— Vreți să-mi spuneți că cine vă înțelege vede în acest tablou Simfonia a V-a ?

— Dar ce importanță are asta ? !... Doi oameni de aceeași formație pot interpreta același lucru în două feluri... De altfel între artist și publicul consumator trebuie să existe o complicitate... Și zău,

mi-ar veni foarte greu să-mi traduc ideile în limbajul tău provincial... Și asta numai ca să fiu înțeles... Brusc se întunecă la față, se posomorî : Iartă-mă...

— De ce să vă iert ? întrebă contrariat Toma.

— Pentru că Marcian e un idiot... Un idiot că s-a lăsat antrenat într-o discuție cu dumneata... Iartă-mă... Își lăsă capul în jos, cu un gest teatral și porni spre ușă.

Toma vru să-i dea un picior în spate.

Ca și cum n-ar fi auzit discuția dintre cei doi bărbați, Ana își luă găleata și se cățără din nou pe scară.

Toma se duse la fereastră și începu să se uite în stradă. Peste drum erau cîteva case cenușii. Peisajul i se părea supărător de sărac. Se întrebă de ce și nu găsi răspuns. În fond tot ceea ce vedea pe fereastra atelierului putea vedea din sute și sute de case din București și, totuși, niciodată nu văzuse un peisaj mai sărac, mai meschin decît cel din fața atelierului. Căută un carton și începu să schițeze liniile casei de peste drum. Încercă să-și imagineze culorile cu care ar putea reda atmosfera. Un gri... Dar totul era gri. Și caldarîmul, și trotuarul, și zidurilè, și pînă și acoperișurile de tinichea... Da, din cauza pietrei, din cauza lipsei de vegetație părea totul atît de sărăcăcios. Oare dacă ar cere Anei permisiunea să ia puțină vopsea... În fond n-ar folosi decît ceea ce a rămas pe paleta lui Marcian. Dar ce să-i ceară ? ! Luă o pînză pregătită, o fixă pe șevalet și trase cu ochiul spre Ana. Ea, ca și cum n-ar fi văzut nimic, continua să spele ferestrele.

Toma execută desenul cu pensula și începu să mestece culorile. După vreo două ore, cînd își termină lucrul, Ana se apropie de el.

— Tu nu desenezi ca ei...

— Nu...

Era nemulțumit : pînza nu reda nimic din pustietatea de piatră. Era doar un peisaj citadin, cenușiu, văzut ca dintr-o mansardă. Atîta tot. Și faptul că

Anei îi plăcea îl supăra şi mai mult. Tăcu un timp şi nu tresări decît atunci cînd Ana începu să cerceteze din nou tabloul :

— Ar trebui să pictezi mai mult. Eşti de două săptămîni aici şi azi ai lucrat pentru prima oară. De ce ?

— Nu ştiu.

Ana începu să aranjeze trepiedele, pînzele şi Toma o urmări cu privirile. Fusta de lînă subţire, strîmtă, se întinsese pe corp gata să plesnească. „Ce picioare lungi are", constată Toma mirat, de parcă atunci ar fi văzut-o pentru prima oară.

— Dacă aş avea un model, aş picta mai mult.

— Eu n-aş fi bună ?

— Ba da, dar n-am îndrăznit să te rog.

— Ei, asta e... Termin îndată şi ne apucăm de lucru.

Toma se aşeză pe sofa. În fond, de ce n-ar fi acceptat ? Urmărind-o cum se învîrtea prin atelier, descoperi că Ana avea şi umeri frumoşi şi sînii împliniţi. La gîndul că peste cîteva minute o va vedea goală se îmbujoră. Ana nu observă nimic din frămîntările lui : aduse o pînză nouă de pe coridor, apoi se retrase după perdea. „Acum începe să se dezbrace. Comşa e un idiot : de ce e nevoie de climat special pentru pictură ? Politicienii să-şi vadă de treaba lor, artiştii aşijderea". Toma era atît de adîncit în gînduri, încît nu auzi cînd se deschise uşa : tresări numai cînd recunoscu vocea domnişoarei Tia :

— Domnul Marcian a plecat ?

— Da.

— Şi unde e pînza lui ? Am plecat să nu-l deranjez... A ieşit bine ?

— Da. Trase cu ochiul spre perdeaua Anei. La gîndul că Ana ar putea apare goală, se zăpăci şi începu să bîlbîie... Da, da... A ieşit bine... Foarte bine... Ridică tonul, să fie auzit de Ana.

Ea apăru de după perdea, gătită în rochia ei de duminică şi cu părul strîns într-un coc mic. Toma

răsuflă ușurat. Domnișoara Tia cercetă lung pînza lui Marcian.

— E unică în felul ei... Dumneata ce spui, domnule Voican ?

— Pe mine să nu vă supărați, domnișoară Tia, mă supără faptul că se lucrează cu ochii închiși.

— Ai spus „se lucrează", înseamnă că te-ai referit și la mine...

— Da. Un artist plastic trebuie să aibă ochii deschiși : să vadă !!!

— Se poate vedea și cu vîrful degetelor. Odată am făcut cunoștință cu un orb. Mi-a pipăit fața și mi-a spus că sînt frumoasă.

— E un caz patologic...

— Artistul trebuie să fie patologic !... Dacă e pur și simplu logic e ca toți oamenii...

— Asta înseamnă că pentru „binele" dumneavoastră aveți și o justificare teoretică...

— Sigur că da. Sper că ești de acord că toate lucrurile tind spre perfecțiune... Și simbolul perfecțiunii e sfera. Sfera — pentru că sfera în orice poziție s-ar afla este într-un echilibru perfect... Ești de acord cu asta ?

— De ce aveți nevoie de adeziunea mea ?

— Pentru concluzii. În general, liniile drepte dispar din natură. Uită-te la corpul omenesc. Liniile sînt dulci, curbe. Stropii de apă, baloanele de săpun, ochii, inima, corpurile cerești tind spre forma perfectă, sferică... Gîndul, care-i cel mai perfect lucru al spiritului, nu poate avea decît formă sferică... N-a spus Marcian unde se duce ?

— Nu, răspunse Ana.

— Gîndește-te, domnule Voican, la cele ce ți-am spus... La revedere.

Rămas numai cu Ana, Toma se duse din nou la fereastră. În fond, s-ar putea ca Marcian și domnișoara Tia să aibă dreptate... „În orice caz, ei caută, și asta e un merit. Caută, se frămîntă... Dar eu ?" Își lipi fruntea de sticla geamului și în oglinda lui o văzu pe Ana apropiindu-se.

— Nu mai vrei să pictezi ?

Se întoarse spre ea. La lumina palidă a amurgului, cu ochii adumbriți, părea chiar frumoasă.

— Ba da. Vreau. Eu sînt gata. Dezbracă-te.

— Să mă dezbrac ? întrebă Ana mirată. Eu credeam că vrei să pictezi cinstit. Îmbufnată se retrase în cămăruța ei de după perdea.

Toma vru să se ducă după ea să-i ceară iertare, să-i spună că nu se gîndise la nimic necinstit, dar renunță. Nu se duse decît pînă la fereastră și privi în stradă. Acum peisajul i se păru și mai mohorît și mai trist. „Dar dacă acest peisaj e trist numai pentru mine ? În fond, Marcian are dreptate cînd spune că fiecare pictură poate fi apreciată, gustată altfel... Poate și peisajul acesta din fața mea e trist numai pentru mine. Anei poate acest peisaj nu-i inspiră tristețe... Dar eu trebuie să transmit tristețea pe care o simt eu. De aici începe arta. În tristețea pe care aș putea s-o pun pe pînză. Să pictez în așa fel, ca toți să simtă ceea ce simt eu. Asta ar însemna transmiterea unui sentiment." De sub poarta casei de peste drum apăru un băiețaș cu un balon roșu în mînă. Pata de culoare era atît de contrastantă cu zidul cenușiu, încît era chiar supărător. Toma luă o pensulă, căută vopseaua roșie pe paleta lui Marcian și se duse în fața pînzei la care lucrase.

Nu știa ce să facă. Ar fi fost caraghios să facă un băiețaș în pustietatea de piatră. Și importanță nu avea decît balonul. Ce ar fi să agațe balonul cu o sfoară de balcon ? Îndată ce puse pata roșie pe fundalul cenușiu, tabloul se schimbă. Balonul sugera că dincolo de ziduri este viață. Sugera chiar existența unui copil. Sugera existența unei copilării înecate în cenușiu. Pînza avea ceva din tristețea pe care o simțise el. Și poate că dacă ar fi încadrat desenul altfel, ca balconul să nu cadă în centrul pînzei, ar fi fost și mai bine. Asta înseamnă compoziție. I se păru că descoperise un lucru formidabil. O strigă pe Ana.

Ea apăru din spatele perdelei.

— Ce vrei ?

— Vino pînă aici!

— Nu mă dezbrac.

— Nici nu vreau. Vino aici... Uită-te la pînza asta.

Ana se apropie încet, privi pînza, se duse la fereastră, apoi reveni din nou în spatele șevaletului.

— Nu mi-ar place să locuiesc într-o casă ca asta...

— Acum îmi vine să te sărut... Nu, nu te teme, nu-ți fac nimic... Află că sînt foarte talentat... Sînt un mare pictor.

— Așa spune și domnul Marcian.

— Nu mă interesează domnul Marcian... Du-te și culcă-te! Își luă haina de pe sofa și porni spre ușă. Azi am să mă întorc mai tîrziu.

3

Pe Calea Victoriei, pierdut prin mulțimea de pietoni, Toma se bucură că plecase din atelier: ar fi fost greu să mai rămînă alături de Ana, despărțiți numai de o perdea de pluș. Încercă să nu se mai gîndească la ea: privi fețele oamenilor mînjite în treacăt de pete de umbră, la trăsurile cu roțile de cauciuc, la oltenii care se strecurau cu dibăcie printre trecători. Asfaltul udat proaspăt reflecta și el culorile reclamelor și aducea vag cu o pînză de a lui Marcian. Acum Ana probabil că se dezbracă și peste cîteva clipe nu i se va mai auzi decît respirația regulată de fată sănătoasă.

Aproape de Capșa o văzu pe doamna Mănescu însoțită de un ofițer tînăr. Traversă strada, să nu fie nevoit s-o salute. Îi păru rău că nu avea nici un prieten acum, cu care să fi putut discuta. Comșa?... Nu, pe el nu-l interesau decît problemele politice, era tendențios, preconceput. În fața unui chioșc de ziare își aduse aminte de Bercescu,

apoi de promisiunea că odată o să treacă pe la el. Redacția nu era departe, pe Sărindar. Deși socotea că la ora aceea nu mai putea fi la birou, porni într-acolo.

Geamurile de la redacție erau luminate. Fără să se gîndească prea mult, trecu pe lîngă un portar gras și somnoros și urcă scările.

— Îl căutați pe Bercescu? Cred că a plecat. Gruia, a plecat Bercescu?

— Nu! Așteaptă șpalturile, răspunse de undeva vocea celui întrebat.

— Du-te, domnule, în fund, la camera unsprezece.

Toma mulțumi și bătu la ușa camerei indicate Îi deschise Bercescu.

— Ei, numai la dumneata nu mă așteptam, în orice caz, nu la ora asta. Dacă ai timp, așteaptă-mă că mai am treabă vreo jumătate de oră, pe urmă putem ieși puțin. Cinăm la „Modern". Bine?

Toma aprobă. Bercescu corectă cîteva șpalturi, apoi își puse pardesiul și îl luă pe Toma de braț.

— Și totuși ai venit. Ce te-a făcut să mă cauți?

— Așa, fără nici o socoteală. Pe urmă îi păru rău că fusese sincer, dar Bercescu păru mulțumit de sinceritatea lui.

— Foarte bine.

La „Modern", Bercescu era cunoscut. Avea masa reținută într-un colț și fu servit fără să mai comande.

— Mă cunosc, îl lămuri Bercescu. De zece ani mănînc aici. O friptură pentru domnul pictor, comandă apoi și pentru Toma. Un chelner chel se aplecă respectuos și se reîntoarse peste cîteva minute cu o friptură.

— Ei, te-ai gîndit la cele ce ți-am spus?

— Da. M-am gîndit și cred că aveți dreptate.

— Ești politicos.

— Nu.

— Atunci e bine. Îți spun de ce ți-am vorbit rîndul trecut atît de mult. Pentru că ai talent. Și talentul obligă. Un francez sau, mă rog, un oarecare

alt european cu talentul dumitale ar deveni un artist cunoscut. Pentru un romîn însă, în condițiile existente, talentul e mai mult o povară.

— Cum adică : „condițiile existente" ?

Bercescu se scărpină la ceafă.

— Cenzura. La noi este una din cele mai cumplite cenzuri din lume. O cenzură nu zgomotoasă, ci tăcută, camuflată, perfidă. Și tot în condițiile existente intră rezultatul acestei cenzuri : ravagiile pe care le-a făcut în conștiința artiștilor. Foarte puțini pictori au o tematică proprie nealterată. Dar, dacă vrei, îți fac o demonstrație. Dumneata aspiri să devii pictor. Care e mesajul dumitale ?

— Cum adică mesajul meu ?

— Ce vrei să demonstrezi cu arta dumitale ?

— Nu m-am gîndit niciodată la asta.

— Și dacă te-ai gîndi, ai putea să-l găsești ?

— Nu știu...

Toma se indispuse pentru că fusese găsit nepregătit pentru o asemenea problemă. Credea că va discuta cu Bercescu despre Marcian și domnișoara Tia, dar acesta, parcă ar fi fost un procuror, îl punea mereu în situații penibile. Se aplecă asupra farfuriei și începu să taie carnea.

— După cîte știu, dumneata vii dintr-un oraș de provincie, începu Bercescu din nou. Ai putea deveni un fel de deputat al cartierelor muncitorești... Ar trebui să porți în dumneata mesajul lor.

— Mesajul cartierelor muncitorești ?

— Da. Mulți au transmis pînă acum mesajul muncitorilor, al oamenilor nevoiași. Kolvitz, Grosz, Masereel și încă mulți alții. Nu poți fi pictor fără mesaj. E o crimă, înțelegi ?

— Nu chiar, domnule profesor.

— Citești ziarele ?

— Nu prea.

— Dar știi că lumea e amenințată de război ?

— Am auzit ceva.

— Va fi război, pentru că se înfruntă două principii, două concepții despre viață, două existențe. Și dumneata, ca artist, mai mult decît oricine, tre-

buie să știi de partea cui ești. Dar am impresia că predic în pustiu. Dumneata, care ar trebui să deschizi ochii oamenilor, ești orb sau nu vrei să vezi. Cum se poate trăi așa? Mănîncă, se răcește friptura. Aici se face cea mai bună friptură.

În local era fum și lume pestriță. La o masă alăturată, un domn cu un balonzaide îmbrăcat de-a dreptul peste cămașă șoptea ceva unei doamne cu un decolteu foarte larg. Femeia era plictisită. Privea dansatorii de pe ring și îngîna melodia cîntată de orchestră. „S-a stins pe drum un felinar". Tangoul languros se revărsa în local, dulceag și lipicios ca mierea. Dansatorii se pipăiau și șeful orchestrei, un țigan scund, le cînta la ureche din clarinet tuturor celor ce se legănau în apropierea lui. Ceilalți din orchestră au prins jocul și se distrau copios.

Cînd chelnerul aduse și bateria cu vin, Bercescu continuă :

— Vezi, tot ce se face în lume se face din dorința de libertate. Și războiul. Unii spun că vor să aducă libertate altor popoare și în realitate le cotropesc, alții își apără libertatea. Dar nu numai războiul, totul izvorăște din această dorință. Oamenii vor să știe, deoarece cred că știind vor putea să fie liberi. De aici pornesc marile invenții, de aceea mii de ingineri stau în laboratoare, de aceea mii de artiști creează. De aceea s-a născocit credința. Se spune că pentru ca oamenii să se simtă mai liberi, pentru ca responsabilitatea să fie a altcuiva, pentru ca omenirea să fie eliberată de responsabilitatea existenței. Ateismul tot din dorința de libertate s-a născut. Oamenii nu mai vor să fie subjugați de credință. Cînd doi oameni se ceartă, fiecare în parte pare că are dreptate dacă privești lucrurile din prisma lor proprie. Dar mai presus de adevărul acesta subiectiv, mărunt, există adevăruri absolute, eterne. Multe nu se cunosc încă, dar în orice caz oamenii tind spre adevărul absolut.

— Îmi puteți spune unul ?

— Desigur. Că oamenii se nasc și mor. Ăsta e un adevăr absolut și etern. Că oamenii vor să tră-

iască mai bine, și ăsta e unul. Acum trebuie stabilit doar ce înseamnă mai bine. În orice caz, oamenii din Congoul belgian au alte concepții despre bine și rău, decît noi sau cei din America. E vorba de găsirea unui numitor comun și atunci totul se rezolvă. Acest lucru îl caută filozofii. Unele concepții se impun lumii cu tot mai mare forță... Vorbesc de concepțiile lui Marx. Ăsta e un filozof neamț. Nemții îl reneagă. Dar azi ți-am vorbit destul. Ridică paharul. Noroc...

— Dumneavoastră, domnule profesor, ce părere aveți despre Marcian?

— E un idiot... Adică nu... Exagerez... Se vrea teribil... E influențat de prietena lui, care e mai deșteaptă și care, privită superficial, face impresie... Tu locuiești tot acolo?

— Da... Azi am avut o discuție cu ei... și, vă mărturisesc, îi admir pentru un singur lucru...

— Ai găsit ceva demn de admirat?

— Da. Căutarea... Pînă la urmă nu știu ce vor găsi, dar faptul că sînt preocupați de această căutare impresionează... Știți ce fac ei?

— Da... Lucrează cu ochii închiși sau așa ceva...

— Da. Caută forma șoaptei, a gîndului...

— Prostie... Asta e ca și alchimia. Căutarea metalului pur... Cine înțelege mesajul lor?... Dacă au mesaj... E un fel de fugă de răspundere...

— Față de ce răspundere?

— Pe care o au creatorii... Privit dintr-un anumit unghi ceea ce fac, e chiar periculos... Acest decalaj creat între perfecțiune și imperfecțiune, pe care îl proclamă ei, creează în om sentimentul religios, complexul de inferioritate... Nu de mult am fost în Germania, la Köln. Am intrat în catedrală în timpul unei slujbe. Credincioșii stăteau îngenuncheați, cu capul lăsat în pămînt, în loc să privească catedrala, măreața creație a omului. Catedrala e o perfecțiune arhitectonică, deși nu e sferică...

— Dar a le nega dreptul de a căuta înseamnă crearea unor limite...

— Pe dracu' !... Dar, crede-mă, nu mă interesează forma șoaptei pînă cînd n-am certitudinea că pot șopti în libertate...

— Dar vreau să vă întreb : nu v-ați gîndit niciodată cum s-ar fi exprimat Beethoven dacă ar fi fost sculptor sau pictor ?... Cum s-ar fi realizat în pictură acele prime patru acorduri ale Simfoniei a V-a ?

— În orice caz, nu prin patru bile... Ci într-o imagine care ți-ar fi creat aceeași reacție pe care ți-o creează ascultarea celor patru acorduri... Cred însă că am discutat prea mult despre domnul Marcian... Și, zău, nu merită... Hai acasă...

Toma porni spre atelier cu un sentiment nelămurit : își dădea seama că Bercescu îi ținuse o prelegere politică, dar nu-i spusese nimic concret în afară de faptul că îi dăduse să înțeleagă că nemții sînt vinovați nu numai pentru că au început un război, ci, în general, pentru o anumită concepție despre viață, despre libertate. Luptele recente din Polonia au ținut foarte puțin. Nici nu s-a dezmeticit bine. Ar fi vrut să urmărească mișcarea ciudată a liniilor tranșeelor cu steguțe înfipte pe hartă, dar Polonia a și fost ocupată. Poate de aceea îl lasă atît de rece războiul : articolele din ziar, scrise cu litere de o șchioapă, care anunțau mereu numai schimburi de focuri pe linia Maginot, deveniseră banale, plictisitoare. Cum a și spus Bercescu : se înfruntă două existențe. Ce fel de existențe se înfruntă ?...

4

La ora de desen după natură, în pădurea Băneasa, Toma observă că asistentul de anatomie se învîrte tot timpul numai în jurul lui. Vru să-l întrebe dacă vrea ceva, dar i se păru că ar fi nepoliticos și renunță. Asistentul plecă pentru scurt timp

și pe la ceilalți studenți, apoi reveni, se așeză în spatele lui Toma și-l urmări cum lucrează.

Toma își alesese ca temă un colț de huceag. La început crezuse că va isprăvi curînd, dar cu cît înainta în lucru, își dădea seama că mai avea foarte mult. Doi mesteceni izolați, subțiri și feminini, îi dădură de furcă. Nici cum nu reușea să-i prindă neîncremeniți : ori păreau țepeni cu crengile uscate, bățoase, ori păreau îndoiți artificial. În natură, mestecenii aveau o ținută, o linie elegantă, majestuoasă.

Cînd trecu la culori, problemele se înmulțiră ; nu reușea să găsească verdele frunzelor : în natură erau parcă argintate și sugerau prospețime, frăgezime, iar pe hîrtie nuanța amestecată pe paletă devenea murdară, penibilă. Toma era convins că asta vine din cauza asistentului a cărui prezență îl enerva. Vru să se răstească la el și se întoarse în partea unde-l știa, dar asistentul nu era acolo. Controla celelalte planșe ale studenților. Cînd reveni și văzu planșa lui Toma, își spuse părerea :

— Azi nu prea ești inspirat, domnule Voican.

— Nu ! mărturisi Toma. Și vreți să vă spun de ce ?

— Asta nu mă interesează... Justificări se găsesc oricîte.

— Aveți perfectă dreptate. Nici nu vreau să mă justific. Lipsa de talent nici nu se poate justifica.

— Acum exagerezi... Spune, domnule Voican, n-ai avea dumneata un timp liber cînd am putea sta de vorbă ?

— Ba da. Chiar și acum.

— Foarte bine. Aici nu ne poate auzi nimeni. N-ai vrea să te înscrii în frățiile de cruce ? Garda îți va asigura la terminarea studiilor catedră chiar și în Capitală și, bineînțeles, săli pentru expoziție. Pentru că un artist de asta are nevoie.

Toma îl privi uimit. Pînă acum avusese impresia că asistentul nu-l poate suferi.

Acesta continuă :

— Și apoi mai e vorba și de viitorul neamului romînesc. Toți romînii trebuie să-și facă datoria și datoria noastră e să urmăm cuvîntul Căpitanului.

— Eu nu vreau să fac politică.

— Asta nu e politică. E datorie de romîn. Îți vorbesc pe șleau, deschis. Ar fi bine să te înscrii.

— Nu vreau să mă înscriu. Eu vreau să devin pictor.

— Totuși, înainte de a refuza, părerea mea e să te duci la o adunare. Sînt convins că o să-ți placă.

Capitolul VII

Cînd Comșa rupse tabloul lui Codreanu de pe perete, cei patru, cinci legionari care erau în clasă au vrut să-l bată : l-au înghesuit în colțul sălii și numai apariția lui Mănescu îl salvă.

— Ce-i cu dumneavoastră aici ?

Comșa își aranjă părul, apoi, văzînd că ceilalți tac, răspunse :

— Priveam din acest unghi felul cum cade lumina în sală. Eu susțineam că, în interesul armoniei, toate amănuntele de prisos...

— Vă rog treceți la loc...

Comșa trecu pe lîngă cei care voiau să-l bată, cu demnitate, chiar provocator și se așeză lîngă Toma.

— Azi vom vorbi despre frumusețe și creație.

Lui Toma îi plăceau cursurile lui Mănescu. Mănescu vorbea cursiv, toate exemplele pe care le dădea erau luate din mitologie și, în general, tot ce spunea aducea cu o profesiune de credință adusă clasicismului.

— Ce este creația ? începu Mănescu. Pentru înțelegerea acestui termen să încercăm să concepem lumea înainte de haos, înainte de timp cînd nu era încă nimic, decît el, atotputernicul, ființa supremă. Era înainte de timp, pentru că timpul era cuprins în el, era infinit, pentru că nu are început și nici sfîr-

șit. Și pentru că dincolo de el nu există nimic ; el nu se mișcă, este imobil și indiferent. Izvor al oricărei mișcări, el rămîne pururea în repaus, pentru că neexistînd nimic în afară de el, nimic nu-l poate pune în mișcare.

— De aici o să plecăm de-a dreptul la biserică și ne convertim... rîse Comșa.

— Taci, îi răspunse Toma supărat.

— El rămîne astfel veșnic nepăsător. El este indiferența absolută.

— Atunci de ce a creat lumea ? întrebă Comșa. Dacă avea de toate, dacă nu-i lipsea nimic și nu-l îndemna nimic ?

— Vă mulțumesc pentru întrebare, domnule Comșa. Dacă n-ai fi nepăsător și ignorant și ai fi răsfoit numai în treacăt pe filozofii greci, ai fi găsit răspunsul. Cursul meu este sărac și este menit doar să vă deschidă gustul de învățătură. Pentru că un artist incult, nu este artist. Nu este creator. Continuăm : De ce a creat Dumnezeu lumea ? Neavînd nevoie de nimic, el este bun. Bunătatea se manifestă prin donația surplusului de bunătate. Revărsîndu-se surplusul de bunătate...

— Unde ? îl întrebă din nou Comșa.

— În el însuși. Am spus, el este bun sau, mai bine zis, binele. A dorit lumea pentru că o iubea. Și iubirea lui pentru lume nu era decît iubirea lui pentru sine însuși. Neputînd fi îndemnat de nimeni, iubirea de sine este deci un act spontan și liber. Concret : creația trebuie să fie un act de dragoste și bunătate spontană și liberă. Și, bineînțeles, creația nu poate fi decît crearea de frumos. Democrit spune undeva : „Cele mai mari bucurii vin din contemplarea lucrurilor frumoase".

După curs, Mănescu îl chemă pe Toma și-i spuse că i s-a rezolvat internarea la cămin.

— Probabil vei obține și o bursă.

Comșa, care nu auzise convorbirea lor, făcu o reflecție răutăcioasă :

— Ți-a propus hirotonirea ?

— Da.

— Văd, l-ai ascultat ca vrăjit, tot timpul.
— Ţie nu ţi-a plăcut ?
— Nu. Era o predică catolică penibilă. Ne îndeamnă să creăm frumosul, în timp ce cei ce creează creează cu tendinţă. Uită-te la sculpturile din ultimul număr al Signalului. Statuile cu pretenţii „clasice" reprezintă nişte supraoameni, nişte Siegfrizi nietzscheeni puşi în slujba hitlerismului. Artistul trebuie să reprezinte nu adevărurile unui creator inexistent, ci aspiraţiile reale ale oamenilor. Asta este adevărata frumuseţe.
— Atunci cade şi teoria actului spontan şi liber.
— Nu. Spunea Mănescu despre creaţie că este revărsarea surplusului de bunătate ? Da. Deci a fi bun cu oamenii înseamnă să creezi pentru ei. Deci creînd pentru tine, creezi pentru ei...
— Tu şi din artă faci politică.
— Nu. Arta face parte din politică.
— Sînt curios ce vei crea tu.
— Încă nu ştiu ce. Dar în orice caz, ceva de care niciodată să nu-mi fie ruşine.

2

În dormitorul căminului studenţesc de pe bulevardul Pache, pregătirile pentru proces erau în toi : în spaţiul liber dintre paturi şi ferestrele care dădeau în stradă era aşezată masa pentru instanţă, şi-n spatele ei, cinci scaune cu spătar înalt, aduse din sufragerie. Un student mic şi negricios, însărcinat cu intendenţa, luă un cearşaf de pe un pat şi aşternu masa. De undeva apăru şi un crucifix.

Studenţii care nu ştiau despre ce era vorba stăteau tolăniţi pe paturi şi priveau curioşi pregătirile. În cele din urmă, cînd totul părea terminat, studentul negricios se duse la Boca, şeful dormitorului, şi-i raportă :

— Domnule judecător, masa pentru instanță e gata.

Boca se ridică de pe pat, încet, se duse la masă și ocupă scaunul din mijloc. Era îmbrăcat în pijama galbenă cu dungi groase, cafenii. La un semn, alți patru studenți se așezară și ei pe scaunele de lîngă el. Boca așteptă să se facă liniște deplină, apoi rosti pe un ton oficial :

— Să fie adus inculpatul !

Cei care aveau sarcina să-l aducă pe inculpat stăteau pregătiți lîngă ușă ; ieșiră pe coridor, apoi se năpustiră în closet unde era arestat inculpatul, un student pirpiriu, cu ochi neverosimil de verzi. Avea mîinile și picioarele legate cu cravate și curele. În hazul zgomotos al asistenței l-au tîrît în fața mesei instanței și l-au așezat pe un scaun dinainte pregătit. Boca așteptă să se facă din nou liniște.

— Jură că vei spune adevărul și numai adevărul...

Cineva de pe un pat strigă să sărute crucea.

Studentul negricios luă crucifixul de pe masă și-l plesni pe inculpat peste gură.

Boca dădu cuvîntul „procurorului". Procurorul, îmbrăcat în cămașă de noapte țărănească, lungă pînă la glezne, dădu citire rechizitorului.

— Inculpatul David Bejan, care citește operele lui Marx, deși fusese solicitat în repetate rînduri să părăsească căminul, continuă să locuiască aici.

Pentru prima oară se auzi și vocea inculpatului, subțire, pițigăiată :

— V-am spus că n-am unde să mă mut... Undeva trebuie să locuiesc !

— Taci, se răsti procurorul la el. Apoi se întoarse spre cei din instanță : Cer cea mai aspră pedeapsă, domnilor jurați.

După o scurtă consfătuire, Boca se ridică în picioare și anunță grav sentința :

— Instanța îl găsește vinovat pe inculpat de nesupunere și-l condamnă la tăierea, făcu o pauză de efect, la tăierea părului.

Cei cîțiva din dormitor primiră bucuros sentința. Se năpustiră asupra lui Bejan și călăul înarmat cu o mașină de tuns se apropie amenințător de buclele inculpatului. Acesta renunță să se mai zbată. Supus își lăsă bărbia în piept. Călăul îi tăie o cărare chiar în mijlocul capului. Tocmai atunci intră Toma. O clipă se făcu liniște, pînă și-au dat seama că venise un coleg. Numai cînd ajunse în dreptul patului, Toma își dădu seama ce se petrece. Își strînse fălcile. Descoperi patul gol, fără cearșaf. Întrebă :

— Cine mi-a luat cearșaful ?

Cei din dormitor priviră spre el : ce, ăsta e nebun, vrea să strice petrecerea ? Nu-i răspunse nimeni. Toma insistă :

— Cine mi-a luat cearșaful ? !

Avea ceva amenințător în voce. Boca făcu un semn cu mîna, să se facă liniște.

— Să spunem că l-am luat eu, apoi începu să rîdă. Ai ceva împotrivă ?

— Da. Și-i trase un pumn lui Boca drept în stomac. Acesta se chirci, se răsuci pe călcîie și, cînd se întoarse cu spatele spre Toma, el îi mai dădu un picior în fund. Boca se întinse pe ciment printre scaunele instanței.

— Mă deranjează să-mi luați cearșaful... Eu sînt foarte sensibil, dădu explicații Toma, în timp ce se lipi cu spatele de perete.

Cineva aruncă crucifixul spre el. Toma se aplecă, crucea se izbi în perete. Cu o mînă trase cearșaful de pe masă și lovi spre becul din tavan. Se făcu întuneric.

— Pe el, se auzi vocea studentului negricios. Toma se așteptase la asta și nu se trase spre colț cum ar fi fost normal, ci se întinse pe jos, aproape de Boca. Înaintă pînă în celălalt colț al dormitorului și se vîrî sub un pat. În zarvă, pe întuneric se auzeau înjurături, apoi, în încăierarea de lîngă patul lui, niște lovituri. Se încinse o bătaie în toată regula. Toma ieși de sub pat, trecu și pe sub al doilea, apoi calm pipăi ușa. De pe coridor auzi încă răsturnarea unui pat și geamătul unui student.

3

Abia în stradă își dădu seama că fusese nechibzuit. De ce a trebuit să se amestece în treburile lor? Locuia numai de două zile la cămin și a și trebuit să-l părăsească. „Parcă aș fi Comșa", spuse cu amărăciune. Nu se temea de urmări: în cel mai rău caz o să-l pîndească într-o noapte și o să-l bată. Mai mult nu-i puteau face. Îi părea rău că o să-l supere pe Mănescu care s-a zbătut să-i obțină un loc în cămin. Dacă cei de acolo au să facă un raport și raportul se va discuta în corpul profesoral, Mănescu o să se simtă prost. Ar trebui avertizat din timp. Se duse la Mănescu acasă. Îi deschise femeia de serviciu.

— Domnul Mănescu nu este acasă.

— Dacă s-ar putea, aș vrea să-l aștept. E vorba de un lucru foarte important.

Femeia de serviciu îl conduse în salon. Toma se așeză pe o canapea de piele și, cînd rămase singur, începu să cerceteze tablourile: pe un perete nu erau decît cîteva picturi bisericești, pe sticlă, colorate țipător cu roșu, albastru și verde, cu negru și cu galben. Semănau cu cele pe care le făcea și el în capelă. Între cele două ferestre care dădeau în stradă era „Corcodușul" lui Stoenescu, un corcoduș cu flori albe, cu două trunchiuri crescute dintr-un pămînt verde și obosit.

În stradă se auzi oprindu-se o mașină, apoi zbîrnîitul soneriei și imediat vocea doamnei Mănescu:

— Pictorul acela tînăr? Ce vrea?

Femeia de serviciu vorbi în șoaptă. Toma nu auzi răspunsul ei. Auzi numai un foșnet de stofă, apoi pocnetul sec al receptorului. Cineva formase un număr la telefon. Toma trase cu urechea.

— Allo, Capșa?... Vreau să întreb, domnul Mănescu este acolo? Da, mulțumesc ...Nu, nu-l deranjați ...Vă mulțumesc...

Doamna Mănescu închise receptorul și intră în salon. Toma se ridică în picioare.

— Aaa, ce surpriză ! exclamă doamna Mănescu, ca și cum în clipa aceea ar fi aflat de prezența lui Toma. Își scoase pălăria de fetru neagră și o așeză ca din întîmplare pe lampa cu suport. În încăpere se făcu semiîntuneric.

— Sărut mîinile, doamnă... Îl aștept pe domnul Mănescu.

— Urîciosule ! Și eu care credeam că odată ai să vii și la mine. Eu am insistat și pentru cămin și pentru bursă...

Toma se bîlbîi :

— Vă mulțumesc foarte mult, doamnă.

Doamna Mănescu se apropie de el, poate mai mult decît ar fi fost firesc și Toma simți în nări parfumul ei puternic. Chiar sub fard se simțeau ridurile la colțul ochilor. Pielea la gît apărea fleșcăită.

— Vorbe, numai vorbe. Brusc își vîrî degetele în părul lui Toma. De ce te-ai tuns atît de scurt ?

— Nu știu.

Doamna Mănescu îl privi un timp, Toma se simți stînjenit, apoi ea se așeză.

— Stai jos.

Se așeză și Toma, cu genunchii strînși.

— Cînd o să fii pictor mare, cu zeci de tablouri, ai să mă uiți. Vorbea pe un ton melodramatic.

— Nu, doamnă, se grăbi Toma s-o asigure de contrariul.

— Ba da. Știu eu... De ce stai atît de departe... Vino mai aproape.

Toma se apropie cu un centimetru, apoi cu încă unul. Avu senzația că ea vrea să întindă mîna spre el. Se ridică repede în picioare.

— Eu trebuie să plec, doamnă... Poate că domnul Mănescu o să întîrzie mai mult și n-am să pot intra la cămin. Văzînd că doamna Mănescu se ridică și ea și face un pas spre el, Toma se dădu cu un pas îndărăt, se lovi de un suport sculptat și trînti un vas de lut ars.

Vasul se sparse în zeci de cioburi, cu un zgomot surd.

Stîngaci, Toma se aplecă să strîngă cioburile, dar vocea aspră a doamnei îl făcu să-şi ridice privirile.

— Da, e tîrziu... Du-te, o să strîngă fata... Se întoarse şi strigă spre uşă : Margareta... Margareta...

Femeia de serviciu apăru în prag :

— Da, doamnă...

— Condu-l pe domnul Toma... Nu mai are timp să aştepte.

Toma ieşi buimăcit.

4

Abia cînd se înnoptă, îşi dădu seama că n-avea unde să doarmă. Inconştient porni spre Gara de Nord. Pe drum îşi aduse aminte de Ana. Luă un tramvai şi porni spre strada Timiş. La Cercul militar, tramvaiul fu blocat de o mulţime imensă. Oamenii năpădiseră pînă şi pe partea carosabilă a bulevardului, împiedicînd toată circulaţia. În faţa Cercului militar se vedeau zbătîndu-se nişte flăcări roşii.

— Arde ! strigă o femeie.

Toma coborî din tramvai şi-şi făcu loc cu coatele. Pe insula de asfalt a Căii Victoriei ardea într-adevăr un morman de hîrtie. Cineva îl lămuri :

— Ard cărţile lui Sadoveanu...

Toma privi din nou spre foc. Ardeau într-adevăr nişte cărţi. În jurul focului, cîţiva tineri cu feţe roşii de văpaie se agitau ca nişte sălbatici, protejaţi parcă de cei cîţiva gardieni care încercau să facă cordon în jur. Deşi stătea cu spatele, Toma îl recunoscu şi pe Vrancea de la Orşova.

Îşi făcu loc şi ieşi din mulţime. Un curios care n-ajunsese pînă la foc îl întrebă ce se întîmplă.

— Un foc de tabără legionară.

Continuîndu-şi drumul începu să-i placă răspunsul. „Foc de tabără legionară". E bun şi ca titlu de tablou. Dar cine dracu' ar îndrăzni să facă un ase-

menea tablou! Ideea îi plăcu atît de mult încît uită de propriile sale griji.

Ferestrele atelierului erau întunecate; însemna că Marcian și domnișoara Tia nu mai erau acolo. Urcă scările putrede și traversă coridorul întunecat în vîrful picioarelor. În fața intrării trase cu urechea, dar dinăuntru nu se auzi nici un fel de zgomot. Încercă clanța cu speranța că ușa nu-i încuiată, ca pe vremuri, cînd locuia încă aici. Ușa nu cedă; bătu discret, cu degetul, apoi cum nu răspunse nimeni, începu să dea cu piciorul în ușă. O clipă îi trecu prin minte că s-ar putea ca nici Ana să nu fie acasă. Dar teama nu-l ținu mult; deslușI lipăit de pași, apoi recunoscu vocea somnoroasă a Anei:

— Cine-i?

— Eu, Toma. Deschide.

Ana întoarse cheia în broască.

— Mai stai o clipă, sînt dezbrăcată.

Toma așteptă pînă ce pașii ei grăbiți se pierdură în spatele perdelei de pluș și numai atunci intră.

— Iartă-mă că te-am trezit, dar n-am unde să dorm.

Ana îi răspunse de după perdea:

— Nu mai locuiești la cămin?

— Ba da, dar m-am certat cu băieții de acolo și a trebuit să plec.

Ana nu-i răspunse. Toma se duse la sofa, se așeză și-și aprinse o țigară.

În atelier era semiîntuneric: tablourile lui Marcian se deslușeau vag pe peretele alb, mat; păreau mai degrabă niște vitralii întunecate. Numai izul greoi al uleiului de in și mirosul înțepător al sicativului aveau ceva familiar. Ana apăru în atelier cu halatul domnișoarei Tia pe umeri.

— Și mîine te duci înapoi?

— Nu știu... Ar fi vrut să-i mulțumească că l-a primit în atelier, dar nu-i spuse decît „nu te mai deranja, Ana. Culcă-te!"

În halat alb, Ana părea îmbrăcată în rochie de mireasă, largă. Un timp mai privi spre Toma, apoi

se întoarse în cămăruța ei. Toma aștepta să audă scîrțîitul patului de fier, să se convingă că s-a culcat, apoi se culcă și el. Lumina unui felinar din fața casei se strecura printre perdelele de la fereastre și proiecta pe peretele unde se afla chiuveta o dîră albă, dreaptă, ca o linie trasă cu pensula. Acolo unde linia proiectată tăia în două pînza lui Marcian intitulată „Clipocit", din cauza fundalului roșu, părea că arde un foc de tabără legionară. Acest tablou trebuie făcut. Cel puțin schițat. Drept e că acest subiect nu se încadrează în estetica lui Mănescu, totuși e un subiect. De fapt ar fi un subiect pentru Comșa. El desigur ar fi în extaz dacă ar afla că am fost impresionat de un asemenea fapt. În fond e o mare porcărie să se ardă cărțile lui Sadoveanu. Dacă nu-ți place cum scrie, poți să nu-l citești, dar a arde o carte, e o crimă. În planul întîi ar trebui să domine cizmele acelea care împingeau cărțile pe jar. Cizme grosolane, barbare. Se ridică de pe sofa și-și aprinse o nouă țigară. „Aș putea să lucrez fără s-o trezesc pe Ana. Numai lumina ar deranja-o. Și dacă aș desena numai la lumina felinarului din stradă ?" Se apropie de fereastră și trase perdelele. Lumina era difuză, vagă, dar destul de puternică ca să poată lucra. Aranjă un șevalet în dreptul ferestrei și luă un carton de pe raftul cu materiale...

— De ce nu aprinzi lumina ? Sau lucrezi ca dumnealor, pe întuneric ?

— Nu vreau să te deranjez. Am făcut zgomot ?

— Nu.

— Atunci de ce nu dormi ?

— Nu mi-e somn.

Ana aprinse lumina, apoi trase perdelele.

— Să nu se vadă în stradă, explică ea.

După primele linii, Toma își dădu seama că era în „mînă". Uită că se află în atelierul lui Marcian, că Ana e alături ; nu era decît el și coala albă de pe șevalet.

— De ce ești atît de încruntat cînd desenezi ?

— Încruntat ?

— Da, parcă ai fi supărat.
— Şi nu ţi-e teamă ?
— Teamă ? De ce ?
— Că vreau să te desenez din nou.
Involuntar, Ana îşi strînse halatul pe piept şi se dădu cu un pas îndărăt. Toma zîmbi şi continuă :
— Da, da... Vreau să te desenez... Aşa cum eşti, cu halatul strîns... Bineînţeles dacă nu ţi-e somn... Ista e gata, arătă spre cartonul de pe şevalet.
Ana îi dădu un alt carton.
— Dar nu mă faci cu un singur ochi...
Spuse fraza în glumă, dar nu schiţă nici un zîmbet.
— Vino mai aproape şi întoarce-te spre stînga. Nu atît de mult... Spune, de ce nu-ţi tai părul ?
— Să mă creadă lumea o stricată ?
— Nu te mişca ! Ţi-ar sta mai bine cu părul tăiat... O privi lung : Tu ai pistrui ?
— Numai aici. Arătă spre rădăcina nasului. De ce nu desenezi ?
— Te privesc.
— Nu mă privi aşa.
— De ce ?
— Nu ştiu. Dacă mă priveşti aşa, atunci mai bine mă duc şi mă culc.
— Iar ţi-e frică ?
— Puţin.
— Dacă nu ţi-ar fi fost frică, ţi-aş fi spus că ai ochi frumoşi... Hai, stai cuminte, nu-ţi fac nimic.
Începu să deseneze din nou.
Pe urmă se culcă şi adormi. Fu trezit de Marcian şi, cum dormise îmbrăcat, sări buimăcit.
— Ce cauţi aici ?
Acum îi părea rău că o ascultase pe Ana şi nu strînsese cartoanele de pe şevalet în zori, cînd terminase portretul.
— Încă nu te-ai mutat la cămin ?
— Ba da. Dar am avut un conflict acolo.
Marcian îl măsură din creştet pînă în tălpi cu dispreţ.

— Părerea lui Marcian e că un artist nu trebuie să aibă conflicte. Își duse mîinile la spate, așa cum avea obiceiul cînd ținea cîte o pledoarie, dar în clipa aceea descoperi portretul Anei. Îl privi cercetător, mai mult decît ar fi fost necesar : E un desen reușit. Aproape ca o fotografie... După ce termini institutul, vei putea să te angajezi la studioul Julietta... Realism sistem Agfacolor. Părerea lui Marcian este...

— Că arta trebuie să fie cel puțin abstractă, dacă nu absurdă.

Marcian tresări. Nu se așteptase la asemenea răspuns din partea lui Toma. Răspunse calm, conform obiceiului :

— Exact... Contrar fotografiilor care redau întocmai...

— Dar în care pictorul mai pune ceva de la el... De exemplu, acel ciudat zîmbet al Giocondei...

— Părerea lui Marcian este că ești încă prea tînăr și răspunsurile tale sînt cam școlărești... Află, tinere, că toate acele zîmbete de care vorbești au fost deja realizate... Unui pictor contemporan, modern, ultramodern, nu-i mai este îngăduit să repete... Sau crezi că și zîmbetul a evoluat ?

— Da. Am văzut zîmbind un legionar care ardea niște cărți în fața Cercului militar. Zîmbetul lui era rînjet.

— Asta sună ca un manifest comunist... Părerea lui Marcian este că n-ai citit destul de atent avizul de la intrare. Concepțiile se lasă în gang.

— Ca nu cumva să stînjenească dezvoltarea fascismului.

Marcian rămase cu gura căscată ; la rîndul său și Toma se miră de răspunsul pe care îl dăduse. Îi era chiar ciudă că folosea cuvintele lui Comșa. Marcian era caraghios, cu gura căscată. Toma zîmbi și Marcian se înfurie : se duse la ușă, o deschise larg :

— Am terminat discuția... Cred că trebuie să pleci, să nu întîzii de la cursuri.

Capitolul VIII

Cu asistentul de la anatomie, Toma se întîlni chiar în fața institutului.

— Ei, camarade Voican, ce-ai hotărît ? Vrei să completezi adeziunea ?

— Nu.

Asistentul se încruntă teatral și spuse, fără să se uite la Toma :

— Știi, cine nu este cu noi este împotriva noastră.

— Nu știam. Dar totuși, domnule asistent, mie îmi place să fiu singur.

— Dar e imposibil să fii singur. În curînd toată Europa va fi într-o sfîntă încăierare și nu se poate sta deoparte... Nu simți suflul vremii... Mai gîndește-te la ceea ce ți-am spus.

— Asta sună ca un ultimatum.

— Ia-o cum vrei... Îmi pare rău că trebuie să intru la ore... Dar sînt convins că pînă la urmă vei ști să alegi...

„Poate chiar mai bine că ne-am despărțit la timp, gîndi Toma. Cine știe ce i-aș fi spus. Tot dintr-o tîmpenie a trebuit să părăsesc căminul și tot dintr-o tîmpenie a trebuit să părăsesc și atelierul lui Marcian ! Mai ales că Marcian nu era periculos, era un om pasiv. Ciudat cum în lumea asta a artelor toți se ocupă de politică : Bercescu, Comșa, asis-

tentul, Vrancea... Nu, Vrancea nu face politică : e un huligan... Oare ce e în creierul ăstuia ? Acolo, la Orşova, nici nu-l observasem îndeajuns, era destul de şters, sau poate mi s-a părut mie... E un executant idiot... Lui nu i-ar fi venit în minte să ardă cărţile lui Sadoveanu... I s-a poruncit şi..."

Într-o zi ar trebui să-l descoasă, să vadă ce crede despre pictură, despre viaţă... În clasă se aşeză lîngă el. Vrancea îi zîmbi.

— E bine că te-ai mutat din banca lui Comşa. Băieţii au pus ochii pe tine.

— Care băieţi ?

— Nu fi idiot... Băieţii ! Comşa e comunist... Ştii că eu am fost împotrivă să te ducă la adunarea din Obor. Ăia cîntă şi flecăresc numai. Dacă vrei, te duc undeva şi o să rămîi cu gura căscată... Şi ieri am avut o misiune...

— Misiune ?

— Şi ce misiune !... Cu risc !... E drept, era totul aranjat cu cei de la poliţie... Dar tot era cu risc... Puteau să te mardească trecătorii... N-ai citit ziarele ?

— Nu citesc ziarele...

— Păcat... Am ars cărţile unui scriitor...

Toma făcu o mutră nevinovată.

— Care scriitor ?

— Sadoveanu. Ăla grasu' !...

— Dar ce aveţi cu Sadoveanu ?...

— E contra noastră... I-am ars toate cărţile... A fost un spectacol clasa întîia.

— Şi ce primeşti tu pentru asta ?

— Cum, ce ? Mi s-a comunicat în numele lui Sima...

— Şi asta ce înseamnă ?

— Mă, tu ai rămas provincial... Înseamnă că mă are în evidenţă... Vii după masă cu mine ?

— Unde ?

— E iarăşi o acţiune... Vorbeşte unu' la Drept. A fost în Germania şi vrea să vorbească împotriva hitleriştilor...

— Cum vine asta ?

— Mă, tu nu te pricepi la politică... E lăsat pentru că e o personalitate și e șmecher... Nu vorbește deschis... Ține o prelegere despre legislație și, dracu' știe ce, o moșmondește și arde cîte una împotriva nemților. Dacă vii, ne întîlnim după masă la patru la „Tic-Tac".

În prima pauză, Comșa îl căută pe Toma :

— Ai semnat pactul cu ei ?

— Crezi că Toma Voican e de vînzare ?

— Nu știu. De aia am întrebat. Mi-ar pare rău să te văd într-o zi la Cercul militar arzînd cărți.

— Înseamnă că ieri seară ai fost acolo ?

— Da, dar din păcate am ajuns tîrziu.

— Și eu am fost acolo.

— Și te-ai uitat cum ard ?

— Am privit și m-a îngrozit. Am făcut azi-noapte un desen intitulat „Foc de tabără legionară".

— Ești formidabil !

— Și tu ești un exaltat...

— Acum nu mă poți jigni.

2

Era o după amiază senină, fără nori, cu un vînt cald. Toma coborî pe Luterană, în spatele palatului și ieși în bulevard, prin Brezoianu. În fața cinematografelor era lume multă, la Trianon rula „Alcazar", la Femina „Bel Ami", cu Willy Forst și cu Olga Tchehova. Femeile, elegante și frumoase, miroseau a Chat Noir, invalizii culegeau mucuri, iar pancartele de pe tramvaie îndemnau lumea să se îmbrace la Cehoslovaca.

Vrancea îl aștepta la „Tic-Tac". Cînd Toma se așează la masă lîngă el, acesta îi puse mîna pe braț :

— Bine că ai venit. Bănuiam că ești romîn.

În penumbra localului avea ochi de viezure, puțin inflamați. Toma se întrebă de ce venise la întîlnire, dar Vrancea nu-i dădu răgaz să găsească justificări.

— La cinci trebuie să fim la Facultatea de drept. Mai avem o oră. Ai ceva bani ?

— N-am.

— Nu-i nimic. Plăti berea, îl luă pe Toma de braț și ieșiră în stradă. Ai fost la „Alcazar" ?

— Nu.

— Păcat. E un film grozav. Să-l vezi neapărat. Mergem acasă, să facem rost de ceva lovele. Rîse fără pricină și Toma se miră că nu-l plesnește peste gură. Își desfăcu brațul și-și vîrî mîinile în buzunare.

— O să fie mare hai la Drept. S-au pregătit băieții baban. Tu n-ai fost niciodată la mine ?

— Nu.

— Uite aici stau, la patru. Arătă spre blocul înalt al societății de asigurări „Adriatica". Urcăm pe jos, liftu-i stricat. La opt locuiesc niște maramoi și portarul a scos siguranțele. Să ostenească și dumnealor. Nici cîrc nu zic. Portarul a fost camionagiu, are niște palme cît lopețile.

Cînd ajunseră la etajul patru, Vrancea gîfîia și era congestionat ca un curcan. Intrară într-un salon exagerat de mare, rotund ca și forma blocului. Lîngă o fereastră, așezată într-un fotoliu de piele stătea o doamnă în vîrstă și-n fața ei, o manichiuristă cu păr roșcat, grasă. Cum stătea, comodă, părea că se revarsă peste taburet.

— Azi n-ai cursuri, Niculae ? întrebă bătrîna.

— N-am. Se duse lîngă bătrîna și o pipăi pe manichiuristă. Manichiurista îi zîmbi, apoi îl mustră cu privirile, arătînd spre Toma ca și cum ar fi vrut să spună : față de un străin ?

Vrancea o mai pipăi o dată, apoi îi făcu semn lui Toma să-l urmeze. Intrară în camera de lucru, cu mobile vechi, masive și cu draperii grele de catifea la ferestre.

— E camera bătrînului, dădu lămuriri Vrancea. Acum e la tribunal. Are ceva procese. Stai aici pînă dau o lovitură la bătrînă. Intră într-o altă cameră și Toma îl urmări prin ușa întredeschisă.

Vrancea se ridică în vîrful picioarelor, cotrobăi pe un dulap, găsi o cheie și deschise hoțește ușa. Luă o pereche de pantofi de damă și-i înveli într-o rochie demodată de tafta. Închise dulapul cu atenție, puse cheia la loc și reveni la Toma.

— Ai pipăit-o pe aia. Dacă te vedea bătrîna? întrebă Toma, ca să nu fie nevoit să discute despre furt.

— E oarbă, cum să mă vadă? Dracu' știe de ce nu moare odată! Are aproape optzeci de ani, e oarbă, dar își face săptămînal unghiile. Și averea e încă pe numele ei. I-am luat niște lucruri să le vînd. Diseară, cînd o să caute în dulap, o să aibă o criză. Poate crapă! Rîse. Tare ciudată e baba: în fiecare seară cotrobăiește prin dulap, să vadă dacă nu i s-au vîndut lucruri. Ca și cum ar mai avea nevoie de ceva. Abia se mișcă, putoarea. E acționară și la un bloc.

Traversară piața sfîntul Gheorghe și intrară în strada Lazăr. La prima dugheană, Vrancea începu să strige:

— Domnu' Naum! Alo, domnu' Naum!

Din întunericul dughenii apăru un evreu bătrîn, cu perciuni, cu barbă lungă, murdară.

— Aaa, conașu' Vrancea... Sper că n-ați adus vechituri de ale coniței...

— Ba da. Ultima oară, domnule Naum... Am neapărată nevoie de ceva bani...

Bătrînul desfăcu pachețelul, își strîmbă buzele:

— Cine mai cumpără din astea?...

— Să nu ne mai tocmim. Toma începu să se amuze. Era pentru prima oară la Taica Lazăr. Spune suma. Repede că mă grăbesc. Arătă cu capul spre Toma și-i șopti. Toma nu pricepu decît ceva foarte vag că ar fi comisar.

Evreul arătă patru degete.

— Scoate, scoate odată, porunci Vrancea. Bătrînul scoase dintr-un buzunar ascuns al caftanului patru piese de cîte un pol.

— Și vă rog să nu mai aduceți din lucrurile coniței... Nu le cumpără nimeni... Uitați-vă, arătă spre o sîrmă unde erau înșirate o sumedenie de rochii de damă, demodate... De șase luni le țin pe astea... Nici gratis nu le pot da...

Vrancea luă banii și făcu semn lui Toma. Pe drum îi mărturisi că l-a făcut comisar, ca să-l sperie pe negustor.

— Altfel ar fi trebuit să mă tocmesc cu el cine știe pînă cînd.

— Și pentru asta m-ai chemat de la cursuri, să fac pe comisarul ?

— Nu. Acum mergem la spectacol.

În piață făcu semn unei birje.

— Vrei să iei birjă ? întrebă Toma mirat.

I se păru absurd să umbli atît de mult după bani și apoi, ușuratic, să-i cheltuiești pe birjă.

— Nu înțelegi tu asta. Un student romîn merge cu birja. Se trînti pe scaunul tapisat. Cît ceri, moșule ?

— Un pol.

Toma se așeză lîngă el. Birjarul își îndemnă caii cu biciul, vorbindu-le tot timpul.

— Mă tu, Voican, pe tine te-a luat la culcat doamna Crăciun ?

— Nu.

— Mă mir, că de obicei nu-i scăpa nici un elev. Era cam grasă, ce-i drept, dar făcea să te joci cu ea. Uite-am și ajuns.

La Facultatea de drept, portarul le tăie calea. Vrancea ridică vocea :

— Sîntem de la Belle-Arte...

— Aaa, camaradul Vrancea... De ce nu spuneți așa ?... Numai doi ați venit ?

— Așa m-am înțeles cu camaradul Stelian... În care sală ?

— La 2 b. La etaj.

În sala 2 b era aglomerație. Studenți de diferite vîrste stăteau cu mîinile pe mese, cu picioarele întinse ca la cîrciumă. Noii veniți își căutară loc în fundul sălii și Vrancea fu salutat de o mulțime de inși.

— Am sosit la timp, spuse Vrancea, după ce-și consultă ceasul. Mai sînt cinci minute.

În rîndul întîi printre auditori, Toma îl descoperi și pe Comșa. Adică au venit amîndouă taberele. N-ar fi vrut ca Comșa să-l vadă alături de Vrancea : așteptă un prilej cînd acesta se prinse într-o discuție cu un vecin și se duse chiar în ultimul pupitru. Vrancea îl căută cu privirile, apoi aprobă.

— Stai acolo. De acolo se vede bine.

Fix la cinci intră în sală un bărbat în vîrstă, cu haine negre și cu o servietă mare, galbenă. Cîțiva studenți bătură din palme, alții, în semn de respect, se ridicară în picioare.

— Cine e ? întrebă Toma pe un coleg de alături.

— Stoianovici de la dreptul roman... e prorector sau așa ceva.

Profesorul de drept roman scoase o mulțime de hîrtii din servietă, le răsfoi, își puse niște ochelari cu ramă subțire metalică, apoi se întoarse spre auditori :

— Domnilor studenți, în cadrul Asociației studenților din Romînia vom ține azi conferința intitulată : „Constituție, legi, democrație". Vorbea încet, tărăgănat, cu o voce obosită, voalată și Toma se pregăti să asculte ceva plicticos, lung și neinteresant.

În clipa cînd conferențiarul aminti că în Germania fascistă au fost suprimate o mulțime de paragrafe din legislația muncii, un student slab, îmbrăcat în haină albastră cu dungi, cu niște urechi clăpăuge, se ridică în picioare și se adresă profesorului :

— Nu vi se pare că pute ceva ?

Profesorul nedumerit, apoi revoltat că fusese oprit chiar în timpul discursului, se apropie amenințător de student. În clipa aceea un alt student,

din partea cealaltă a sălii, se ridică și spuse cu un ton gros de bariton :

— Da, da. Parcă pute ceva.

Profesorul nu pricepu nimic. Își holbă ochii, apoi instinctiv începu să miroasă în dreapta și în stînga.

— Pute a propagandă comunistă, strigă un alt student.

— Deschideți ferestrele.

— Să se deschidă ferestrele, strigă și Vrancea, și Toma fu bucuros că plecase de lîngă el.

Studentul cu haine albastre se apropie de profesor, îl îmbrînci :

— Vorbiți despre realizările din Germania. Despre noua ordine.

Comșa sări din bancă, se repezi la studentul îmbrăcat în haine albastre, îl prinse de reverul hainei și-l zvîrli între bănci. Cîțiva studenți aplaudară, încurajîndu-l.

Pe urmă, lucrurile se precipitară. Vacarmul crescu, cineva deschise ferestrele. Profesorul fu împins într-un colț, iar Comșa ridicat pe sus, îmbrîncit, în ciuda celor ce căutau să-l apere. Toma văzu pe pervazul ferestrei mîinile care îl loveau ; apoi cu un „hăă-rup" colectiv fu împins în gol. Se auzi un strigăt sfîșietor ; în clasă, unii rîdeau, în vreme ce studenții care îl aplaudaseră se priveau încremeniți.

— Afară cu ei ! strigă Vrancea din toate puterile.

Profesorul înspăimîntat ieși din clasă și pe coridor i se auziră multă vreme pașii. Fugea dintr-un capăt în celălalt al coridorului, negăsind scările care duceau spre parter.

— Garda, căpitanul !

Un cor improvizat răcni un marș al morții. Partizanii lui Comșa începură să huiduiască. Lui Toma, totul i se păru neverosimil, absurd. Ieși singur pe coridor, coborî scările. În fața facultății, lîngă gardul de sîrmă, o mulțime de gură-cască încerca să rupă cordonul gardienilor. În stradă, mașina salvării, care clacsona continuu, fu răsturnată de o echipă apărută de nu se știe unde.

Un comisar gras, asudat sufla tot timpul într-un țignal, dar era înconjurat de subalterni care, ca un zid, îl împiedicau să acționeze. Era țintuit locului și, cînd își dădu seama de acest lucru, își vîrî țignalul în buzunar, dădu ordin gardienilor să împrăștie lumea. Era speriat. Din cauza uniformei negre, fața lui păru și mai albă decît era.

Toma se dezmetici numai după ce ajunse la marginea comunei Militari. Se uita tot timpul în spate, să vadă dacă nu e urmărit : i se părea că pașii îi sună puternic, ca niște bătăi de tobă și oamenii de după ferestrele caselor îl pîndesc. Ar fi vrut să strige din toate puterile : „Nu sînt vinovat", și, dacă pentru o clipă închidea ochii, avea senzația că e aruncat în gol și stomacul i se urca în gît, sufocîndu-l.

Se așeză pe o bancă din fața unei case țărănești, privi niște pui de bibilică, care se legănau proști, pe piciorușele lor subțiri, galbene.

Mai tîrziu, cînd se întoarse în oraș, în fața Facultății de drept nu se vedea nimic deosebit.

Era liniște. Cîțiva îndrăgostiți se plimbau îmbrățișați pe sub arțarii din parc, vorbind în șoaptă, tresărind la cîte o înjurătură venită de la stația de birje. Muscalii grași, spîni și rumeni, spuneau bancuri, rîdeau cu glas pițigăiat.

Toma își petrecu noaptea în Gara de Nord, în sala de așteptare. Era lume multă, într-un colț recruții cîntau un marș soldățesc ; era imposibil de dormit. Obosit, dimineața porni spre institut, mai mult din obișnuință sau poate din curiozitate și cînd, urcînd scările de marmură, fu anunțat că la etaj funcționează un birou de anchetă, își grăbi pasul. Era doar martor, moartea lui Comșa nu putea rămîne nepedepsită.

În biroul de anchetă nu era decît un singur om : asistentul de la anatomie. Stătea rezemat într-un fotoliu de piele și rodea capătul unui creion chimic. Avea buzele murdare și părea bubos. Îl întrebă pe Toma ca și cînd atunci l-ar fi văzut pentru prima dată :

— Numele ?

— Toma Voican.

Asistentul îi trecu numele într-un caiet de dictando. După ce isprăvi şi puse un punct în urma numelui, ridică ochii spre Toma.

— Dumneata eşti protejatul domnului Mănescu...

Toma nu ştia ce să creadă. Ieri, în faţa institutului, îl rugase să se înscrie în frăţiile de cruce şi acum vorbeşte cu un ton complet străin, de adevărat anchetator. Nu-i răspunse. De altfel nu ştia precis dacă fraza era interogativă sau afirmativă.

Asistentul continuă :

— Am auzit că ai avut un incident la cămin : ai luat apărarea unui comunist sau aşa ceva...

— Credeam că ancheta se va face în legătură cu cazul Comşa...

— Toate la rîndul lor. Dumneata ai fost prieten cu comunistul Comşa care s-a sinucis la Facultatea de drept ?

— Nu s-a sinucis !

— Te rog să răspunzi la întrebare, ţipă asistentul. Ai fost prieten cu el ?

— Da.

— Vreau să-ţi spun ceva care să-ţi intre în cap : Comşa s-a sinucis. Asta e foarte important, să ştii. S-a sinucis. Dar morţii cu morţii şi viii cu viii. Noi să trecem cu vederea că ai fost prieten cu el. Ne-am informat despre dumneata : eşti romîn, eşti cinstit şi, dacă socoteşti că ai făcut o greşeală că ai luat apărarea studentului acela de la cămin, îţi vom înlesni să reintri la cămin... Bineînţeles în locul lui... Va trebui să-l dai afară... Asta va fi şi o verificare a atitudinii dumitale... Şi-ţi mărturisesc că toate astea se fac pentru că eşti socotit foarte talentat...

Văzînd că Toma întîrzie cu răspunsul, îl îmbie :

— Ei, care e răspunsul ?

— Ăsta.

Toma îi trînti un pumn drept în ochi. Asistentul se rostogoli peste fotoliul de piele şi Toma îi auzi vocea pînă pe coridor.

— Vei fi exmatriculat... Vei fi exmatriculat...

3

Hoinări fără țintă prin oraș, apoi seara se duse la locuința lui Mănescu. Îi deschise ușa femeia de serviciu, dar nu-l lăsă să intre.

— Să văd dacă maestrul vă poate primi.

Toma așteptă mai bine de zece minute pînă ce apăru criticul. Era îmbrăcat în același halat ca și atunci cînd îl vizitase prima dată.

— Azi nu am zi de primire, tinere... Totuși, dacă e ceva foarte important, spune-mi.

Stătea în crăpătura ușii și nu făcea nici un gest că ar avea de gînd să-l invite în casă.

— Dacă n-aveți zi de primire, atunci renunț... Am să vin altădată... Dădu să plece, dar criticul îl strigă :

— Vino, domnule, dacă tot ți-am deschis, intră ! Îi deschise ușa și-l conduse în salon.

Toma se opri în mijlocul încăperii, se rezemă de spătarul unui fotoliu de piele și așteptă pînă ce criticul se așeză lîngă masa lui de lucru, un fel de birou sculptat, cu picioare aurite și cu foarte multe sertărașe amenajate special pentru fișe.

— Am fost dat afară de la Belle-Arte.

Crezu că Mănescu o să fie uluit de vestea aceasta. Criticul însă îl privi și mai departe cu un aer plictisit, de om deranjat. Toma continuă :

— Am fost dat afară pentru că n-am vrut să mă înscriu la legionari.

— Ai făcut foarte prost, tinere... Ce importanță are pentru un pictor dacă are în buzunar o dovadă că face parte din organizația lor. Ca artist trebuie să te pui bine cu „garda", că altfel e de rău. Și-apoi... cu ce te deranjează faptul că faci parte sau nu din legiune ?

— Bine, dar ăștia sînt imbecili !

— Ei, și ? Pentru un artist, întregul univers poate fi o adunătură de imbecili. El există prin el și pentru el... Și apoi cîntecele lor nici nu sînt chiar

atît de urîte. Am vorbit şi cu un muzicant... Cu o somitate... Mi-a spus că imnul lor este perfect din punct de vedere tehnic...

— Asta e tot ceea ce-mi puteţi spune ?

— Da, tinere... Vrei să-ţi vorbesc deschis ?... Uite ce e : pentru un tînăr talentat nu e ruşine să se vîndă... E o crimă să-şi pună singur bețe-n roate. Dacă principiile devin un obstacol în calea desăvîrşirii, atunci e foarte prost... Înţelegi ?

— Dacă am înţeles bine, prostituţia nu e ruşinoasă ?

— Dacă este un scop, e ruşinoasă. Dar dacă e numai un mijloc, e chiar lăudabilă...

— Îmi puteţi spune şi unde este limita dintre mijloc şi scop ?

Mănescu îl privi lung. Un timp Toma avu chiar impresia că se gîndeşte la răspuns, pe urmă îşi dădu seama că se înşelase. Mănescu se duse la perete şi îndreptă un tablou. Toma insistă :

— Şi cine va stabili că prostituţia a fost făcută ca mijloc şi nu ca scop ?

— Talentul, tinere, numai talentul... Simţi dumneata talentul acela imens care îţi permite să faci un compromis ?

— Cred că nu... Sau nu ştiu. Iertaţi-mă că v-am deranjat.

Criticul îl conduse pînă la uşă.

În zadar încercă să se gîndească la discuţia avută cu Mănescu, nu reuşea să se concentreze. Mergea pe stradă, legănat, de parcă ar fi ieşit de la cîrciumă. După chibzuiri mature hotărî să cineze la Modern. Ştia că-l va întîlni pe Bercescu, dar se sili să-şi spună că nu pentru asta se duce acolo. Cînd intră în restaurant, nici nu se uită acolo unde îi ştia masa rezervată. Abia tîrziu, după ce consumă friptura, se întrebă : „Oare Bercescu nu m-a văzut ?" În sinea lui aştepta să fie descoperit, ca să nu pară că a venit anume pentru el. Pe urmă se înfurie pentru copilăria asta. Se uită la masa lui Bercescu. Era liberă. În general, restaurantul era puţin aglomerat. Comandă o sticlă de vin, ca să

nu fie nevoit să plece. În cele din urmă recunoscu că într-adevăr îl aştepta pe Bercescu. În fond nu era nimic ruşinos în asta. Poate că Bercescu o să-i dea un sfat demn de urmat. Doar tot el l-a îndemnat să publice şi desenul acela în „Gîndul liber".

Trecuse de miezul nopţii şi Bercescu nu apăruse. Supărat, Toma chemă chelnerul şi se interesă de profesor.

— În ultima vreme vine numai după miezul nopţii.

Toma plăti consumaţia şi porni spre atelierul lui Marcian. Înainte de a intra în atelier, aprinse un chibrit, să nu se lovească de ceva. Pe uşă descoperi un bileţel :

„Cele două cartoane de alături sînt ale dumitale. Mi-ar face o deosebită plăcere să nu ne mai întîlnim în atelier. Marcian."

Alături, rezemate de uşă, Toma descoperi şi cele două cartoane făcute sul : unul, portretul Anei, şi celălalt, „Foc de tabără legionară". Le luă subsoară şi porni în oraş spre redacţia „Gîndului liber". Îl găsi pe Bercescu în faţa unei mese arhipline cu hîrtii.

— Oooo, uite cine mă vizitează... Ai timp ?...

— Da, domnule profesor.

— Atunci, aşază-te aici şi corectează spalturile astea. Eu mai trebuie să scriu un cursiv...

Toma se aşeză la masa de lucru şi corectă un articol despre expoziţia unui pictor aiurit, F. F. Floroiu... Expusese cîteva mîzgălituri în genul lui Salvador Dali.

— Azi nu te-am văzut la cursuri. S-a întîmplat ceva ?

— Da. Am fost exmatriculat pentru că n-am vrut să mă înscriu la legionari.

Bercescu rămase cu privirile în gol. Răspunse cu multă întîrziere :

— Foarte bine... Asta înseamnă că n-am pierdut vremea în zadar. M-am temut puţin pentru soarta ta. Nu eram convins că n-o să fii pervertit.

— Înseamnă că nu vă mai temeți de soarta mea... Știți că mîine n-am ce să mănînc ?

— E mai bine, decît să mănînci în cămașă verde. Termin cursivul și vedem ce-i de făcut... Ce-i în cartoanele acelea ?

— Nimicuri... Ieri noapte am avut insomnie și am făcut niște schițe...

Interesat, Bercescu luă cartoanele și le desfășură, apoi sîsîi printre dinți :

— Asta e interesantă... Cum se intitulează ?

— Foc de tabără legionară...

— Foarte, foarte bun... Așteaptă-mă o clipă.

Luă cartoanele și ieși din încăpere. Rămas singur, Toma se duse la fereastră și privi în stradă. Un șofer se certa cu doi ofițeri : probabil nu voiau să plătească. Bercescu se întoarse după cîteva minute însoțit de un individ gras, cu părul tuns scurt.

— Ai fi de acord să-ți publicăm desenul cu cizmele ? întrebă Bercescu.

— Credeți că merită ?

— Da, răspunse grasul... Merită. Avea voce groasă, răgușită. Dar aș vrea să te avertizez : Știi ce înseamnă publicarea acestui desen ?

Toma se uită spre Bercescu și-i căută privirile ; în ochii lui Bercescu becul din tavan avea două reflexe ca două scîntei.

— Da, știu. Înseamnă un fel de angajare, luare de poziție. Bercescu zîmbi abia perceptibil. Toma continuă : Aș vrea foarte mult să-mi publicați desenul.

Toma era convins că cei doi își vor manifesta bucuria. Dar nici grasul și nici Bercescu nu schițară nici cel mai mic semn în această privință. Abia tîrziu, cînd tăcerea deveni insuportabilă, Bercescu îl întrebă :

— Tu l-ai cunoscut pe Comșa ?

— Da. Tocmai de aceea !...

Capitolul IX

Toma lucra de două săptămîni la tipografia ziarului „Gîndul liber" ca expeditor : lega în stocuri ediţiile de provincie, le ambala, transporta baloturile la poştă şi verifica confirmările difuzorilor. Îşi începea activitatea la ora trei noaptea şi isprăvea în jurul prînzului. De la prînz pînă la ora trei noaptea era liber. Într-una din aceste după mese libere, Toma descoperi un cerşetor care în locul mîinii drepte purta o proteză primitivă, făcută din lemn de brad. Proteza, rezemată de bastonul alb, era întinsă spre trecători. La început, Toma nu văzuse decît proteza şi această mînă de lemn, murdară, care-l impresionase puternic. Cerşetorul purta o manta militară, din primul război mondial, şi pe piept, lustruite, atîrnau patru medalii.

Toma intră în prima librărie, cumpără un carton şi, spre mirarea celor din magazin, rupse cartonul în patru. În stradă îşi căută un unghi potrivit şi încercă să-l schiţeze pe cerşetor. Din cauza trecătorilor, care se perindau în dreptul lui, munca era anevoioasă şi atunci hotărî să-l angajeze ca model. Se duse la el şi-l întrebă :

— Cum merge treaba, moşule ?

Cerşetorul tresări. Cu mîna sănătoasă căută prin buzunare.

— Am autorizația vizată și am plătit și impozitul.

— Nu sînt de la poliție.

Toma se trase alături de el.

— Aș vrea într-o seară să vii cu mine, să luăm masa împreună.

— Să mă inviți adică ? Și ce trebuie să fac pentru asta ? Doar nu mă inviți degeaba !

— Sînt pictor. Aș vrea să te desenez... Cînd ai avea timp...

— Dacă e mîncare multă, atunci și în seara asta.

Toma îl rugă pe Bercescu să-l înlocuiască cu cineva în noaptea aceea la expediție și seara se duse după cerșetor.

— Nu credeam că ai să te ții de cuvînt, îi spuse cerșetorul. Îi cunosc bine pe oameni. În clipa cînd mă văd, sînt pătrunși de un adînc sentiment de caritate, mulți ar fi în stare să-și dea și haina de pe ei. Dar sentimentul acesta cu cît e mai puternic cu atît durează mai puțin. În clipa cînd au trecut de mine, își aduc aminte de propriile griji, poate mai spun un „Vai, bietul de el ! Ce îngrozitor e să fii orb", și-și văd de drum. Dar poate că e bine așa. Eu zic așa, că tristețea e mai penibilă decît întunericul de totdeauna.

Toma n-avea ce să-i răspundă. Îl luă de braț și porni spre strada Timiș. Pe Ana n-o mai văzuse de mai bine de două săptămîni. Acum, că se ducea spre locuința ei, se simți vinovat că n-o mai vizitase. Pe drum, cerșetorul îi vorbi tot timpul.

— Înainte de a fi fost mobilizat, asta a fost în '16, am fost ceasornicar. E ciudat cum tot din ceea ce am văzut cînd eram sănătos mi-a rămas în minte : mecanismul, roțile dințate ale ceasurilor. Poate pentru că m-am uitat la ele totdeauna cu lupa. Nu-mi mai pot imagina culorile, decît uneori în vis, și nici chiar fețele oamenilor. În schimb, văd tot timpul înaintea mea roți dințate de diferite mărimi, învîrtindu-se, angrenîndu-se și, cînd aud un zgomot puternic, văd și pîlniile exploziilor de la Mărășești.

„Oare cum o să mă primească Ana?" Voia să ajungă cît mai degrabă, să-i vadă fața, ochii jucăuși, gîtul, umerii. Îi era ciudă că nu trecuse pe la ea, era doar singura persoană la care ținea într-adevăr.

— Oamenii nu sînt răi în felul lor... Dar preocupările lor particulare, interesele lor se ciocnesc cu interesele altora și de aici invidia, neînțelegerea. Dacă n-ar exista grija măruntă de fiecare zi, goana după pîine, s-ar mări considerabil respectul față de semeni și viața ar deveni mult mai frumoasă. Vă plictisesc?

— Nu, tresări Toma.

— Vedeți, cînd un om ca mine nu e preocupat și nu e obosit de toate recepțiile imaginilor dintotdeauna și de pretutindeni, descoperă că are foarte mult timp să-și folosească creierul. Nu, nu mă consider un om deștept... Dar cred că m-am gîndit mai mult, adică am avut mai mult timp pentru gîndit și cred că cel mai important lucru pentru omenire ar fi să fie eliberată de grija zilei de mîine. Din cauza acestei griji, omul pierde timp, își cheltuiește forța creatoare numai în scopul existenței. Dar omul nu este creat să-și asigure doar existența... Omul e creat să creeze...

„Acum Ana face curățenie. E joi, azi a frecat și podelele, în atelier miroase în afară de ulei de in și a leșie. Poate nici a leșie, ci a curățenie. E ciudat, dar și curățenia are miros..."

De undeva se auzea o melodie transmisă prin radio. Vocea groasă de bariton cînta cu tremolo:

„S-a stins pe drum un felinar..."

Gangul din fața atelierului era gol, de parcă s-ar fi mutat tot atelierul. Spre mirarea lui, ușa nu era încuiată.

— Ana, Ana!

Din spatele perdelei de pluș auzi vocea ei:

— Viu îndată.

Toma aprinse lumina și rămase surprins. Atelierul era complet gol, de pe pereți lipseau toate tablourile lui Marcian, atelierul aducea a hambar.

— Ce s-a întîmplat, Ana ?

Ana apăru de după perdea, îmbrăcată ca de duminică. Purta o fustă neagră plisată, largă și o bluză albă de bumbac.

— Cum, nu știi ?... Domnul Marcian și domnișoara Tia au deschis o expoziție. Nici nu mai dau pe aici...

— Tu ai vrut să pleci, Ana ? Dacă ai treabă, du-te... Eu aș vrea să lucrez în noaptea asta... Vreau să-l desenez pe dumnealui... Arătă spre cerșetor.

— Bună seara, doamnă...

— Nu vreau să plec. Te-ai schimbat de cînd nu te-am văzut... Deși n-au trecut decît șaisprezece zile.

— Tu ai numărat zilele, Ana...

Ana roși. Își căută de lucru, ca să nu fie nevoită să răspundă. Aduse un scaun pentru cerșetor, îl pofti să se așeze și-l întrebă pe Toma dacă are nevoie de șevalet, dar îl aduse fără să aștepte răspunsul lui. Pe urmă aduse și un carton.

— Dacă vrei să te culci, Ana...

— Nu vrei să stau aici ?

— Ba da... Dar n-am vrut ca din cauza mea să...

— Toată ziua nu fac nimic.

— Dumneavoastră vă iubiți, spuse cerșetorul.

— Nu, răspunseră amîndoi în același timp, apoi se uitară unul la celălalt.

Toma îi puse mîna pe umeri. Ana își lăsă ochii în jos, tăcută. Toma se apropie de ea, îi luă capul în palme și o privi în ochi :

— Tu, pistruiato... Ar trebui să-ți tai părul.

— Și tu ar trebui să-ți schimbi cămașa. Asta e cam murdară...

— N-am alta.

— Scoate-o, ți-o spăl...

— Ei, acum să pierzi timpul cu asta...

— Tot n-am ce face... Și-mi place să te îngrijesc...

Toma își scoase cămașa, îmbrăcă halatul lui Marcian, îl aranjă pe cerșetor și începu să lucreze. Din cînd în cînd trăgea cu ochiul spre Ana ; ea

puse ligheanul cu apă pe reșou, apoi se apropie de șevalet și privi cartonul alb, pe care se încovrigau liniile trase de Toma.

— Am auzit că nu mai ești la institut...

— Nu mai sînt... Și nici expoziție n-am să am niciodată, ca domnul Marcian.

— De ce ? Dacă vrei, trebuie să vrei foarte tare... Eu, cînd eram mică și voiam ceva, îmi spuneam tot timpul : vreau, vreau, vreau... !

— Da, dar eu nu mai sînt mic. Stați comod ?

— Da, foarte comod, răspunse cerșetorul.

Pe la miezul nopții termină portretul, îl intitulă „Eroul de la Mărășești", apoi îl conduse pe cerșetor și se întoarse în atelier. Ana tocmai îi călca cămașa.

— Îți mulțumesc, Ana. Ești fată bună.

— Bună și proastă.

— De ce spui asta ?

— Pentru că atunci cînd ai vrut să mă desenezi, am strigat la tine. Mi-a fost teamă.

— Și-acum nu mai ți-e teamă ?

— Nu.

— Nici dacă aș vrea să te desenez din nou... fără halat ?

— Nici. Răsufla greoi, îi palpitau sînii strînși sub bluzița de bumbac.

— M-am gîndit de multe ori la tine, Ana... Și într-o zi am să te desenez. Se apropie de ea, o sărută pe obraz, apoi îi căută buzele. Ana se feri.

2

Bercescu cercetă atent cartonul „Eroul de la Mărășești" și spuse :

— Foarte reușit... Știi cîte scrisori de amenințare am primit pentru „Foc de tabără legionară" ? Uită-te. Arătă spre un teanc de scrisori. Înseamnă

că ai tras direct în țintă. Am avut o discuție cu cei din redacție... Cred că ar fi bine să faci o expoziție.

— O expoziție ? Din ce ? Unde ?

— O expoziție de desene. Expoziția unui student exmatriculat. Cred că s-ar putea face vîlvă. În afară de asta și de „cizme", mai ai ceva ?

— N-am.

— Faci. În două săptămîni ai putea aduna cîteva. Muncești și ziua și noaptea.

— Și ce să desenez ?

— Cum ce ? Oameni. Portrete. Tu în fond ești un portretist. Faci cîțiva flămînzi, cîțiva schilozi, ca oamenii să-și aducă aminte de ororile războiului și capete de muncitori... Asta ai să faci !... Vorbesc cu cineva de la Malaxa și te duci acolo. Și o să-ți dau și cîteva adrese... Faci locuința unui strungar pensionar... Unu care a muncit treizeci de ani lîngă mașină și care are casa goală. Îl intitulezi „Pensionarul". Ba nu, Îi scrii dedesubtul desenului : „Amurgul fericit sau paradisul muncitorului romîn". Da, așa ceva. Cuvinte tari. Și știi unde faci expoziția ? Sub o poartă, undeva, în mahala. Da, asta e soluția. Era înfierbîntat. Vorbea de parcă ar fi ținut un discurs. Atît de agitat Toma nu-l văzuse niciodată, cu toate că și la cursuri era foarte aprins. Da, faci o expoziție despre muncitori pentru muncitori. Ei înțeleg desenele. Să se recunoască, să vadă ce-i așteaptă peste cîțiva ani, dacă totul va merge așa cum a început să meargă...

Datorită lui Bercescu, Toma primi un avans de la redacția ziarului și cîteva adrese. Era neliniștit. Își pregătea prima expoziție. Înarmat cu creioane, cu hîrtii, colindă cartierele Steaua, Pantelimon, Grivița și mahalaua Abatorului. Trei săptămîni la rînd lucră tot timpul. Uneori îl vizita Bercescu și-l îmbărbăta. Ziua făcea schițe, iar seara, la Ana, făcea variante, compoziții. Recolta primelor șapte zile fu executată : patru desene. Unul reprezenta un copilaș cotrobăind într-o ladă de gunoi. La acest desen lucrase cel mai mult. După patru sau cinci

variante vru să renunțe, deoarece i se părea exagerat de tendențios. Pe urmă găsi soluția. Mări lada de gunoi în așa fel, încît băiatul care cotrobăia trebuia să stea în vîrful picioarelor ca să ajungă cu brațele întinse pînă în fundul lăzii. Astfel, din cauza staturii, nu avea nici măcar șansa să vadă bine ce caută. Desenul îi plăcu Anei foarte mult. Al doilea reprezenta o femeie în vîrstă împingînd un cărucior încărcat cu lemne. Al treilea era un portret al unui muncitor în vîrstă. Avea o privire ciudată, plină de dispreț și ură. Era fără îndoială cel mai interesant desen făcut de Toma pînă atunci. Al patrulea carton reprezenta o spălătoreasă văzută din spate. Felul în care sta aplecată asupra albiei sugera oboseala și poate chiar mai mult...

— Tu, Toma, desenezi numai lucruri triste.

— Spune-mi, tu ai bucurii ?

— Da. Cînd te văd lucrînd, mă bucur... Și în general mă bucur că ești aici.

Avea ochii senini și buzele întredeschise îi tremurau.

— Te desenez, Ana.

— Dacă vrei. Dar îmi dai cuvîntul de onoare că desenezi numai.

— Da.

— Închide ușa, să nu vină cineva.

Toma închise ușa, apoi pregăti o coală nouă pe șevalet. Își căută de lucru. Fixă pionezele cu încetineală, apoi căută privirile Anei. Ea însă își uită privirile pe coala albă de pe șevalet. Era adîncită, de parcă ar fi citit cine știe ce carte interesantă. În cele din urmă se uită la Toma și începu să zîmbească.

— Am impresia că ești mai emoționat decît mine.

— Da' de unde, mormăi Toma, dar nu se mai uită la ea. Nu-s emoționat de loc. Am lucrat după model și la școală. Își dădu însă seama că-i tremurau genunchii. Cînd se întoarse din nou spre ea, ea tocmai își descheia nasturii de la bluză.

— N-ajunge dacă mă dezbrac numai pînă aici? își arătă șoldul.

— Ba da, ajunge.

Ana nu avea nimic sub bluză. O scoase și o puse pe spătarul unui scaun. Cu mîinile încrucișate în dreptul sînilor se așeză și încremeni ca o statuie. Rămase cîteva clipe așa, apoi se îmbrăcă repede.

— Mi-e rușine. Sînt foarte proastă, nu-i așa?

— Nu, Ana.

Își aprinse o țigară. Gîndi: o să se încheie stupid această seară. Ana se rezemase de perete, cu ochii lăsați în jos, vinovată. Părea foarte mică, neajutorată. Toma ar fi dat mult să afle la ce gîndește ea.

— Mă simt foarte prost... spuse ea. Dar o să-mi treacă... M-am purtat ca un copil, nu-i așa?... Își scoase din nou bluza.

Toma nu-i răspunse. Se uita la ea, la pielea ei albă, la sînii ei mici, în formă de pară, cu sfîrcurile roșii, mari, ieșiți înainte. Ana îi căută privirile, dar nu i le găsi.

— Nu desenezi? îl întrebă.

— Nu, te privesc numai.

— Nu uita, ți-ai dat cuvîntul de onoare.

— Dacă vrei, poți să te îmbraci. Avu senzația că e foarte darnic.

Ana își luă repede bluza și o îmbrăcă. Toma întrebă dacă mai poate să rămînă.

— Desigur. Stătu un timp cu mîinile atîrnate de-a lungul trupului, nemișcată: Știi că tu ești primul bărbat care m-a văzut așa?

— Trebuie să-ți mulțumesc pentru asta?

— Acum ai fost prost.

— Iartă-mă.

— Nu trebuie să-ți ceri iertare. Noapte bună, Toma. Mă duc să mă culc...

Toma o urmări pînă se pierdu în spatele perdelei de pluș, apoi se duse și stinse lumina. Se așeză pe sofa: era moleșit și-i vîjîia capul. În spatele perdelei de pluș, pașii Anei sunau ca niște bătăi în tobă. Atelierul amplifica fiecare zgomot. Fără să

cugete prea mult, se ridică și porni spre încăperea Anei. Trase perdeaua la o parte.

Ana tresări :

— Pleacă de aici... Nu vezi, vreau să mă culc.

— De ce trebuie să mă întorc ? Te-am văzut dezbrăcată !

Ana se întoarse cu spatele, își scoase bluza și îmbrăcă cămașa de noapte. Abia atunci își scoase fusta. Cînd se întoarse spre Toma, acesta era cu spatele spre ea.

După ce se vîrî în pat, îi spuse :

— Poți să te întorci. Și nu m-aș fi așteptat să fii atît de cuviincios. Stai jos.

Toma se așeză dinadins pe scaun și nu pe marginea patului unde arătă Ana. Ana stinse lumina.

Se obișnuiră greu cu întunericul. Întîi prinseră contur lucrurile mari, masa, dulapul, apoi pe rînd toate obiectele din încăpere.

— Stai bine ?

— Da, răspunse Toma. Stau foarte bine.

Îi bănuia fața numai după părul resfirat pe pernă. Era culcată pe spate. Adăugă, voit ironic :

— Noapte bună.

Ana nu descifră ironia, răspunse imediat :

— Nu mi-e somn. Știi, e prima noapte cînd stau așa cu un bărbat în cameră. Îmi dai voie să te întreb ceva ?

— Da.

— Dar e o întrebare, cum să-ți spun... De fapt, o fată n-are voie să pună asemenea întrebări : Tu ai fost la... Ai fost la multe femei ?... Nu e nevoie să-mi răspunzi... Socotește că nici nu te-am întrebat... Mai bine povestește-mi despre tine...

— Ți-am spus aproape totul despre mine. N-am nimic de adăugat...

— Stai prost acolo, nu-i așa ? Așază-te aici...

Toma mai mult simți decît văzu că Ana îi face loc. Se așeză pe pat.

Acum se distingea totul în cameră. Părea totul ca într-un desen în sepia.

— Vin lîngă tine, Ana.

Ea nu-i răspunse nimic. Se întoarse cu fața spre perete.

Toma se vîrî lîngă ea sub pătură. O atinse cu genunchiul și o simți fierbinte.

— Întoarce-te, Ana.

Ana se întoarse și, cuminte, se ghemui spre umărul lui.

— Plîngi ?

— Nu, de ce să plîng ?

Rămaseră multă vreme tăcuți, privind tavanul. Numai în capelă a mai privit Toma tavanul atît de mult. Dintr-o dată i se păru că tavanul e populat de sfinți bizantini cu fețe lunguiețe care îl privesc sfidători.

— Du-te, Toma, mi-e frică de tine.

Toma se ridică încet, se duse în atelier, se întinse pe sofa. „Poate e mai bine așa", gîndi. Nu reuși să adoarmă decît spre dimineață.

3

Pe o stradă lăturalnică, Toma descoperi cel mai frumos subiect. Pe o casă dărăpănată văzu un afiș modern reprezentînd o ruletă. Sub desen, litere mari îndemnau trecătorii : Vizitați cazinoul din Sinaia. Trecătorii, niște copii zdrențăroși, priveau afișul, rîdeau, nu înțelegeau nimic. În timp ce lucra, îl vizita Bercescu. Și el era entuziasmat de subiect.

— E ca un fard peste un obraz murdar.

— Da, încuviință Bercescu. Un timp privi cum lucra Toma, apoi continuă : Știi, prietenii mei spun că expoziția ar putea avea urmări grave.

— Nu mi-e teamă...

— Nu e vorba de teamă sau de curaj. Ci de risc. Prietenii mei s-au gîndit în primul rînd la tine. Știi,

expoziția pe care o pregătești are aspectul unui protest individual.

— Nu dumneavoastră ați spus că artistul trebuie să fie reprezentantul a sute și sute de mii de oameni ? !...

— Nici acum nu spun altceva... Am înțeles individual, în sensul că te expui personal. Protestul organizat, lupta organizată e mult mai eficace.

— Știți foarte bine că aș face orice. Dar ar fi o lașitate să renunț acum la expoziție.

— Nu te înfierbînta. Continuă-ți munca. Noi o să organizăm o echipă de muncitori care să-ți păzească expoziția.

— Credeți că va trebui să fie păzită ?

— Da, dar asta la vremea potrivită. Tu ce faci diseară ?

— Nimic.

— Ar fi ceva de făcut, dar e periculos.

— Nu mă interesează dacă e periculos.

— Ba da, trebuie să te intereseze. Nu e vorba numai de tine, ci de soarta mai multor tovarăși... Gîndește-te bine... Dacă crezi că ar fi mai bine să nu te expui...

— Domnule profesor !...

— Nu țipa... Diseară o să dai un mic examen... Trebuie să faci de pază.

— De pază ?

— Da. Am să-ți explic. Vino diseară în Bucureștii Noi, în strada Dițescu. Ne întîlnim chiar în colțul străzii. Vii la șase.

Fix la ora șase, Toma îl întîlni pe Bercescu în colțul străzii Dițescu. Bercescu îl luă de braț și, cînd se convinse că nu e auzit de nimeni, începu să-i explice :

— Te instalezi aici la ora șapte. Dacă vezi ceva suspect, traversezi strada. Asta e tot. Tovarășii te văd de acolo. Arătă spre coșurile filaturii „Dacia", care se proiectau peste acoperișurile caselor. Fix la șapte va trece cineva citind „Universul". Înseamnă că acțiunea s-a terminat, poți să te retragi și tu. Ar fi bine să-ți dai o întîlnire cu cineva, ca

în caz de complicații să ai o justificare de ce ești aici... Înțelegi ?

— Înțeleg.

— Eu am plecat. La revedere.

Toma fugi la atelierul lui Marcian și o rugă pe Ana să vină la șapte și jumătate în colțul străzii Dițescu.

— De ce acolo ?... Nu e mai bine dacă vii tu aici ?

— Acum n-am timp să-ți spun mai multe... Vino acolo...

Toma ajunse la locul fixat, cu cîteva minute înainte de ora hotărîtă. Strada era aproape goală ; numai peste drum, în fața unei frizerii stăteau de vorbă două calfe.

Toma își aprinse o țigară, apoi citi toate afișele lipite pe ziduri. Descoperi și afișul cazinoului de la Sinaia și-i zîmbi. Ceasul electric din colț indica șapte și cinci minute. La șapte și zece minute trecu un camion încărcat cu butoaie de tinichea, hodorogind pe caldarîm. Un oltean iaurgiu îl întrebă cît e ceasul și Toma îi arătă ceasul electric : șapte și douăsprezece minute. La șapte și un sfert apăru Ana. Era îmbrăcată cu fusta neagră plisată și cu bluza albă de bumbac. Toma îi ieși înainte.

— Ai venit mai devreme... Încă nu e șapte și jumătate.

— N-am avut ce face și m-am speriat că s-a întîmplat ceva... De ce m-ai chemat aici ?

Cele două calfe în halate albe stăteau tot în fața frizeriei. Dinspre fabrică se apropia o căruță de-a brutăriilor Gagel.

— Să ne plimbăm puțin... Tu ieși atît de rar din atelier.

— Atunci de ce nu m-ai chemat într-un parc ? Acuma, toamna, e atît de frumos în parcuri... Am trecut ieri prin Cișmigiu. Îl luă de braț. Hai.

Toma se aplecă să-și lege șireturile nedesfăcute, moșmondi mult, apoi căută o țigară. Acum, căruța cu prelata Gagel trecea drept în fața lor. Toma privi cercetător în jur.

Ana se uită și ea în jur.

— Aștepți pe cineva ?

— Nu, n-aștept pe nimeni. Ceasul electric indica șapte și douăzeci și cinci de minute. Pe cine să aștept ? Am trecut pe aici după un subiect...

Dinspre filatură se apropie un individ citind „Universul". Toma răsuflă ușurat. O luă pe Ana de braț și coti după colț.

— Ai dreptate, n-ar fi trebuit să te chem aici... E mai frumos în Cișmigiu. Știi că peste cîteva zile deschid expoziția... Sper să vii la vernisaj...

— Ești atît de ciudat astăzi... Spune, nu s-a întîmplat nimic ?

— Nimic, dacă-ți spun... De ce să te mint ?

4

În ziua deschiderii expoziției, Toma își periase și-și călcase hainele, își pusese o cravată nouă și se plimba agitat sub poarta unde, pe niște trepte de carton cenușiu, își expusese desenele. Singurul ziar care anunța expoziția era „Gîndul Liber".

Toma își închipuise că după anunțul din „Gîndul Liber" oamenii o să se înghesuie să-i vadă expoziția. Mai ales că în articolul nesemnat se spunea că e prima expoziție a unui pictor talentat, exmatriculat din motive politice. Sub poarta casei de pe Pantelimon au trecut vreo cîteva gospodine care s-au oprit, mai mult să se odihnească, locatarii casei și cîțiva elevi gură-cască.

Spre prînz apăru și o mașină și descinse din ea un bărbat înalt, cu fălci osoase și cu păr tuns scurt. Se opri în fața tablourilor, îl măsură pe Toma din priviri, notă ceva într-un carnețel și Toma fu bucuros că, în sfîrșit, au apărut ziariștii. Individul plecă după cîteva minute.

Seara veni și Ana să vadă expoziția. Sub poartă nu erau decît ei doi.

— Am venit să te invit la atelier. Serbăm vernisajul acolo.

Toma nu-i răspunse. Îi era rușine că nu era nimeni care să privească tablourile expuse.

— A fost lume puțină, nu-i așa ?

— Foarte puțină, Ana...

Tocmai voiau să plece, cînd apărură doi indivizi nerași, cu haine murdare, de doc. Unul era înalt, cu păr țepos, cărunțit. Se apropie de Toma.

— Dumneata ești Toma Voican ?

— Eu sînt.

— Atunci e bine. Ne-a trimis domnul Bercescu să stăm noaptea aici, prin apropiere...

— Nu se poate !... Cum o să stați toată noaptea aici !

— Nu vă faceți probleme, domnule pictor... Pe la unu' o să fim schimbați... Vin alți doi de la Vulcan...

Stînjenit, Toma le mulțumi, apoi o luă pe Ana de brat și porni spre atelierul lui Marcian.

În cămăruța Anei, totul era curat, aranjat și masa pregătită pentru două persoane. Pachețelele cu hîrtie unsuroasă trădau cumpărăturile Anei.

— Nu e o masă bogată, dar e sărbătoare. Ți-aduci aminte cînd ai spus că n-o să ai niciodată o expoziție ? În seara aceea, eu am spus pînă am adormit : „Vreau ca Toma să aibă o expoziție !... Vreau ca Toma să aibă o expoziție !..."

Pîinea, pachețelele cu hîrtie unsuroasă aduceau a sărăcie. Toma se posomorî. Ana se prefăcu a nu băga de seamă.

— Avem și muzică. Arătă spre patefonul domnului Marcian. Din păcate nu are decît un singur disc. Ăla după care a pictat simfonia aceea colorată. Vrei să-l pun ?...

Toma încuviință.

Ana puse discurile și acordurile grave umplură încăperea. Toma avu senzația că se află într-o bi-

serică. Deodată, din atelier se auziră voci, rîsete. Toma se lipi de zid, iar Ana privi în atelier.

— Stai aici, e Marcian, şopti Ana şi ieşi în atelier.

Toma recunoscu şi vocea Tiei. Rîdea tot timpul, de parcă ar fi fost beată.

— Ce-i cu porcăria aceea? întrebă Marcian pe un ton grav.

— Discul dumneavoastră, domnule Marcian...

— Opreşte-l!

Ana reveni în spatele perdelei, opri patefonul, şi-i făcu semn lui Toma să stea liniştit. Se reîntoarse în atelier. Toma auzi şi vocea unui bărbat străin.

— Te duci, Ana, şi aduci o sticlă de şampanie...

— Da, domnule Marcian.

Toma auzi trîntirea uşii: plecase Ana.

— Eu vreau un chef monstru, spuse vocea străină. Era groasă, răguşită. De ce nu mi-aţi spus nimic de pisicuţa asta?

— Vorbeşti de Ana? întrebă Tia.

— Da, răspunse vocea răguşită.

— Părerea lui Marcian e că după aceste afirmaţii, noi nu mai avem ce căuta aici. Hai, mergem, Tia... Sper, domnule comisar, că vei reuşi să te descurci şi singur... Hai, pisicuţă, adu şampanie.

— E drăguţ din partea voastră... Sper că pisicuţa e curăţică.

— Pa, rîse Tia.

Toma auzi din nou trîntindu-se uşa. Privi prin crăpăturile perdelei: în atelier nu mai era decît străinul cu voce răguşită: un tip înalt, negricios, dar asta poate şi din cauza uniformei negre de comisar. Comisarul se duse la fereastră, privi în stradă, apoi se reîntoarse la sofa şi se aşează; se săltă de parcă ar fi vrut să-i încerce telurile. „De ce o fi rămas ăsta aici"?

Trecu mai bine de un sfert de oră pînă sosi Ana. Era roşie la faţă, alergase.

— Domnul Marcian? întrebă gîfîind.

— S-a dus să cheme pe cineva... Sper că nu mă lași să beau singur.

— Eu nu beau...

Comisarul desfăcu între timp sticla, dopul detună puternic ca o armă. Ana tresări.

— Adu pahare, rîse comisarul, dar nu așteptă ca Ana să plece după pahare ; duse sticla la gură și începu să bea.

Din ascunzătoare, Toma văzu cum lichidul spumos i se scurge de pe bărbie pe uniformă, pe podea.

— Bună-i și ți se suie la cap. Bea și tu, și ai să vezi totul în roz. Întinse sticla. Ana refuză. Poate ți-e scîrbă să bei după mine ?

— Nu, dar eu nu beau.

— Bea, dacă-ți spun !... Porni spre Ana. Ea se retrase, se lovi de chiuvetă, apoi vru să se ducă spre ușă, dar comisarul îi tăie calea.

— Doar nu vrei să fugi ? !... Nu te teme, Marcian nu se mai întoarce... Nu vezi, sînt comisar... Văzînd că Ana se ferește și după aceste argumente, puse sticla jos și începu să-și descheie nasturii uniformei. Sau poate ți-e teamă de uniformă ?... Aruncă uniforma pe sofa. Ei, pisicuță, și acum te temi ?

Toma trase perdeaua. Inelele pe care aluneca perdeaua sunară metalic și comisarul se întoarse brusc. Era atît de speriat, încît rămase cu gura căscată. Toma făcu un pas spre el, comisarul se retrase grăbit pînă la perete. Toma luă uniforma de pe sofa și porni spre comisar. Acesta fugi în celălalt colț al atelierului. Lîngă fereastră, lui Toma îi veni o idee ; deschise geamurile și aruncă uniforma în stradă. Comisarul se repezi la ușă și ieși pe coridor. Se auzi cum se împiedică de ceva, cum cade și cum se prăbușește pe scări.

Ana chicoti cu voce străină ; tremura încă. Toma se aplecă pe fereastră, se uită după comisar, apoi se întoarse spre Ana. Ea se apropie de el, cuminte și întrebă cu voce stinsă :

— Și acum ?

— Și acum serbăm vernisajul... Pune discul...

Capitolul X

În primele două zile nu-i vizitară expoziția mai mult de o sută cincizeci-două sute de persoane. În perioada cînd își pregătea desenele, Toma își închipuia că încă la vernisaj o să apară Petre Mănescu, maestrul, și o să-l felicite, apoi toate ziarele vor scrie numai despre el. E drept, „Gîndul liber" îl anunță și a doua zi, specificînd din nou că este vorba de „prima expoziție muncitorească".

A treia zi dimineața, pe cînd cerceta ziarele, Toma descoperi un articol împotriva lui în „Porunca vremii". Nu se vorbea acolo despre desenele lui, ci despre un farsor care în plin centrul Bucureștiului face demonstrații bolșevice. Spre prînz apăru și Bercescu. Îi spuse :

— Ei, acum trebuie să fim cu ochii în patru. După masă or să vină cîțiva vizitatori de la Griviția. Or să rămînă mai multă vreme aici, ca să-ți păzească expoziția.

— Dar ce, e în pericol ?

— N-ai citit „Porunca vremii" ?

— Ba da. Prefer să fiu înjurat. Înseamnă că sînt furioși.

— Asta da. Dar aici e vorba despre altceva.

Acest „altceva" se petrecu mult mai devreme decît se așteptase Bercescu. Încă înainte de a veni vizitatorii de la Griviția, sosiră vreo douăzeci de tineri

cu un autocamion și intrară sub poartă. La un semnal, dat de unul care rămăsese în camion, se năpustiră asupra desenelor și le rupseră în bucăți. Toma nici n-avu timp să se dezmeticească. Vru să intervină, dar cineva îl lovi cu un baston în cap de-și pierdu cunoștința. A doua zi, „Gîndul liber" publică o fotografie a expoziției devastate. În același număr, un articol de fond, care vorbea despre activitatea huliganilor, despre rugurile de cărți și despre vandalismul frățiilor de cruce, pomenea și numele lui. Ziarele au fost confiscate și, după cîteva zile, o decizie a ministerului artelor și informațiilor anunță interzicerea ziarului, invocîndu-se niște articole din legea presei.

Noaptea următoare, Toma îl căută pe Bercescu la „Modern". Acesta îl lăsă să se așeze la masa lui, continuă să mănînce, apoi, cînd se convinse că nu poate fi auzit de nimeni, îi șopti :

— Noi nu mai trebuie să ne întîlnim. Niciodată...

— Înțeleg. Dar vreau să fac și eu ceva...

— Gîndește-te bine. Poate fi periculos.

— M-am gîndit.

— Bine... Te duci marți la douăsprezece în Cișmigiu, la banca șomerilor. Acolo o să stea cineva cu o tablă de șah pe genunchi. Îl întrebi : „Căutați un partener" ? El îți va răspunde : „Da, unul care joacă numai cu negrele". Dacă-ți răspunde așa, te așezi și joci o partidă cu el. O să-ți comunice ce ai de făcut. Acum du-te.

Toma se ridică de la masă și plecă, fără să salute.

2

Marți la douăsprezece fără cîteva minute, Toma ocoli de cîteva ori banca șomerilor, dar nu văzu nici un individ cu tablă de șah pe genunchi. Se așeză lîngă un bătrînel cu fața roșcată, care era adîncit în

citirea micii publicități din ultimele pagini ale „Universului". Individul părea mai degrabă pensionar decît șomer. Sub brațul drept ținea strîns o servietă din piele de porc, veche, cu încuietoarele căzute. Se vedea cît de colo că prezența lui Toma îl deranja. Mai citi un timp, apoi se ridică și se așeză pe o bancă alăturată, la umbră. Era chiar bine că plecase. Toma cercetă atent toate drumurile care duceau spre banca unde stătea, dar nu descoperi nici un individ care să fi avut o tablă de șah la el. Clopotele catedralei sfîntul Iosif bătură de douăsprezece ori. Toma mai privi aleile din față, dar nu-l descoperi pe omul pe care îl aștepta. Nu se apropia decît o bonă cu două fetițe grase, gemene. Tocmai se gîndea cum să ia din nou legătura cu Bercescu, să lămurească lucrurile. Iată însă că bătrînul de pe banca alăturată scoase deodată din servietă o cutie de șah. O puse pe genunchi și continuă să citească ziarul. Toma se apropie de el :

— Căutați un partener ?

Bătrînelul îl cercetă îndelung.

— Da, dar unul care joacă numai cu negrele...

— Îmi place să joc cu negrele, spuse Voican. Și-adăugă, în timp ce își așeză figurile : Mă numesc Toma.

— Nu mă interesează numele partenerilor... Asta nu e rău să învețe un jucător de șah. Ai mai făcut de pază ?

— Da.

— Unde ?

— Nu-mi mai aduc aminte. Dumneata începi. Bătrînul împinse înainte pionul din fața reginei... Așa, Nimzovici...

— Joi la șapte te duci în strada Cantemir... Colț cu Porumbeilor... Răspunzi corect la deschidere. Dacă vezi ceva suspect, fluieri de două ori. Asta e tot. La șapte și douăzeci te retragi... Împinse pionul din fața nebunului de pe negru.

— Continuare Nimzovici... mormăi Toma. Corect...

— Eu nu joc decît corect. Dacă îţi place să joci, mă găseşti în fiecare marţi la aceeaşi oră... Toma răspunse şi el corect la mutarea bătrînului. Acesta stătu o clipă pe gînduri, apoi începu să adune figurile. Văd că răspunzi exact la deschiderea Nimzovici... Înseamnă remiză... Păcat că pierdem timpul. Puse tabla în servietă şi se ridică în picioare. Mi-a părut bine, domnule...

Toma îl urmări pînă se pierdu în spatele boschetelor.

Joi, cînd Toma se instală la locul fixat, ploua. Ploua încet, mărunt, insistent. Toma nu avea pardesiu ; îşi ridică gulerul hainei şi se postă sub streaşina mică a staţiei de tramvai. Părul i se lipise pe frunte şi şiroaiele de apă de pe faţă i se prelinjeau încet sub guler, pe piept.

„Poate şi-au contramandat acţiunea pe un timp ca ăsta şi eu stau degeaba". Tramvaiele se opreau zgomotos în staţie. Sosi primul tramvai, dar cei doi nu urcară în vagon. Unul dintre ei se apropie de Toma şi-i ceru foc. Toma se scotoci după chibrite şi în acest timp se apropie şi celălalt :

— Asta e strada Cantemir ?

— Da, răspunse Toma, fără cea mai mică suspiciune. Cel care îi ceruse foc îl prinse de mînă :

— Ce cauţi aici ?

Toma zîmbi :

— Nu vedeţi ? Prind fluturi...

Individul întoarse reverul raglanului şi-i arătă insigna rotundă, galbenă, a poliţiei.

— Ce cauţi aici ?

— Aştept să treacă ploaia. Brusc se smulse din strînsoarea detectivului şi-şi vîrî două degete în gură : fluieră lung de două ori.

Cei doi se năpustiră asupra lui şi Toma văzu cum din porţile caselor, din jur, apărură o mulţime de poliţişti.

În dubă îi păru rău că nu bănuise prezenţa poliţiştilor prin apropiere. Pe cei doi detectivi îi văzuse de cîteva ori în uşa tutungeriei, dar era convins că aceştia aşteptau să se oprească ploaia.

La siguranță fu împins într-un birou gol, cu ferestrele zăbrelite și cu mobilier sărăcăcios. În afară de biroul masiv de stejar se aflau un scaun și, lipită de perete, o bancă lungă, vopsită cenușiu. După vreo două ore primi un vizitator : un domn distins, cu ochelari cu ramă de aur, care se așeză pe bancă și scoase din servietă o carte groasă și începu să citească. Mai întîi, Toma era convins că omul fusese introdus să-l observe și numai cînd un polițist gras intră în birou să-i vadă, se convinse că nu era așa. Polițistul se uită cercetător la individul cu ochelari, apoi îl bătu prietenește pe umăr :

— Ooo, ce plăcere, domnule avocat... Iar la noi ?

— Cred că e vorba de o greșeală...

— Foarte rar greșim de două ori, domnule avocat... Sau mai bine zis a doua oară nu mai greșim... Se întoarse spre Toma : Și tu, puștiule ?

Toma ridică din umeri.

— De ce ai fost adus aici ?

— Nu știu.

— O să-ți aduci aminte la anchetă.

Pentru anchetă, Toma urcă două etaje și intră într-un birou elegant, plin cu covoare. Se miră că nu-i era teamă.

Anchetatorul era un bărbat tînăr, frumos, semăna puțin cu actorul italian Amedeo Nazzari. Îl servi pe Toma cu o țigară.

— Am impresia că dumneata ești pentru prima oară aici.

— Da, domnule.

— O să-ți punem cîteva întrebări. Își aprinse încet, tacticos, țigara și lui Toma i se păru că a făcut asta numai ca să cîștige timp. Înainte de anchetă vreau să-ți dau cîteva sfaturi : să răspunzi cinstit, corect și exact. E în interesul tău. O să vină îndată stenografa. Orice ai ascunde, gîndește-te că vom putea descoperi și cu asta îți agravezi numai situația. Ar fi păcat de dumneata, ești tînăr. Apăsă pe butonul unei sonerii și din camera alăturată apăru o fată tînără, înaltă, cu părul tuns și lins. Era frumoasă. Purta o rochie scurtă, pînă la genunchi. Se

așează la o măsuță mică de lîngă perete și puse pe masă o mulțime de creioane ascuțite. Anchetatorul se așeză pe birou :

— Numele ?

— Toma Voican.

— Profesia ?

— Pictor.

— Pictor ?... Poate ești chiar cel cu expoziția aceea comunistă.

— Nu. Am avut o singură expoziție organizată sub o poartă pe șoseaua Iancului, în Pantelimon... A fost devastată de legionari.

— Te rog ! Nu mai fă comentarii... Răspunzi la întrebări și asta e tot. Ce ai căutat în strada Cantemir ?

— Am avut o întîlnire...

— Deci nu cum ai declarat prima oară : că ai prins fluturi.

— Nu.

— Și cu cine ai avut întîlnire ?

— Cu Ana Barbu.

— Cine este Ana Barbu ?

— O angajată a pictorului Marcian. Strada Timiș 2.

Anchetatorul ridică receptorul și formă un număr din două cifre :

— Allo, Pascule. Ascultă, Pascule, controlați dacă în strada Timiș 2 există o Ana Barbu. Dacă da, vedeți dacă a avut o întîlnire ieri la șapte în stația Cantemir... Îți mulțumesc. Puse receptorul în furcă și-i spuse lui Toma : sper că nu facem o deplasare degeaba.

— Nu, domnule.

— Din partea cui ai avut misiunea să dai semnal comuniștilor care au împărțit manifeste la Tricotex ?

— V-am spus : am avut o întîlnire.

— Atunci de ce ai fluierat ?

— Pentru că la început am crezut că am fost atacat de doi indivizi. Strada era goală, puteam să fiu bănuit fără martori. Am vrut să se adune lumea.

— S-au legitimat înainte de a fi fluierat.

— Nu s-au legitimat.

— Ți-au arătat insigna poliției.

— Nu cunosc insigna poliției.

— Știi că din cauza ta ne-au scăpat o serie de oameni. Va trebui să ne spui numele lor.

— Numele cui ?

— Aici eu întreb ! Numele celor care au luat parte la acțiunea Tricotex.

— Nu știu nici despre ce acțiune este vorba și nici despre oamenii care au făcut parte din această acțiune. Nu știu nici de existența Tricotexului. Eu sînt numai de cîteva luni în București.

Anchetatorul se duse la ușa care dădea în încăperea alăturată și făcu un semn. Fură introduși în birou patru oameni. Al doilea era bătrînul cu care Toma se întîlnise în parc.

— Îi cunoști ?

Toma se uită lung la toți patru, apoi clătină din cap.

— Acum îi văd pentru prima oară.

— Gîndește-te bine. Acesta e Tomovici, maistru la Tricotex.

— V-am spus că pînă azi nu știam de existența fabricii Tricotex...

Anchetatorul făcu semn gardianului care-i scoase pe cei patru deținuți. Cînd ușa se închise în urma lor, anchetatorul se adresă din nou lui Toma :

— E prima și ultima oară cînd vorbim politicos cu dumneata. Sper că ești inteligent și vei face mărturisiri complete. Pentru că mărturisiri vei face în orice caz.

— Vă mulțumesc pentru sfat, domnule... Cred despre mine că sînt inteligent, așa că vă răspund cu dragă inimă la tot ceea ce știu...

— Spune numele oamenilor care au participat la acțiunea Tricotex...

— Din păcate, între ceea ce știu eu și ceea ce vă interesează pe dumneavoastră este o prăpastie...

— Din păcate, tinere, dovedești că nu ești inteligent... Apăsă din nou pe butonul soneriei. Intră un

vlăjgan înalt, cu ochii mari, visători. Deşi era îmbrăcat în civil salută milităreşte.

— Ordonaţi, domnule căpitan !

— Îl iei pe dumnealui şi-i ceri să-ţi spună numele celor care au participat la acţiunea Tricotex. Ca şi cînd în clipa aceea i-ar fi trecut un gînd prin minte, se întoarse spre Toma :

— Sper că numele omului dumitale de legătură ni-l poţi spune ?

— Nu ştiu despre ce om de legătură e vorba...

— Vezi, se adresă individului cu ochi visători, e încăpăţînat... Poate îl lămureşti dumneata...

— Am să-l lămuresc, să trăiţi ! Îl luă pe Toma de braţ şi-l scoase din birou.

Pe coridorul întunecat, cu ferestrele prevăzute cu plasă de sîrmă, Toma se cutremură. Ăsta o să-l bată. Coborînd nişte scări tot atît de întunecate ca şi coridorul, un individ îmbrăcat în uniformă neagră îl prinse pe Toma de umăr :

— O, ce întîlnire neaşteptată... Mai repede decît mi-aş fi închipuit.

Era comisarul căruia Toma îi zvîrlise uniforma în stradă. Se adresă însoţitorului lui Toma :

— La anchetă ?

— Da, să trăiţi !

— Dacă o să am timp, am să viu şi eu... Vreau să-mi răspundă şi mie la nişte întrebări.

Coborînd scările spre o încăpere din subsol, Toma hotărî să tacă. Să tacă cu încăpăţînare.

Fu introdus într-o cameră mică, fără mobile.

— Ascultă, domnule Voican. Dumneata eşti tînăr... Nu poţi scăpa de aici decît dacă faci mărturisiri. Asta e singura soluţie... Vreme multă pentru anchetă nu avem. Îţi las răgaz jumătate de oră. Domnul căpitan Sandu este un om drept. Poate ai fost ademenit, indus în eroare... Ajutînd statul să-l lichideze pe duşman, ai putea să scapi numai cu închisoare... Gîndeşte-te bine la asta. Acum e şapte şi zece... Am să revin la şapte şi patruzeci...

Rămas singur, Toma cercetă încăperea. Nu era mai mare de doi pe trei metri, n-avea nici o fereas-

tră, nici o ieșire, în afară de ușa pe care fusese introdus. Voia să se gîndească la Ana, dar nu reuși să se concentreze.

Fix la șapte și patruzeci, individul cu ochi visători reveni însoțit de un subofițer. Subofițerul ținea în mînă o vînă de bou.

— Te-ai gîndit, domnule Voican?... Cine era legătura dumitale pe linie de partid?

Toma răspunse, fără să se gîndească:

— N-am nici o legătură pe linie de partid.

Anchetatorul îl plesni cu dosul palmei și imediat, înainte să-și fi putut restabili echilibrul, subofițerul îl croi cu vîna de bou peste față. Toma se răsuci pe călcîie și nu mai simți celelalte lovituri. Prima îl arse ca un fier roșu. Un firicel de sînge i se prelinse din ochi, dar durerea o simți la sprîncene, unde îl atinsese capătul vînei. Subofițerul îl lovi cu bocancul în coaste și Toma se chirci pe ciment. Își pierdu cunoștința.

Cînd se trezi, era ud leoacă și stătea tot pe ciment. Nu deschise ochii, rămase nemișcat. Auzi vocea individului cu ochi visători:

— Ai grijă, mă, mortul nu poate face declarații...

— Cred că l-am lovit în dreptul inimii.

Turnă încă o găleată de apă și Toma se scutură ca de frig.

— Își revine...

Anchetatorul se lăsă pe vine și luă capul lui Toma în palme.

— Cine e legătura dumitale pe linie de partid?

Mecanic, Toma răspunse ca și prima dată:

— N-am nici o legătură pe linie de partid.

Subofițerul îl călcă pe fluierul piciorului, se săltă și durerea îl fulgeră pe Toma la creier. N-avea destulă putere să țipe. Își lăsă numai capul pe podea. Cimentul rece îi alină durerea de la frunte. Vru să rămînă întins, dar subofițerul îl ridică și-l lovi cu pumnul în față.

3

Ana tremura din tot corpul cînd intră în biroul anchetatorului. Acesta o poftise să se aşeze, dar ea, încăpăţînată, rămăsese în picioare.

— Îl cunoşti pe Toma Voican ?

— Da.

— Ai avut ieri seară o întîlnire cu el ?

— Da.

— Unde ?

— În strada Cantemir, în staţia de tramvai.

— La ce oră ?

— La şapte şi jumătate.

— Şi de ce nu te-ai dus ?

— Pentru că a plouat.

— De ce voiaţi să vă întîlniţi ?

Ana ridică din umeri.

— Înţeleg... Îţi face curte ?

Ana iar nu-i răspunse.

— Cred că-ţi dai seama că nu era vorba de asta... El e pictor şi dumneata servitoare... Ştiai că-i comunist ?

— Nu ştiu ce-i aia...

— Nu ţi-a vorbit niciodată de politică ?

— Nu.

— Şi nu ţi-a cerut niciodată nimic ?

— Ba da. Mi-a cerut să-mi tai părul...

Anchetatorul zîmbi :

— Dumneata locuieşti în atelierul domnului Marcian... Şi Toma Voican a locuit acolo. După declaraţiile dumitale făcute în atelier comisarului Pascu reiese că vă întîlneaţi totdeauna acolo...

— Da.

— Atunci de ce v-aţi dat întîlnire tocmai în staţia de tramvai din strada Cantemir ?

— Aşa ne întîlneam noi totdeauna, cînd ne întîlneam în oraş.

— Dar de ce la periferia oraşului ?

— Aşa voia el... Şi cînd picta, picta numai la periferia oraşului...

— Sau poate îi era rușine să se arate în public cu dumneata.

— Nu.

— Și totdeauna în stația Cantemir v-ați întîlnit ?

— Nu. Ultima oară în Bucureștii Noi. Lîngă filatura „Dacia"...

Comisarul tresări :

— Lîngă filatura „Dacia" ?

Schimbă tonul și deveni mieros :

— Înseamnă că vă iubiți într-adevăr... Și cînd v-ați întîlnit în Bucureștii Noi ?

— Cu vreo două săptămîni în urmă...

— Tot seara ? Desigur, dumneata ziua ești ocupată... Tot în jurul orei șapte, așa-i ?

— Da, la șapte și jumătate...

Anchetatorul răsfoi o agendă :

— Era într-o vineri seară ?

— Da, da... Vineri seară... Îmi amintesc precis... Cu o zi înainte făcusem curățenie generală... Și asta se întîmplă totdeauna joi...

— Mulțumesc, domnișoară... Ești liberă... Te însoțește gardianul pînă la poartă.

În stradă, Anei îi păru rău că uitase să întrebe de soarta lui Toma. Hotărî să rămînă în fața clădirii pînă la plecarea comisarului care o anchetase.

Santinela de la poartă o gonise de cîteva ori, dar ea se încăpățînă : traversă strada, reveni iar, cu ochii tot timpul ațintiți asupra porții. Pe la patru după masă apăru comisarul care o trimisese să cumpere șampanie. Se lipi de zid, ca și cum ar fi vrut să se ascundă, apoi cînd văzu că acesta se instalează în limuzina care staționa în fața clădirii, fugi la el :

— Vreau să vă întreb ceva, domnule comisar...

Comisarul căscă ochii mari, apoi îi făcu semn să urce în mașină. Ana se ghemui între perne, înspăimîntată.

— Nu știți ce se întîmplă cu Toma ? Era convinsă că toate cîte li se întîmplă se datorează faptului că atunci Toma aruncase uniforma în stradă.

— Știți că a doua zi a vrut să vă caute, să vă ceară iertare... Nu știa unde să vă găsească...

— Ei, acum m-a găsit... Dar o să treacă ani pînă ne vom întîlni.

— Cum adică ani ?

— Va fi condamnat... Nu știai că-i comunist ?

— Nu știam nimic... Dar ce-a făcut ?

— Nu vrea să mărturisească...

— Și dacă ar mărturisi ?

— Atunci ar scăpa mult mai ieftin...

— Nu știți cum s-ar putea să vorbesc cu el ?...

Comisarul se gîndi o clipă, zîmbi, apoi își mîngîie bărbia aspră.

— Să încercăm să dăm un telefon... Vino la mine acasă...

— Nu, izbucni Ana. Opriți mașina !... Opriți că țip !

Comisarul făcu semn șoferului să oprească. Ana, mirată, așteptă ca mașina să oprească lîngă bordura trotuarului, apoi repede deschise portiera. Stătu o clipă nemișcată, pe urmă închise portiera și rămase în mașină. Comisarul zîmbi și porunci șoferului să continue drumul.

*

— Tîmpito ! De ce n-ai spus că ești fată ?

Ana privi în gol. Liniile întrerupte ale parchetului păreau că se mișcă.

— Ați spus că dați telefon.

Comisarul ridică receptorul.

4

Individul cu ochi mari visători raportă comisarului care l-a anchetat pe Toma.

— Am făcut tot posibilul, domnule căpitan.

— Nici măcar un singur nume ?
— Nimic, domnule căpitan.
— Trebuie insistat.
— Nu se poate, domnule căpitan... Cea mai mică insistență l-ar amuți pentru totdeauna.
— Totuși trebuie făcut ceva. E al doilea caz, domnul ministru e fiert... Spune că sîntem neputincioși, că cei de la ambasada germană vor raporta că garda nu e în stare nici măcar să asigure liniștea internă... Că la noi comuniștii mișună pe toate străzile !...

Sună telefonul. Căpitanul ridică receptorul.

— Cine ?... A, tu ești, Gigi ?... Nu înțeleg ?... Fata pe care am cercetat-o noi... Ea l-ar putea convinge să vorbească ?... Nu se poate... Știi foarte bine că în timpul anchetei e imposibil... Dacă aude cineva ?... Stai o clipă ! Îl întrebă pe individul cu ochi visători : E în stare să stea de vorbă cu cineva ?...

Individul cu ochi visători clătină din cap.

— Cred că va trebui să se odihnească cîteva zile... M-a enervat cu încăpățînarea lui. Adăugă ca o scuză : Ați spus să insist...

— Bine, ești liber... Apoi în receptor : Peste cîteva zile, Gigi...

Închise telefonul și formă un alt număr :

— Alo... Cu cabinetul domnului ministru... Spuneți că e Gavriliu de la biroul special... Mulțumesc... Alo, domnul ministru ?... Să trăiți, aici Gavriliu. Nu, domnule ministru... Încă nimic... Cred că încă două sau trei zile va trebui să așteptăm... Nu e cu totul imposibil... N-a scos nici un cuvînt... Am înțeles, domnule ministru !... Sîntem idioți... Am înțeles... Vă rog... Da, desigur, am înțeles... Lăsați pe noi, domnule ministru... Pedeapsă exemplară... Întocmim un dosar. Da, da, ca și cum ar fi mărturisit... Înțeleg... Desigur chem și presa... Încă în cursul zilei de azi... Să trăiți, domnule ministru.

5

Toma se trezi în celulă. Nu-și mai dădea seama dacă-l doare ceva sau dacă e numai obosit. Peretele din față, tencuit proaspăt, avea ceva uniform și odihnitor în el. Cîteodată i se părea foarte îndepărtat, altădată i se părea că-i numai la o palmă de el. Închise pleoapele și se gîndi ce ochi frumoși a avut omul care l-a bătut. Mari și senini. De cîteva ori s-a văzut oglindit în ei. I-ar putea desena oricînd. Ce bine a fost că a leșinat atunci cînd l-a călcat pe degete. Poate că n-ar fi rezistat. De fapt n-ar fi avut multe de spus. Doar atît, că îl cunoaște pe pensionarul acela cu tăblile de șah. Sau că a avut legături din astea și cu Bercescu.

Deschise ochii și-și privi mîinile : oare o să mai pot picta vreodată ? Degetele îi erau umflate ; inelarul părea că atîrnă numai de o pieliță... Cum a și spus odată Mănescu : Luchian a pictat cu mîinile paralizate...

Auzi zgomot prin apropiere, parcă cineva ar fi deschis ușa, dar nu socoti că merită să facă un efort, ca să se uite într-acolo. Cel care a intrat purta uniformă neagră. Nu ridică privirile. Comisarul se lăsă pe vine. Avea fața brăzdată, obosită.

— Domnule Voican, m-auzi ?

Toma clătină din cap.

— Am adus hîrtie și toc... Dar dacă vrei, poți să-mi dictezi... Mai ai exact o oră. Încăpățînarea asta nu-ți ajută la nimic. Numai o declarație detaliată te mai poate salva. Nu trebuie să scrii mult... Spui numele oamenilor pe care i-ai cunoscut și asta e tot... Dacă vrei, pot rămîne aici să te ajut...

— Prefer să rămîn singur.

— Cum dorești, domnule Voican...

Rămas singur, Toma se chinui să se tîrască pînă la masă. Se așeză și privi hîrtiile, tocul, călimara. De cîte ori nu visase să stea singur în fața colilor albe. Ar fi fost mai bucuros dacă anchetatorul i-ar

fi adus un capăt de cărbune. Din curte auzi tropăit de paşi. Se tîrî pînă la fereastră şi privi zidul de cărămidă roşie. În faţa zidului stătea un om mai în vîrstă cu o cămaşă albă, pătată. Avea mîinile legate la spate. Părea obosit. De undeva de sub zidul unde stătea Toma se auziră cîteva comenzi, zdrăngănit de arme, apoi o rafală. Omul din faţa zidului se înălţă în vîrful picioarelor, rămase o clipă aşa, apoi se îndoi de mijloc. Căzu cu faţa spre pămînt. Era ciudat, nici acum nu se temea. Avea convingerea că l-au adus aici, să-l sperie. Şi chiar dacă n-ar fi aşa... Se vedea rezemat de zidul de cărămidă roşie, avea chiar senzaţia că pipăie cărămizile. Acum dimineaţa soarele nu bătea încă pe zid. Probabil e rece. Şi e foarte plăcut să stai rezemat de un zid rece. Se duse din nou la masă şi se aşeză în faţa hîrtiilor.

EPILOG

Pe Toma Voican nu l-am cunoscut personal. Mi-au povestit despre el un crescător de iepuri din Oradea pe numele Adam, un pictor de firme orb, din Orşova, mama lui Toma, Livia Voican, o femeie în vîrstă, slabă, cu foarte, foarte multe riduri şi o activistă de partid din Bacău, Ana Bogdan. Am cercetat de asemenea arhiva rămasă de la siguranţă. Am găsit două file tip, cu titulatura tipărită : DECLARAŢIE. Pe una era desenat cu cerneală un autoportret neiscălit. Un Toma Voican surîzător, cu ochi mari, senini sau poate miraţi. Mi se pare mai mult miraţi. Pe cealaltă filă era o scrisoare neadresată. Poate şi-a scris-o lui. O transcriu :

„Probabil, foarte curînd o să fiu dus şi eu la zidul de cărămidă roşie. Nu ştiu dacă mi-e teamă. E atît de neverosimil că am să mor, încît n-o pot realiza. Am 20 de ani şi încă n-am văzut marea şi n-am ajuns nici măcar la înţelepciunea de a sta de vorbă cu stelele. Am convingerea că nu peste mult timp viaţa va fi frumoasă. Oamenii vor avea curajul să se privească în ochi şi vor zîmbi fiecărui răsărit de soare. Îmi pare bine că nu mi-am irosit viaţa degeaba : am pus umărul, la început din instinct, apoi din convingere, alături de umerii acelora care luptă împotriva întunericului. Asta şi ca artist. Ştiu, cuvîntul e prea mare, dar îl gîndesc sincer, pentru că nu se poate picta pe întuneric. Aş fi vrut foarte mult să pictez !

Dacă la marea frescă ce se va face cînd Romînia va fi liberă, eu n-am să pot participa, mi-ar face multă plăcere să ştiu că cei care vor trage pentru prima oară o linie cu penelul vor gîndi că la această frescă am contribuit şi eu. Am dat-o cu grund, cu Terra di Siena."

Coperta de EUGEN MIHĂILESCU

Responsabil de carte : A. Bengescu
Tehnoredactor : C. Vulcănescu.

Dat la cules 10.08.1962. Bun de tipar 06.10.1962. Tiraj 23.100 broşate, 2060 legate. Hîrtie semivelină de 63 g/m². Ft. 840×1080/32. Coli editoriale 8. Coli de tipar 10. Comanda 5916. A. nr. 0619. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8(R).

Tiparul executat sub comanda nr. 20.871, la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

Lei 3,35

EDITURA TINERETULUI